

אף החוכה ואף הילומ

- בהודיה לה' שזיכנו, אנו מגישים למורים וללומדי התנ"ך את החוברת השנייה על ספר מלכים.
- החוברת הראשונה, שיצאה לאור לפני כעשר שנים הכילה בתוכה שני חלקים:
 - מבואות כלליים לספר,
 - עיסוק מפורט בפרקים שמתחילת ספר מלכים ועד סילוק אליהו (מלכים א' א' - מלכים ב' ב').

החוברת הנוכחית מכילה עיסוק מפורט בפרקי ספר מלכים ב', אך לקבלת תמונה שלמה ומלאה כדאי להיעזר בדפים הראשונים של החוברת הראשונה, שעוסקים בתמונה הכללית של שני חלקי הספר (בעיקר עמודים 6 - 22).

כפי שכתבנו בדברי המבוא לחוברת הראשונה, ספר מלכים מהווה אתגר קשה ללומדי התנ"ך ולמלמדי. הספר מקיף תקופה ארוכה ורבת תהפוכות, ומציג תמונה רצופה של האירועים לאורכה. על חלק מן המלכים המידע קצר ומועט ועל חלק התמונה רחבה יותר; ולעיתים התמונה מתרחבת תוך עיון בספר דברי הימים. התרשימים והטבלאות עם דברי ההסבר שבצידם פותחים פתח להתמודדות עם האתגר שבלימוד ספר מלכים והוראתו.

חוברת זו פותחת פתח גם ללימוד פרקים של נביאים אחדים, העוסקים בסוגיות הקשורות לספר מלכים, וראוי ללומד ולמלמד לשלבם הן בלימוד ספר מלכים ובהוראתו והן בלימוד ספרי הנבואה ובהוראתם.

השתמשנו בחוברת בשלושה צבעים עיקריים:

- מלכי יהודה
- מלכי ישראל
- מעשי נביאים

ציון הפרק מופיע עם גרש או גרשיים (גי י"ח וכד'), ואילו ציון הפסוקים מופיע ללא תוספת (ג, יח וכד'). בכל פעם שישנה הפניה לפרק ללא ציון הספר - הכוונה לספר מלכים ב'.

ברצוננו להודות לגרפיקאית, מיכל קוטנר, על עיצוב החוברת, ועל המאמצים שהשקיעה על מנת לשוות לחוברת את צורתה הנאה.

תודה מראש לכל מי שישלח לנו תגובות, הערות והארות.

בברכת התורה

צוות מרכז ההזרחה בתנ"ך

אלון שבות, סיוון תשס"ה

כותבי החוברת -
צוות מרכז ההזרחה בתנ"ך:
יוסי אליצור
יואב ברזלי
עמרם ינאי
דוד נתיב
יהושע רייס

עיצוב גרפי: מיכל קוטנר

אלון שבות תשס"ה 2005

כל הזכויות שמורות
הוצאת תבונות
מכללת יעקב הרצוג להכשרת מורים
ליד ישיבת הר-עציון
אלון שבות 90433
טל. 02-9937333
פקס. 02-9932796
דוא"ל: herzog@macam.ac.il
ISBN 965-7086-25-6

מזכרון העליון

5	מבנה ספר מלכים
9-6	ישראל יהודה והמעצמות
	העליות והירידות בישראל וביהודה עד חורבן שומרון
11-10	א. ההידרדרות לאחר ימי אחאב (פרקים א'-י"ג)
13-12	ב. בין ירידת ארם לעליית אשור (פרקים י"ג-י"ז)
17-14	מעשי אלישע (פרקים ב'-ח', י"ג)
19-18	אלישע ואלהיו
23-20	המלחמה במואב (פרק ג')
25-24	החייאת בן השונמית (פרק ד')
29-26	צרעת נעמן (פרק ה')
31-30	המלכת חזאל ומשיחת יהוא (פרקים ח'-ט')
35-32	מרד יהוא (פרקים ט'-י')
37-36	בית יהוא - מלכות מאה השנים (פרקים ט'-ט"ו)
39-38	יואש מלך יהודה ומהפכת יהוידע (פרקים י"א-י"ב)
41-40	אמציה מלך יהודה (פרק י"ד)
43-42	עוזיהו מלך יהודה (פרק ט"ו)
45-44	אחז מלך יהודה (פרק ט"ז)
49-46	מלכי ישראל האחרונים (פרק ט"ו)
53-50	גלות שומרון והשומרונים (פרק י"ז)
59-54	מלכות חזקיהו (פרקים י"ח-כ')
61-60	מלכות מנשה (פרק כ"א)
65-62	מלכות יאשיהו (פרקים כ"ב-כ"ג)
67-66	גלות יהויכין (פרק כ"ד)
69-68	בני יאשיהו - מלכי יהודה האחרונים (פרקים כ"ג-כ"ה)
71-70	גדליה בן אחיקם (פרק כ"ה)

מבנה ספרי מלכים

ישראל יחידה ומאוחדת

התרשים מציג את בתי המלוכה של ישראל ויהודה ולצידם את המעצמות ששלטו באזור לאורך תקופת הבית הראשון. התרשים מצביע על התפתחות המעצמות ועל נפילתן, ועל מערכות היחסים העיקריות ביין לישראל. מימין לתרשים כתבנו אירועים חשובים, שהיוו ציוני דרך משמעותיים בתמורות המדיניות בתקופה זו. המציאות הגיאופוליטית במזרח התיכון בתקופת המלוכה מהווה גורם משמעותי בהתרחשויות המתוארות בספר מלכים. מציאות זו השפיעה על היקף השלטון של מלכי ישראל ויהודה ועוצמתו ועל המצב הכלכלי, התרבותי והרוחני ששרר באזור. התרשים מסייע להבין את הנסיבות המדיניות והפוליטיות, שהשפיעו על ההתרחשויות בישראל וביהודה, והוא יכול לשמש רקע להבנת המסרים הנבואיים של ספר מלכים ולהבנת דברי הנביאים שליוו את המלכים לאורך התקופה, לעיתים תמכו ולעיתים ביקרו את תפיסתם הדתית, החברתית והמדינית.

ישראל השארנו ללא צבע כדי לבטא את חוסר היציבות שבשלהי ימי הממלכה). התרשים מראה, שממלכת ישראל היא זו שעמדה מול הממלכות הצפוניות עד לנפילתה, לאחר מכן, יהודה הייתה בחזית מול המעצמות. חוסר היציבות בממלכות ישראל מוסבר בכתובים על פי עקרון הסיבתיות הכפולה: הסיבה הריאלית לחילופי השלטון היא המהפכות הפנימיות, שהתחוללו בממלכת ישראל, והחלישו את הממלכה. הסיבה האידיאולוגית-דתית לכך היא הליכת מלכי ישראל בדרך העבודה הזרה והתרחקותם מדרך ה' (ראה מלכים ב' י"ז).

אכ"ס

התרשים מראה, שהמלחמות בין ארם לישראל נמשכו כשלוש מאות שנה, החל מימי דוד ועד סוף בית יהוא. בימי דוד ושלמה הייתה ארם תחת שליטה ישראלית (שמ"ב ח' י' מל"א ה' א). עם פילוג הממלכה והיחלשות ממלכות יהודה וישראל התעצמה ארם, וברבות השנים הפכה לגורם המשמעותי באזור.

לעיתים שימשה ארם גורם מפריד בין ישראל ליהודה (כגון בימי בעשא ואסא, מל"א ט"ו), ולעיתים התאחדו שתי הממלכות (ישראל ויהודה) אל מול האויב המשותף, ארם (כגון במלחמות אחאב ויהושפט, מל"א כ"ב). המאבק בין ישראל לארם נחלש בעקבות התעצמות אשור, והסכנה שאיימה על ישראל וארם הביאה אותם לכריתת ברית בכדי להילחם באשור [עדות חיצונית לכך קיימת בכתובת שלמנאסר, שמתארת את קרב קרקר, בו נלחמו אחאב ובן הדד כנגד שלמנאסר (ה-III) מלך אשור, והיא עולה בקנה אחד עם התיאור התנ"כי על כריתת הברית בין אחאב ובן הדד, מל"א כ' לד].

נפילתה של ארם בידי האשורים הביאה לרווחה זמנית בימי ירבעם השני, שהרחיב את גבול ישראל לתוך שטח ארם (י"ד כה) [יש המפרשים את המונח "מושיע" (מלכים ב' י"ג ה): כמתייחס לאשור].

י"ח/ה

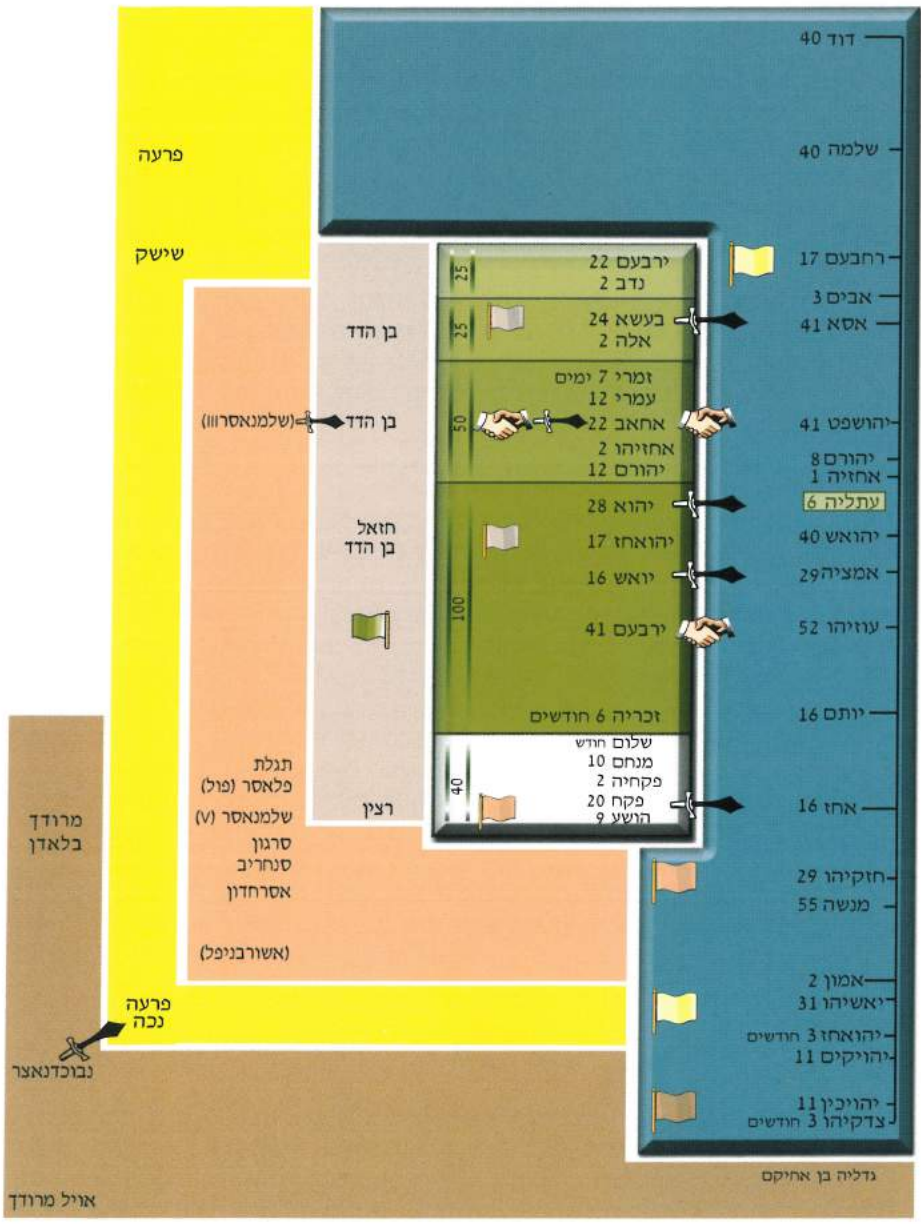
התרשים מבליט את היקף ממלכת בית דוד, שהייתה שושלת אחת במשך כארבע מאות שנים (למעט שנות מלכות עתליה). התרשים מציג גם את השינויים העיקריים שחלו במעמדה של ממלכת יהודה לאורך השנים (בסעיף זה הכללנו גם את ימי הממלכה המאוחדת):
א. הממלכה המאוחדת הייתה בשיאה בימי דוד ושלמה, הן מבחינת היקף שלטונה בארץ ובמרחב (שכלל את ארם ואת מדינות עבר הירדן המזרחי), והן מבחינת מעמדה בעיני מצרים (וראה לקמן בסעיף על מצרים).

ב. לאחר פילוג המלוכה התחלקה ממלכת יהודה עם ממלכת ישראל בשלטון על הארץ. הפילוג התייש את כוחן במלחמות פנימיות, ושתייהן נפלו במעמדן ממעמדה של הממלכה המאוחדת.
ג. לאחר חורבן שומרון התחזקה מעט מלכות יהודה, בייחוד בימי יאשיהו, אך היא לא חזרה למעמדה בזמן הממלכה המאוחדת. לטיב הקשר שבין ממלכות ישראל ויהודה הייתה השפעה חשובה על חוסן של הממלכות, כפי שהדגשנו בחוברת על מלכים א' (עמ' 20).

י"ט/א

שינוי הגוונים בין בתי המלוכה מדגיש את חילופי הבתים בממלכת ישראל, ואורך המסגרות מצביע על משך שנות השלטון של כל אחת מהשושלות. לצד הבתים ציינו את מספר שנות השלטון של כל בית (במספרים מעוגלים כדי להקל על הזיכרון).

הכפלת שנות השלטון של בתי המלוכה בישראל מודגשת בתרשים, והיא יוצרת רושם, לכאורה, שהממלכה הלכה והתחזקה עד לבית יהוא (בימיו התעצמה ממלכת ישראל בפעם האחרונה בתולדותיה, ראה: מל"ב י"ד כה). אלא שגם בית זה נכשל כקודמיו, ולאחריו התפוררה הממלכה במהירות עד לחורבנה בידי האשורים (את התקופה האחרונה בממלכות

אירועים מרכזיים

- בניין הבית הראשון
- 929 פילוג הממלכה
- 924 מסע שישק
- (קרב קרקר 853)
- 721 חורבן שומרון
- 701 מסע סנחריב
- 604 קרב כרכמיש
- 597 גלות יהויכין
- 586 חורבן הבית הראשון

התרשים מביא לידי ביטוי את השינויים במערך המדיני שבין הממלכות באמצעות הדגל. צבע הדגל וכיוונו מצביעים על הגורם התוקף, שבדרך כלל השיג גם הישגים מדיניים. ציינו בריתות משמעותיות ולא כל שיתוף פעולה מקומי או קצר טווח.

מספרי השנים שלצד המלכים לקוחים מן הפסוקים. בתרשים זה אין התמודדות עם בעיות החפיפה שבין המלכים, (על כך ראה חוברת מלכים חלק אי עמי 14-17). בגלל הקושי להתאים את מספר השנים של מלכי יהודה וישראל באופן מדויק, יש לעיתים בתרשים חוסר התאמה בין מספר השנים לרווח בין המלכים.

אזכור

ממלכת אשור צמחה למעצמה עולמית הרחק מעיני ישראל ויהודה. שלב אחר שלב החריבה אשור את ממלכות האזור, והגלתה את תושביהן בשיטתה האופיינית - הגליית תושבים מארצם והחלפתם עם תושבי ארץ אחרת שהוגלו מארצם (שיטה זו חיזקה את אחיזת האשורים בכל המרחב).

בתרשים מובלטת השתלטות האשורים על ארם וישראל. בתחילה חרבה ממלכת ארם, לאחריה ממלכת ישראל [עשרת השבטים הוחלפו בכותים ובשאר יושבי ארצות הפרת והחידקל (מל"ב י"ז)].

ממלכת יהודה עמדה גם היא בפני הסכנה האשורית בימי חזקיהו, בזמן מסע סנחריב: "ולוי ה' צבאות... כסדם היינו לעמורה דמינו" (ישעיהו א' ט). רבים ממעשי חזקיהו ורבות מנבואות ישעיהו נוגעות למסע זה. דעיכת המעצמה האשורית (במקביל לפריחתה ולצמיחתה של המעצמה הבבלית) הביאה רווחה זמנית לממלכת יהודה בימי יאשיהו.

מלכים

עוצמתה של ממלכת שלמה התאפשרה בין השאר בעקבות היחלשות המעצמה הבולטת באותה תקופה, מצרים. מערכת היחסים בין שלמה למלך מצרים, נישואי שלמה עם בת פרעה ומתנת השילוחין, גזר, (מל"א ט' טז) מעידים על עוצמת מלכות שלמה מול מצרים. חילופי השושלות במצרים חוללו תפנית משמעותית באזור. מסע שישק, מלך מצרים, ליהודה ולישראל (שעל היקפו לומדים גם מדה"ב י"ב ב, ובעיקר מכתובת שישק המצרית) פגע פגיעה אנושה בשתי הממלכות, וכל זאת שנים בודדות לאחר מות שלמה המלך ולאחר פילוג הממלכה. לאחר מכן ירדה מצרים מן הבמה הבינלאומית, והופיעה לעיתים כמעצמה משנית בלבד מול הממלכות הצפוניות. ההופעה המצרית עוררה לעיתים אשליות מדיניות בקרב מלכי יהודה, אולם היא נתגלתה בדרך כלל כ"משענת קנה רצוף" (מל"ב י"ח כא; ירמיהו ל"ז ז).

ההופעה הבולטת של מצרים בשנייה הייתה בזמן שקיעת הממלכה האשורית, כשמצרים ביקשה למלא את החלל שנוצר במרחב (התרשים מבליט את התחזקות השלטון המצרי בין המעצמה האשורית ובין המעצמה הבבלית). יאשיהו ניסה לעצור כוונות אלו, ונהרג בקרב במגידו מול פרעה נכה (מל"ב כ"ג כט), ומצרים מימשה את שלטונה ל- 4 שנים והחליפה את יהואחז ביהויקים. אחד הסמלים לשליטה המצרית ביהודה הוא שינוי השם של המלך אליקים ליהויקים על ידי מלך מצרים (מל"ב כ"ג לד).

פ22

בשנה הרביעית למלך יהויקים (שנה הראשונה לנבוכנאצר מלך בבל) הביסה בבל את מצרים בקרב כרכמיש, וחיסלה את שלטונה על הארץ (ירמיהו מ"ו). משנה זו החל להתחזק השלטון הבבלי במרחב כולו, ומכאן ואילך תהליך החורבן הלך והתעצם. עליית המעצמה הבבלית מופיעה בדברי הנביאים (מזכירה את התייחסות הנביא ישעיהו לעליית האשורים), והיא מתוארת כהגשמת

רצון ה'. הנביא ירמיהו הרבה להינבא על הצורך להשלים עם הכיבוש הבבלי (כגון: ירמיהו כ"ז-כ"ח). אי ההשלמה של ממלכת יהודה עם השתלטות זו (מתוך תקווה לעזרה מצרית) החישה את תהליך החורבן והעצימה את היקפו.

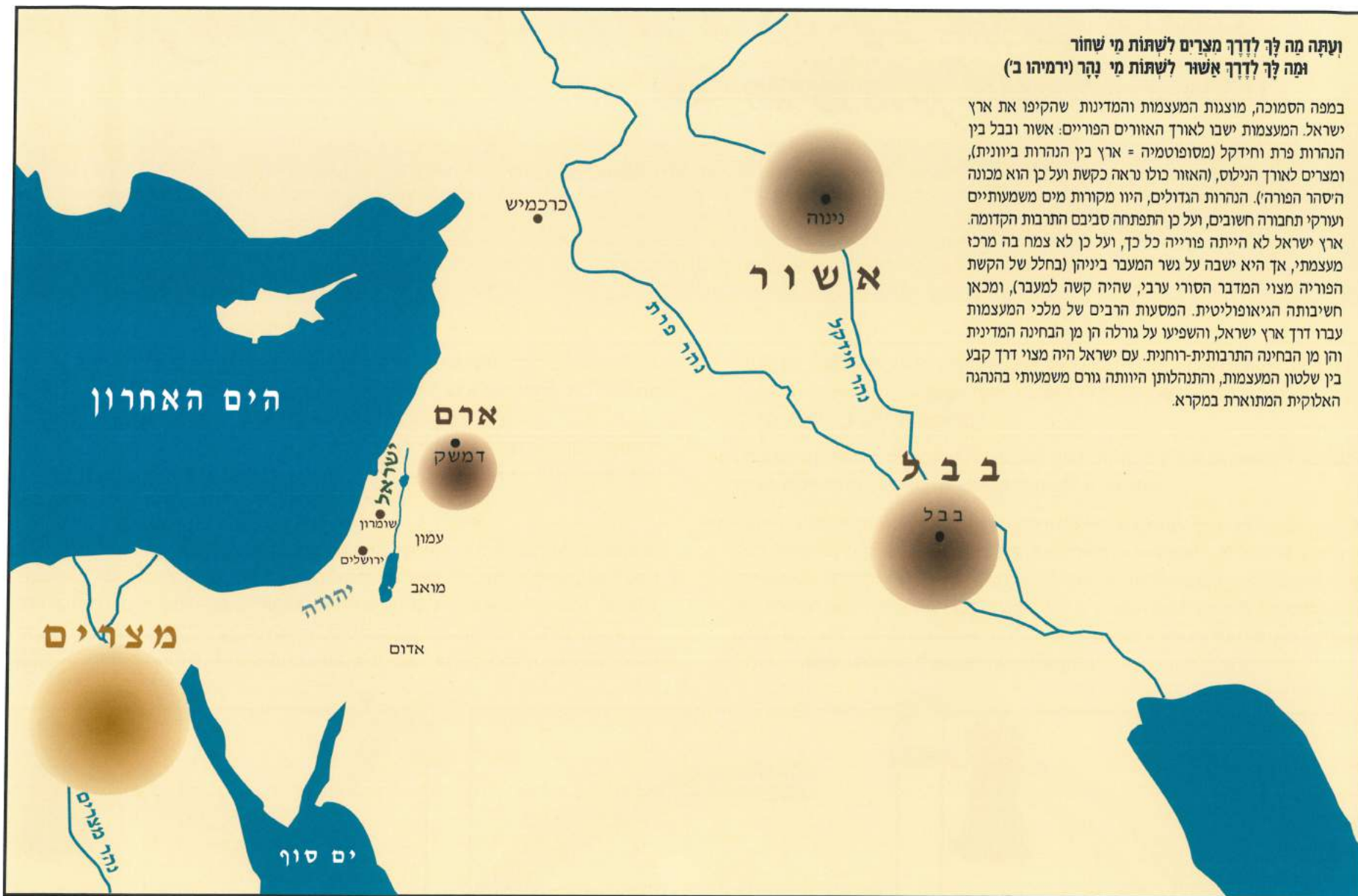
השלטון הבבלי על המרחב במשך שבעים שנה (עד לנפילתו בידי פרס) ציין את סופה של התקופה (ראה למשל: ירמיהו כ"ה יא; עזרא א' א; דה"ב ל"ו כא). שלטונו הזמני של גדליה בן אחיקם לאחר החורבן היה שלטון מקומי תחת ידה הארוכה של בבל, ולא הייתה המשך לבית דוד שגלה מן הארץ. סופה של המעצמה הבבלית סימל את תחילתו של העידן שפתח את תקופת הבית השני שלטון פרס (שלא כמו האשורים והבבלים, הפרסים שלטו תוך נתינת זכויות לנתיניהם).

אין בדף זה התייחסות מפורטת לדברי הנביאים בסוגיות המדיניות. על דברים אלו כתבנו בדפים נפרדים.

דף זה מדגיש את הצדדים ההיסטוריים והריאליים במהלך האירועים בתנ"ך, מתוך תפיסה שהתנ"ך מבליט את הצדדים הריאליים, לצד הסיבות הרוחניות והערכיות. כפילות זו מכונה הסיבתיות הכפולה. סיבתיות כפולה היא אחד מעקרונות הכתיבה ההיסטורית בתנ"ך, לפיה, גורמים ריאליים (כגון מעצמות ומלכים) מחוללים את המציאות, ומשמשים שליחים בידי ההשגחה העליונה להעניש את ישראל או לסייע בידם. עיקרון זה נוסח על ידי פרופ' יי אליצור ז"ל (ראה "תפיסת ההיסטוריה במקרא", ישראל והמקרא, רמת גן, עמ' 254-260).

**ועתה מה לך לדרך מצרים לשמות מי שחור
ומה לך לדרך אשור לשמות מי נהר (ירמיהו ב')**

במפה הסמוכה, מוצגות המעצמות והמדינות שהקיפו את ארץ ישראל. המעצמות ישבו לאורך האזורים הפוריים: אשור ובבל בין הנהרות פרת וחידקל (מסופוטמיה = ארץ בין הנהרות ביוניית), ומצרים לאורך הנילוס, (האזור כולו נראה כקשת ועל כן הוא מכונה 'היסהר הפורה'). הנהרות הגדולים, היוו מקורות מים משמעותיים ועורקי תחבורה חשובים, ועל כן התפתחה סביבם התרבות הקדומה. ארץ ישראל לא הייתה פורייה כל כך, ועל כן לא צמח בה מרכז מעצמתי, אך היא ישבה על גשר המעבר ביניהן (בחלל של הקשת הפוריה מצוי המדבר הסורי ערבי, שהיה קשה למעבר), ומכאן חשיבותה הגיאופוליטית. המסעות הרבים של מלכי המעצמות עברו דרך ארץ ישראל, והשפיעו על גורלה הן מן הבחינה המדינית והן מן הבחינה התרבותית-רוחנית. עם ישראל היה מצוי דרך קבע בין שלטון המעצמות, והתנהלותן היוותה גורם משמעותי בהנהגה האלוקית המתוארת במקרא.

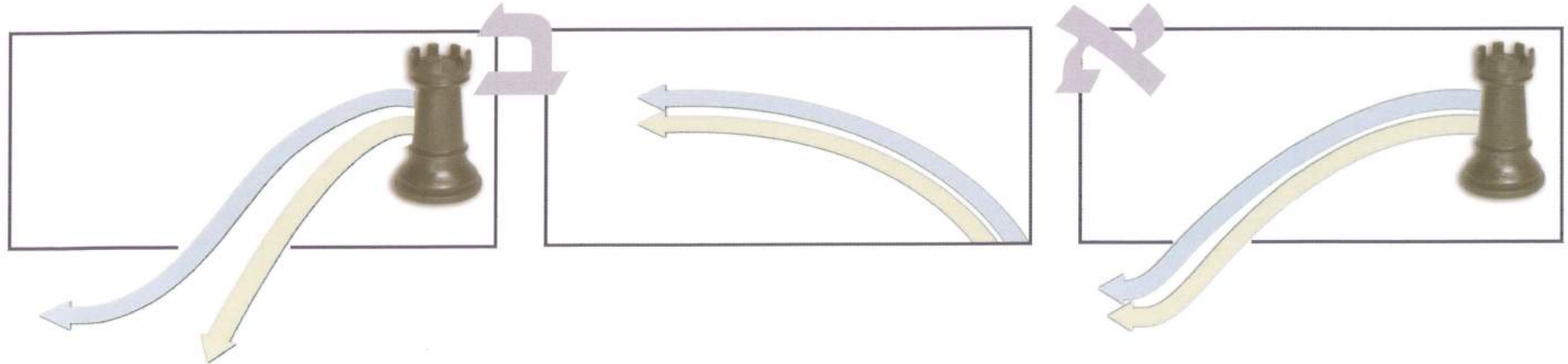
העליות והירידות בישראל וביחודה ע"ז מורכבן שומרון

א. הפיכת צבא ארם וי"א אחאב

תקופת שלטונם של אחאב בישראל ושל יהושפט ביהודה מצטיינת באופן כללי בעוצמה גדולה של שתי הממלכות. אולם לאחר תקופתם, חלה הידרדרות מהירה במצב המדיני, הצבאי והכלכלי. התרשים מציג תהליך זה, שלב אחר שלב, "מאיגרא רמא" ועד ל"בירא עמיקתא". בדומה לתהליכים רבים בהיסטוריה, הדברים אינם הולכים בקו אחיד וקבוע, ולחלק מהמלכים (יהואש; יהוא) יש גם פרקי זכות ועלייה. אך במבט כולל, פרקים אלו הם רק נצנוץ נקודתי ורגעי, בתוך חושך שהלך והתגבר. התרשים מבחין בין הגורמים המדיניים והצבאיים (שרקעם כהה) ובין הגורמים הדתיים והרוחניים (שרקעם בהיר) שהשפיעו על מהלך התקופה, ומחדד את האבחנה בין נקודת המבט הנבואית לבין זו הריאלית. ההערות משקפות מבט כולל על התקופה (ההערות השליליות נכתבו בהדגשה). בהמשך החוברת נקדיש לרוב המלכים המוזכרים בתרשים עיון נפרד, שישלים את בירור הפרטים והלקחים הנלמדים מכל שלב במהלך.

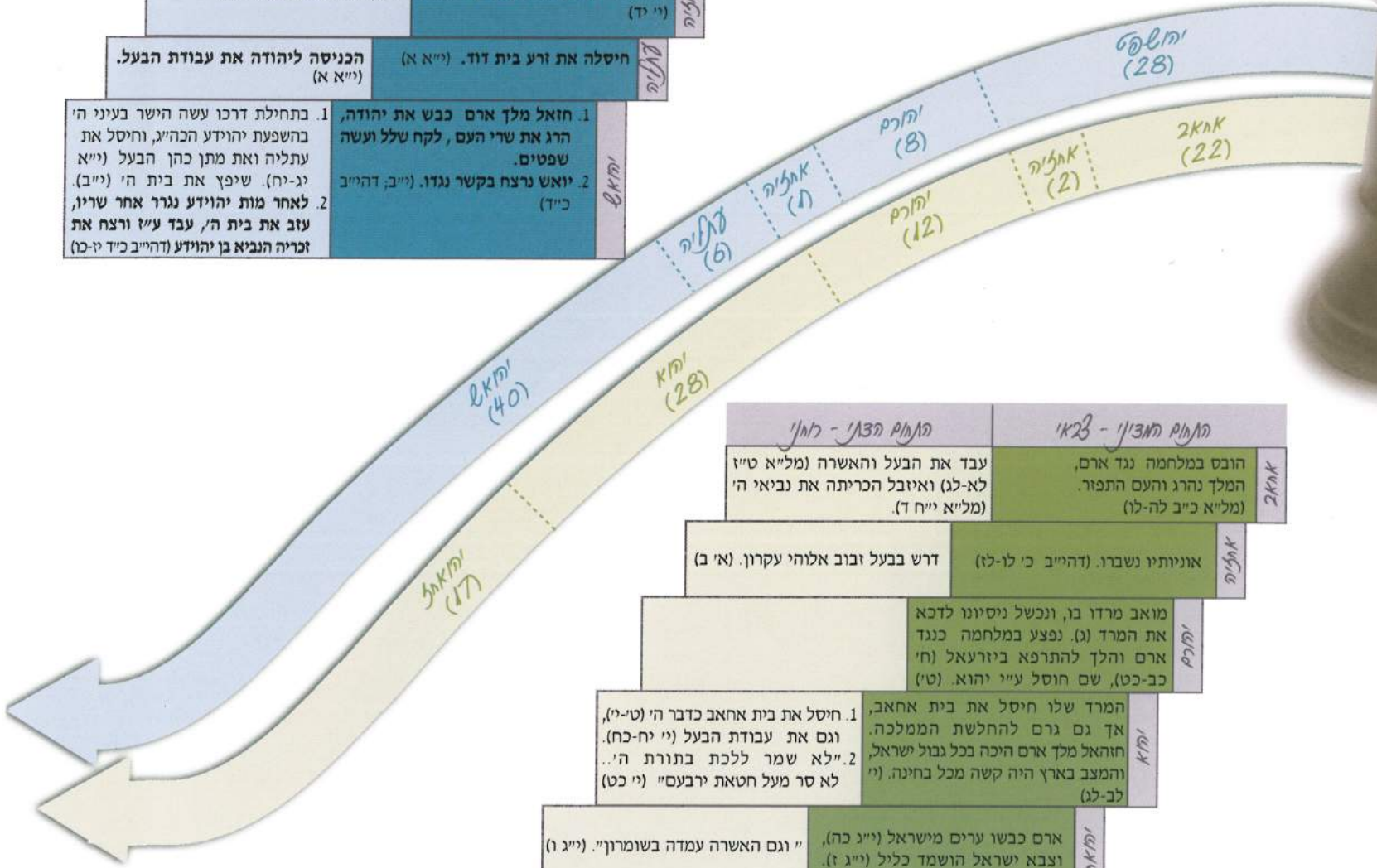
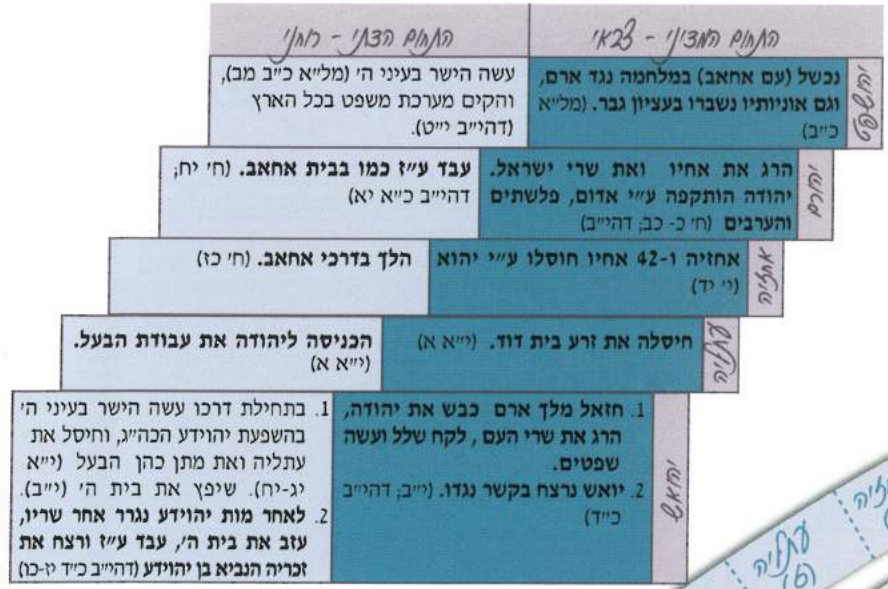
- א. תקופת אחאב ויהושפט התאפיינה בשיתוף פעולה מלא בין שתי הממלכות במישור המדיני, הצבאי (מל"א כ"ב ד) ואף המשפחתי (ח' יח). לשתייהן היה צבא חזק עם סוסים ומרכבות (מל"א כ"ב ד; ג' ז), והן התמודדו בהצלחה כנגד אויביהן וארם בראשם. מבחינה דתית יש הבחנה חדה ביניהן: אחאב, בהשפעת איזבל וצור, עבד את הבעל והאשרה (מל"א ט"ז לא-לג) ו"התמכר לעשות הרע בעיני ה' " (שם כ"א כה), בעוד שיהושפט "לא סר ממנו לעשות הישר בעיני ה' ". (שם כ"ב מג, מז)
- ב. לאחר ימי אחאב ויהושפט הכל השתנה והתהפך: מבחינה מדינית וצבאית נחלשו שתי הממלכות מאוד, הן עקב מרידות פנימיות שהחלישו אותן מבפנים [בישראל: מרד יהוא (ט'); ביהודה: מרד עתליה, מרד יהואש, מרד עבדי יהואש (י"א א-כ; י"ב כב)], והן עקב התחזקות ארם, שהשתלטה על כל המרחב. סימנים ראשונים להידרדרות ניתן למצוא כבר בסוף ימי אחאב ויהושפט (מל"א כ"ב), אבל אחריהם התהליך החריף במהירות והגיע

- למצב של "אפס עצור ואפס עזוב ואין עוזר לישראל" (י"ד כו), "כי אבדם מלך ארם וישמם כעפר לדושי" (י"ג ז). רק באמצע ימי יואש מלך ישראל ואמציה מלך יהודה החלה תפנית לטובה (כמוצג בעמודים הבאים).
- ג. גם מבחינה כלכלית המצב הידרדר ונעשה קשה ביותר, כפי שעולה מסיפורי אלישע על הרעב בארץ שהגיע עד אכילת בשר בנים ובנות. (ו' כה-כט)
- ד. מבחינה רוחנית המצב מורכב: בעוד שיהוא השמיד את הבעל מישראל, ועבד "רק" את עגלי ירבעם בן נבט (י' כז-כח), הרי שדווקא ביהודה היו השפעות מתמשכות לחיתון עם בית אחאב, שהתבטאו בעזיבת דרכי ה' (ח' יח, כז; י"א יח; דהיי"ב כ"ד יז-כו). דוגמה חריפה לכך מופיעה אצל יהואש מלך יהודה, שבתחילת דרכו עשה הישר בעיני ה' בהשפעת יהוידע הכהן, אך לאחר מכן נגרר אחר שריו, והלך בדרך הפוכה (ראה פירוט בתרשים, ובהמשך, בדף על יהואש ובדפים על אמציה ואף על עוזיהו).

רוב-תחומי וקשרי
שיתוף פעולה
חיתון בין
יהושפט לאחאב

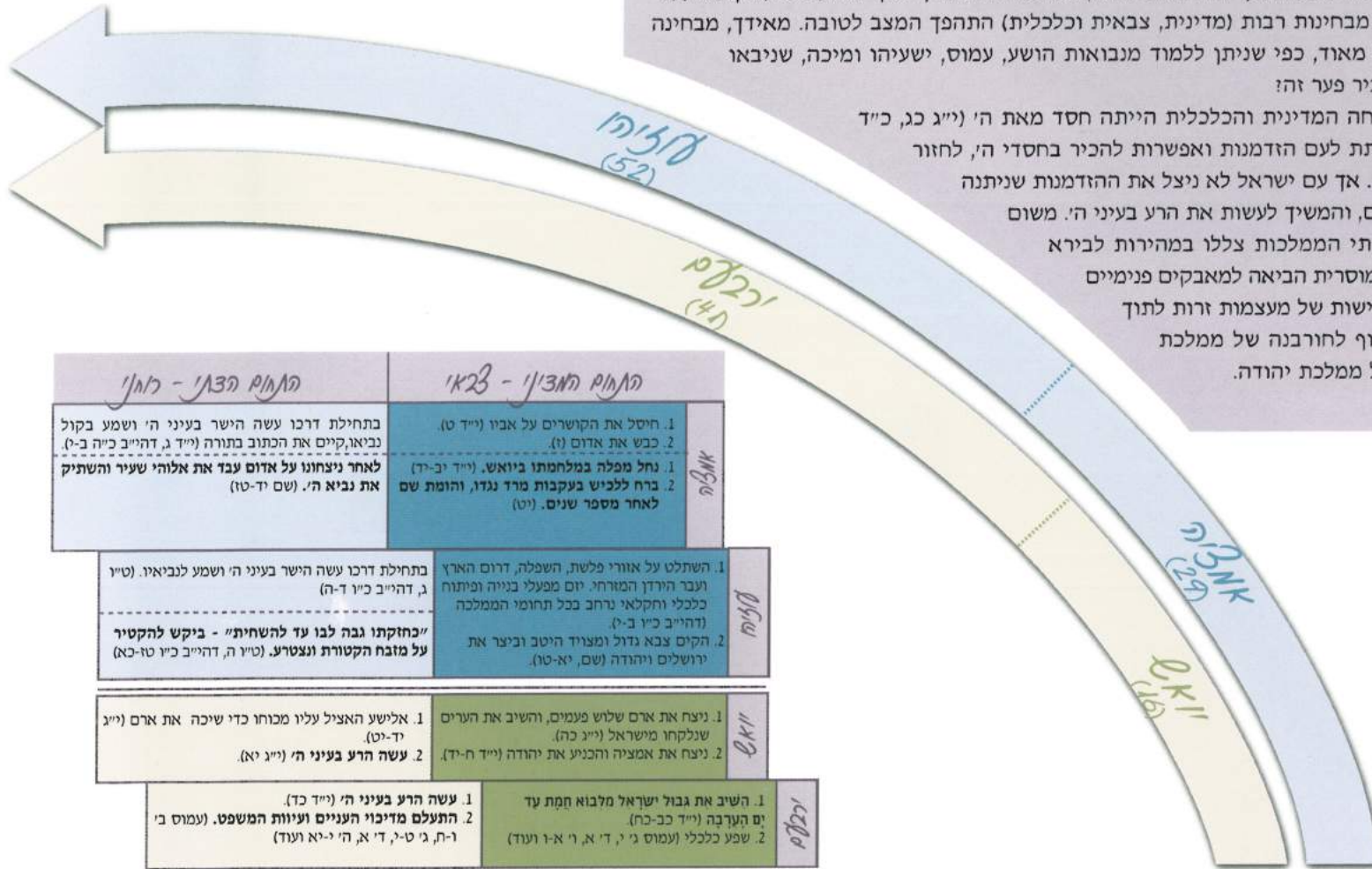

פרקים א'-י"ג

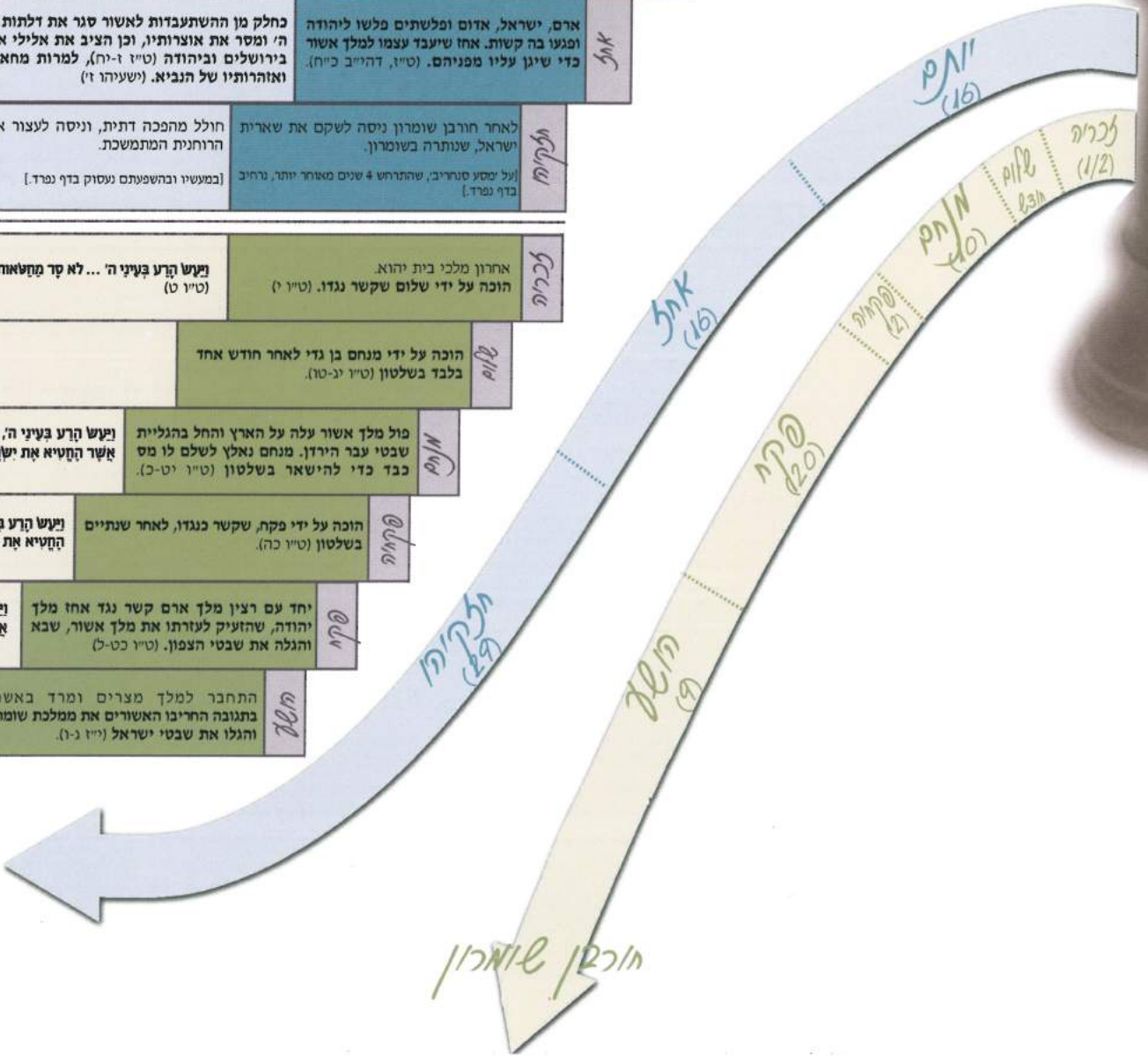
2. בין יריבות אלים לעליית אלוה

לאחר יותר ממאה שנים של איום ולחץ ארמי התחולל מפנה רב היקף ורב משמעות באזור. יואש מלך ישראל היכה את הארמים ודחק אותם אל מחוץ לגבול ישראל, וירבעם בנו המשיך את תנופת הכיבוש והרחיב את גבול ישראל עד דמשק ועד לבוא חמת. במקביל היכה אמציה מלך יהודה את אדום, ובנו עוזיהו המשיך ופרץ ימה (פלשת) וקדמה (עבר הירדן) ונגבה (עד 'לבוא מצרים'). מבחינות רבות (מדינית, צבאית וכלכלית) התהפך המצב לטובה. מאידך, מבחינה רוחנית ומוסרית היה המצב ירוד מאוד, כפי שניתן ללמוד מנבואות הושע, עמוס, ישעיהו ומיכה, שניבאו באותה תקופה. כיצד אפשר להסביר פער זה?

ספר מלכים חוזר ומזכיר שההצלחה המדינית והכלכלית הייתה חסד מאת ה' (י"ג כג, כ"ד כו), ומסתבר, שהצלחה זו באה לתת לעם הזדמנות ואפשרות להכיר בחסדי ה', לחזור אליו ולהתחזק באמונתו ובעבודתו. אך עם ישראל לא ניצל את ההזדמנות שניתנה לו; הוא לא שמע לאזהרות הנביאים, והמשיך לעשות את הרע בעיני ה'. משום כך ניתק חוט החסד האלוהי, ושתי הממלכות צללו במהירות לבירא עמיקתא. ההתדרדרות הרוחנית והמוסרית הביאה למאבקים פנימיים על השלטון, למלחמות אחים ולפלישות של מעצמות זרות לתוך הארץ. פלישות אלה הביאו לבסוף לחורבנה של ממלכת ישראל, וערערו גם את מעמדה של ממלכת יהודה.

מלחמת הצבא - לח"י	מלחמת הצבא - מלח"י	<p>1. בנה מבנים ומבצרים בירושלים וביהודה (ט"ו לך, לה, דהייב כ"ז ג-ד). 2. ניצח את עמון ושיעבד אותם (שם ה). 3. בסוף ימיו החלו פקח ורצין להתגרות ביהודה. (ט"ו לו)</p>	<p>1. בנה מבנים ומבצרים בירושלים וביהודה (ט"ו לך, לה, דהייב כ"ז ג-ד). 2. ניצח את עמון ושיעבד אותם (שם ה). 3. בסוף ימיו החלו פקח ורצין להתגרות ביהודה. (ט"ו לו)</p>
<p>כחלק מן ההשתעבדות לאשור סגר את דלתות בית ה' ומסר את אוצרותיו, וכן הציב את אלילי אשור בירושלים וביהודה (ט"ו ז-ח), למרות מחאותיו ואזהרותיו של הנביא. (ישעיהו ז')</p>	<p>אדם, ישראל, אדום ומלשתים מלשו ליהודה ופגעו בה קשות. אחז שיעבד עצמו למלך אשור כדי שיגן עליו מפניהם. (ט"ו, דהייב כ"ח).</p>	<p>חולל מהפכה דתית, וניסה לעצור את ההתדרדרות הרוחנית המתמשכת. [במעשיו ובהשפעתם נעסוק בדף נפרד.]</p>	<p>לאחר חורבן שומרון ניסה לשקם את שארית ישראל, שנתרה בשומרון. [על יסעק סנחריב, שהתרחש 4 שנים מאוחר יותר, נרחיב בדף נפרד.]</p>
<p>אחרון מלכי בית יהוא. הוכה על ידי שלום שקשר נגדו. (ט"ו ז')</p>	<p>הוכה על ידי שלום שקשר נגדו. (ט"ו ז')</p>	<p>הוכה על ידי שלום שקשר נגדו. (ט"ו ז')</p>	<p>הוכה על ידי שלום שקשר נגדו. (ט"ו ז')</p>
<p>הוכה על ידי שלום שקשר נגדו. (ט"ו ז')</p>	<p>הוכה על ידי שלום שקשר נגדו. (ט"ו ז')</p>	<p>הוכה על ידי שלום שקשר נגדו. (ט"ו ז')</p>	<p>הוכה על ידי שלום שקשר נגדו. (ט"ו ז')</p>
<p>הוכה על ידי שלום שקשר נגדו. (ט"ו ז')</p>	<p>הוכה על ידי שלום שקשר נגדו. (ט"ו ז')</p>	<p>הוכה על ידי שלום שקשר נגדו. (ט"ו ז')</p>	<p>הוכה על ידי שלום שקשר נגדו. (ט"ו ז')</p>
<p>הוכה על ידי שלום שקשר נגדו. (ט"ו ז')</p>	<p>הוכה על ידי שלום שקשר נגדו. (ט"ו ז')</p>	<p>הוכה על ידי שלום שקשר נגדו. (ט"ו ז')</p>	<p>הוכה על ידי שלום שקשר נגדו. (ט"ו ז')</p>

מעשי אלישע

פרטי המעשה	המעשה
לאחר סילוק אליהו חצה אלישע את הירדן, כשהוא מסתייע באדרת אליהו.	1. חציית הירדן (ב' יד)
לאחר שחצה את הירדן, ריפא אלישע את מי יריחו בעזרת מלח.	2. ריפוי המים (ב' יט-כב)
בתגובה ללעגם של 'נערים' קילל אותם אלישע, והדובים אכלו בהם.	3. הוצאת דובים מן היער (ב' כג-כה)
כשיצאו יהורם ויהושפט (ומלך אדום) להילחם במואב, בישר להם אלישע, על המים שימלאו את הנחל ועל הניצחון הצפוי.	4. הצלה והצלחה במסע המלחמה נגד מואב (ג' טז-יט)
אלישע סייע לאלמנה מנשי בני הנביאים לשלם את חובה על ידי ריבוי השמן שברשותה.	5. ריבוי השמן (ד' א-ז)
אלישע 'הבטיח' בן לשונמית שאירחה אותו.	6. לידת בן לאישה עקרה (ד' ח-יז)
אלישע החיה את בן השונמית שמת.	7. החייאת הבן (ד' יח-לז)
אלישע הסיר את ה'מוות' מהסיר שבישלו בני הנביאים בעת הרעב.	8. הסרת המוות מן הנזיד (ד' לח-מא)
אלישע הרבה את הברכה באוכל שהובא לבני הנביאים - "ויאכלו ויותירו".	9. ריבוי האוכל (ד' מב-מד)
אלישע ריפא את נעמן, שר צבא ארם, מצרעתו, והסיר את האיום של מלך ארם מישראל.	10. ריפוי הצרעת (ה' א-יט)
אלישע גזר על גיחזי, שתדבק בו צרעת נעמן, לאחר שלקח מתנות מנעמן.	11. גזרת הצרעת (ה' כ-כז)
אלישע סייע לאחד מבני הנביאים, שהברזל שלו נפל למי הירדן בעת בניית מקום לבני הנביאים.	12. הצפת הברזל (ו' א-ז)
כאשר ארבו הארמים לצבא ישראל, גילה אלישע למלך ישראל את מקום החניה של צבא ארם.	13. אזהרה למלך ישראל מפני צבא ארם (ו' ח-י)
כשבאו חיילי ארם ללכוד את אלישע בדותן, הוא סנוור את עיניהם, הביאם לשומרון, האכילם ושחררם.	14. הולכת חיל ארם לשומרון ושחרורם (ו' יא-כג)
כשראה המלך את תוצאות הרעב, שלח להביא את אלישע כדי להורגו. אלישע סיפר ליושבים איתו על המשלחת ועל מטרתה.	15. ידיעה מוקדמת על בוא השליח (ו' לב-לג)
אלישע הכריז על סיום הרעב, ועל תבואה שתימכר בזול בשומרון. לשליש שלגלג - 'הבטיח' אלישע סוף מר, שאכן קרה.	16. הכרזה על סוף הרעב ומימושה (ז' א-כ)
אלישע הזהיר את האישה השונמית מפני הרעב, ויעץ לה לעזוב את ביתה.	17. הודעה על הרעב הצפוי (ח' א-ו)
חזאל, שנשלח על ידי בן הדד לברר אם יחיה, התבשר שהוא עתיד למלוך ולייסר את ישראל.	18. הודעה לחזאל על המלכתו ועל מעשיו (ח' ז-טו)
אלישע שלח את אחד מנעריו למשווח את יהוא למלך על ישראל.	19. הוראה למשווח את יהוא למלך (ט' א-ג)
לפני מותו בישר אלישע ליואש מלך ישראל, שהוא עתיד להכות את הארמים.	20. הנבואה ליואש על הכאת ארם (י"ג יד-יט)

נקודות ודגשים

חיזוק מעמד אלישע כממשיך של אליהו.

חיזוק מעמד אלישע כממשיך של אליהו, עזרה לבני הנביאים, סיוע באספקת מים.

חיזוק מעמדו של אלישע, עונש למי שערער על הנבואה.

מוכר כמי שייצק מים על ידי אליהו, מתנגד ליהורם בן אחאב (כמו אליהו), סיוע למלך ולעם באספקת מזון.

חזרה על מעשה אליהו: "כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר" (מל"א י"ז יד), סיוע באספקת מזון.

זהו המקרה היחיד במקרא, שאדם הבטיח חיים שלא על פי דבר ה'.

חזרה על מעשה אליהו, שהחיה את בן האלמנה בצידון. (מל"א י"ז יז-כד)

סיוע לבני הנביאים באספקת מים.

חזרה שנייה על מעשה אליהו לאלמנה בצידון, סיוע לבני הנביאים באספקת מזון.

סיוע למלך ולעם; שם הנביא ופועלו מפורסמים גם בקרב הארמים.

עונש למי שהחליש את הנבואה ומעמדה.

הנס לבני הנביאים נעשה למרות שהצורך לא היה גדול.

סיוע למלך ולעם.

פרסום שם הנביא ופועלו בקרב הארמים, סיוע באספקת מזון (גם לחיילי אויב), הנהגה הגונה ומוסרית.

זהו הסיפור היחיד בו אלישע יחפז על ידי אחרים, וזו הפעם היחידה בה הוא נרדף על ידי המלך.

סיוע באספקת מזון (לציבור גדול), עונש למי שפקפק בנבואה.

הניסים של אלישע היו מפורסמים בעם, סיוע באספקת מזון.

אלישע מפורסם בין הארמים, ומכובד על ידי מלכם; ביצוע הציווי שנאמר לאליהו בהר חורב. (מל"א י"ט)

ביצוע הציווי שנאמר לאליהו בהר חורב. (מל"א י"ט)

אלישע מת כשהתשועה נראתה באופק, מכוונה כאליהו: "אבי, רכב ישראל ופרשיו".

בטבלה מרוכזים כל מעשי אלישע והניסים שעשה, לפי סדר הופעתם בכתוב. הטבלה מצביעה על הנקודות המיוחדות את פועלו של אלישע, מאפיינות אותו, ומאירות את דמותו המיוחדת, שהייתה בבחינות רבות שונה מדרכו של אליהו, כפי שיתבאר בהמשך.

אין בכל הנביאים מי שהרבה לעשות ניסים כאלישע, ולא מצאנו אצל נביאים אחרים ניסים כדוגמתם ובכמות כזו. הסיפור האחרון שמשופר על אלישע (לא נכלל בטבלה), ממחיש היטב את ייחודו, כאשר הוא יעשה ניסים גם אחרי מותו, כשהמת שהושלך אל קברו, קם לתחייה. (י"ג כא)

את המעשים והניסים של אלישע חילקנו בטבלה לארבע קבוצות:

א. הניסים הראשונים (1-4)

ארבעת המעשים הראשונים של אלישע מכילים את היסודות העיקריים שעתידים לאפיין את דרכו בהמשך, ולבסס את מעמדו כנביא וכממשיך של רבו, אליהו. ארבעת המעשים נעשו לאנשים שונים, (כמודגש בצבע).

■ חציית הירדן בעזרת אדרתו של אליהו והחזרה על האופן בו חצה אליהו את הירדן לפני סילוקו, לעיני 'בני הנביאים' שצפו במתרחש, מהווה צעד חשוב בהפיכתו של אלישע לממשיכו של אליהו.

■ ריפוי מי יריחו נעשה עבור 'אנשי העיר', ומהווה דוגמה לפועלו המרובה של אלישע בפתרון מצוקות של ציבורים שונים ושל יחידים, שלא תמיד נמנו על חוגו הקרוב. כפי שנראה בטבלה, רבים מן הניסים שעשה אלישע קשורים לאספקת מים ומזון לנצרכים.

■ הוצאת הדובים מן היער - מעשה זה הוא אחד משלושה בהם העניש אלישע את מי שפגע בנבואה ובמעמדה. התגובה החרפה והמיידיית כלפי 'נערים קטנים' שהתקלסו בו בתחילת פועלו, באה לבסס את מעמדו ואת מעמד דברי נבואתו בקרב בני העם (גם בשתי הקבוצות הבאות נמצא, שאלישע העניש את מי שפגע בנבואתו).

■ המלחמה במואב - העובדה שאלישע יצא עם 'מלך ישראל ומלך יהודה ומלך אדום' למלחמה יש בה קו אופייני נוסף במעשיו של אלישע - סיוע למלך ולממלכה בעת הצורך, כאשר תוקפים את האויב או כאשר מתגוננים מפניו.

2. ניסים לאנשים פרטים (5-12)

הניסים בקבוצה זו מביאים לידי ביטוי את הייחוד של אלישע כמחולל ניסים, ובולטות בהם הנקודות הבאות:

- רבים מן הניסים סייע אלישע לבני הנביאים, ונתן אוכל לאלה שזקקו לו. אלישע עשה נס גם לנעמן שר צבא ארם, כדי שידע כי יש נביא בישראל.
- אלישע היה ידוע בין בני ארם, ומלך ארם רחש לו כבוד. כאשר חזאל נשלח על ידי בן הדד, מלך ארם, אל אלישע, הוא פנה אליו במילים: "בנך בן הדד", ונשא עימו מנחה נכבדה ביותר (ח' ט). גם כאשר השתבשו מהלכי צבא ארם בשומרון, ידעו הארמים לומר (ו' יב): "אלישע הנביא אשר בישראל, יגיד למלך ישראל את הדברים אשר תדבר בחדר משכבך".
- כאשר גיחזי גרם לפגיעה במעמד הנביא והנבואה בעיני נעמן, העניש אותו אלישע, למרות הקרבה ששררה ביניהם.

3. ניסים לאנשים רחוקים (13-17)

הניסים בקבוצה זו סייעו למלך ולעם להתמודד עם הקשיים שגרם הלחץ הארמי, שהתבטא ברעב כבד ובסכנות ביטחוניות, ובולטות בהם הנקודות הבאות:

- אלישע הקפיד לשחרר את חיילי ארם שנשבו בשומרון, ופעל באופן מוסרי, שהביא גם לפרסום הנבואה ומעלתה בקרב העמים.
- מלך ישראל כיבד את אלישע, כינה אותו 'אבי' וביקש את רשותו לפעול. (ו' כא)
- אלישע לא חשש להתעמת עם המלך, כאשר נשקפה לו סכנה ממנו, ואף כינה אותו 'בן המרצח'. (ו' לב)
- אלישע העניש את השליש שזלזל בנבואתו אודות סיוס הרעב, כפי שעשה במקרים דומים בעבר, וחיזק בכך את מעמד הנבואה בקרב העם.

3. מלשים ונבואות אלו (18-20)

המעשים המסופרים בסוף הרשימה (חלקם היו מוקדמים בזמן, כפי שנסביר בהמשך), מחזירים אותנו לסגנון המעשים שעשו נביאים אחרים, והם מסופרים בהקשר היסטורי ברור. מעשים אלה השפיעו על גורל העם והממלכה באמצעות מינוי אנשים לתפקידים שונים. אלישע הודיע לחזאל שהוא עתיד למלוך על ארם ולייסר את ישראל; הוא שלח שליח למשוח את יהוא למלך על ישראל; ובסוף ימיו הוא הודיע ליואש על היציאה הצפויה מן המצר אל המרחב, כאשר ישראל יכו את ארם ויסירו את האיום מעליהם.

מנים לעמי אלה

מעל 60 שנה פעל אלישע כנביא (סדר עולם רבה י"ט). חלקן הקטן היה בחיי אליהו, ורובן הגדול לאחר עלייתו לשמים, בשנים האחרונות של בית עמרי ובמחצית הראשונה של בית יהוא. כל פעולותיו מתוארות בספר מלכים ב' פרקים ג'-י"ג, וברובן לא מופיע ההקשר הכרונולוגי בהם התרחשו, ולא נזכר שם המלך עליו מדובר. על פי מיקומם בספר, התרחשו, לכאורה, כל ניסי אלישע בימי יורם בן אחאב מלך ישראל, בראשית ימי פועלו של אלישע כנביא. דבר זה איננו מתקבל על הדעת, מכמה סיבות:

- לא מסתבר, שכל הפעולות של הנביא, עליהן מספר הכתוב, התרחשו בזמן כל כך קצר, ועל רוב 60 השנים, בהן פעל אלישע, לא מסופר לנו מאומה.
- בחלק מסיפורי הניסים מצטיירים יחסים טובים בין המלך לאלישע.¹ אם זמנם של כל הניסים הוא לפי מיקומם בכתוב - הרי שהם נעשו בימי יורם בן אחאב, איתו סירב אלישע לדבר בשל מעשי אביו, אחאב (ג' יג-יד). קשה להסביר את השינוי ביחסי המלך והנביא, אם אכן מדובר באותו המלך.
- במהלך הסיפור מצטייר מצב ביטחוני קשה בשומרון: כך בפנייתו של מלך ארם בעניין נעמן (ה' ה-ז), כך כשהארמים צרים על שומרון (עיר הבירה!) ומרעיבים את יושביה (ו' כד-כה) ועוד. המצב הזה איננו תואם את התיאורים על אחרית ימי בית עמרי. אמנם אחאב נפל בקרב ברמות גלעד (מלי"א כ"ב), אך החזית הישראלית לא התמוטטה (ט' יד-טו), שהרי אלישע שלח למשוח את יהוא, שר הצבא, אל רמות גלעד (ט' א), כאשר יורם מלך ישראל ישב בביטחון ביזרעאל.

נראה לומר, שהניסים של אלישע התרחשו לאורך תקופה ארוכה, גם (ואולי בעיקר) בימי בית יהוא. עם מלכי בית יהוא היה לאלישע קשר חיובי, שהרי יהוא נמשח במצוותו, ובימי בית יהוא אכן לחצו מלכי ארם את ממלכת ישראל ויהודה.² דבר זה יכול להסביר את העובדה, שבכל סיפורי הניסים לא נזכר מלך ישראל בשמו, אלא בכינוי 'מלך ישראל' בלבד, שהרי עדיין איננו יודעים על עליית בית יהוא. על פי הסבר זה, אירעו ניסי אלישע ברובם בימי יהוא ויהואחז בנן, שנים בהן לחצו הארמים את ישראל בארצם.

למרות שהניסים נעשו על פני תקופה ארוכה, הם נכתבו יחד וברצף של סיפורים, העוסקים בדמותו של אלישע. דברים בכיוון זה מופיעים בדברי רש"י (דהי"א י"ח א): מאחר שאמר: 'יהי נא פי שנים ברוחך אלי', מניח (=הכתוב) כל המעשה מן המלכים, ומספר והולך מן נפלאות אלישע, היאך היו פי שנים, עד שישלים הכל.³

1. ראה: שיתוף הפעולה בעניין נעמן (ה' ה-ח); הסיוע למלך מפני חיל ארם (ו' ט-י, כא-כג); בקשת המלך מגיחזי לשמוע את ניסי אלישע (ח' ד-ה) ועוד.
2. ראה: י' לב-לג; י"ב יח-יט; י"ג ג-ז, כב.
3. וראה דברים דומים בדברי רש"י מלי"ב ג' א.

אלישע ואליהו

אליהו ר אלישע שונים היו בדרך פעולתם מן הנביאים שקדמו להם ומן הנביאים שבאו אחריהם. למרות ההבדלים המפורטים בטבלה, יש ביניהם דמיון רב, בת אור הנרחב של מעשיהם בספר מלכים ובעיקר בניסים שעשו, שבאמצעותם העבירו את המסר הנבואי. אך למרות הדמיון וההמשכיות¹, שונה הייתה דרכם של אליהו ואלישע. בטבלה מופיעים ההבדלים הבולטים ביניהם, המחזדים את הדרך המיוחדת של כל אחד מהם, ונוסיף עליהם כמה דגשים.

אליהו

הבקר ויזבחהו, ובכלי הבקר בשלם הבשר, ויתן לעם ויאכלו, ויקם וילך אחרי אליהו, וישרתהו. יש לשים לב לאריכות בפסוק, שמרמזת על סבלנותו וקשריו האישיים של אלישע, לעומת קנאותו וקוצר רוחו של אליהו שחי בבדידות.

הקשר ההיסטורי

את השוני בדרכם של אליהו ואלישע אפשר להסביר גם בהקשר ההיסטורי של פועלם. אליהו עמד מול אחאב, בשנים בהם מצב הממלכה היה יציב ואיתן, והמאבק היה על הדרך הרוחנית של אחאב. אליהו הזהיר את אחאב, שהבניין, שנראה יציב, יתמוטט, אם לא תשתנה הדרך. אליהו ניסה לערער את השאננות של העם ולהנחיל את ההבנה, שאין סיכוי שהממלכה החזקה תתקיים, אם לא ילך בדרך ה'.

אלישע ליווה את העם בשנות השפל של בית יהוא, כאשר מצב הממלכה היה גרוע, והיה צורך לעודד את העם שהמצב הקשה איננו אומר שה' עזב אותם, ושעתידה התקופה הקשה להסתיים. בנבואתו האחרונה של אלישע ליואש מלך ישראל הוא בישר על הישועה הקרובה, ובוזה הוא בעצם הודיע על סיום תפקידו: "חץ תשועה לה' וחץ תשועה בארם, והכית את ארם באפק עד כלה". (י"ג יז)

אליהו נקט בדרך של אש, ששורפת ומכלה, ואינה חסה על מה שעומד בדרכה. אליהו גזר על העם בצורת, והתעלם מן הקשיים שהביאה, הוריד אש מן השמים בהר הכרמל, שרף באש את שליחי אחזיה, ועלה ברכב אש ובסוסי אש השמימה².

אלישע נקט בדרך של מים. רבים מן הניסים שעשה קשורים באופן ישיר לאספקת מים ומזון, ודרכו הייתה סובלנית יותר כלפי בני עמו. הוא סייע לאנשים שפגש, גם כאשר אפשר היה לצפות מהם להסתדר ללא נס. אלישע היה זמין לכל מי שנוזק לו, ופנו אליו בעניינים קטנים וגדולים, בעוד שאליהו הרבה להסתתר, והיה צורך לחפש אחריו [וראה דברי עובדיהו (מל"א י"ח יא-יד)]. ייתכן, שהשוני הגדול ביניהם הוא שעמד מאחורי הודעת הפיטורין שקיבל אליהו במעמד חורב³ (והוא לא התווכח עליה). במעמד זה אמר ה' לאליהו, שדרכו איננה יכולה להתקיים ("לא ברוח ר'...לא ברעש ה'...לא באש ה'"), ובמקומו יעמוד נביא, שדרכו תהיה רכה יותר, ומתאימה יותר כדי למלא את השליחות הנבואית. ייתכן שאופיים המיוחד רמוז גם בשמותם: אליהו – כולו שמות ה', אלישע מזכיר את ה' כמושיע ומבקש ממנו ישועה.

המפגש הראשון

ההבדל בין אליהו לאלישע ניכר כבר בפגישתם הראשונה. אליהו ראה את אלישע חורש בשדות אבל מחולה, והשליך עליו ארז אדרתו (מל"א י"ט כא). אליהו ציפה שאלישע יעזוב הכל, ויתלווה אליו מבלי להתעכב כלל. אלישע לעומתו סבר, שיש לעשות כמה דברים לפני שיוצאים לדרך: הוא נפרד מהוריו, וערך סעודה גדולה למכיריו בטרם יעזוב אותם ויפנה לדרכו החדשה. אלישע, לא רק שעמד על דעתו, ולא נרתע מתגובתו הזועמת של אליהו (פס' כ), הוא גם אילץ את אליהו להמתין לו, עד שסיים את כל מה שרצה לעשות: "ויקח את צמד

1. התקיים ביניהם יחס של רב ותלמיד "וילך (אלישע) אחרי אליהו וישרתהו" (מל"א י"ט כא); וראה דברי בני הנביאים לאלישע ביום סילוקו של אליהו: "ה' לקח את אדניך". (מל"ב ב, ג, ה)
2. דווקא אליהו שמופיע בספר מלכים כקנאי, קשור במסורת היהודית לבשורות טובות ולנחמות. כך בסוף דברי הנביאים: "והנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא...והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם" (מלאכי ג'). בברכת המזון, בליל הסדר בברית המילה ועוד (מומלץ ליינין בדברי הרב י' בכרך בעניין זה (יונה בן אמיתי ואליהו עמי 143-156)).
3. לדעת חלק מן הפרשנים, רמז ה' לאליהו שדרכו אינה ראויה, באמצעות הפנייתו לנחל כרית והשימוש בעורבים, שמייצגים במקרא בעל חיים אכזרי. ועיין בחוברת דפי מלכים א' עמ' 54.

אזיע	אזיעו	
מיד לאחר שחצה את הירדן ריפא את מי יריחו , לפי בקשת אנשי העיר. רבים מניסיו היו קשורים לאספקת מים ומזון.	בהופעתו הראשונה גזר על עצירת גשמים , שמיעטה את המים והמזון. למרות הסבל שנגרם לאדם ולחי, לא הפסיק את הבצורת שגזר, עד שקיבל ציווי מפורש מהי.	הופעתו הראשונה
הרבה לעשות ניסים לאנשים אחרים , לעיתים אף ללא צורך חיוני.	הניסים שעשה היו שקשורים לעצמו , לשליחותו ולמחייתו.	הניסים שעשו
<p>חלק מן הניסים שעשה אליהו עשה גם אלישע:</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ ריבוי אוכל ושמן (מל"א י"ז יד; מל"ב ד' ד, מג) ■ החייאת הבן (מל"א י"ז כב; מל"ב ד' לד) ■ חציית הירדן בעזרת האדרת (מל"ב ב' ה; שם יד) 		
רבים ממעשיו קשורים לבני הנביאים הרבים שבקרבתם ישב ולמחייתם דאג, עד שהיו זקוקים להרחיב את מקום מושבם: "הנה נא המקום אשר אנחנו יושבים שם לפניך, צר ממנו".	אף שהיו בני נביאים בימיו [עובדיה החביא 100 נביאים; בני הנביאים הופיעו בעת סילוקו], לא מסופר שהיה לו קשר עימם , וכשהתייצב בהר הכרמל (ובהר חורב), הכריז: "אני נותרתי נביא להי לבדי".	בני הנביאים
היה מפורסם בין הארמים [ראה דברי העבד אל מלך ארם: "אלישע, הנביא אשר בישראל, יגיד למלך ישראל את הדברים, אשר תדבר בחדר משכבך" (וי יב)], ומעשיו הוסיפו לו פרסום [ריפוי נעמן והאכלת חיילי ארם ושחרורם]. דברי חזאל בשם בן הדד: "בנך בן הדד מלך ארם שלחני אליך, לאמר: האחיה מחלי זה" (חי ט), מעידים על הכבוד שרחש לו המלך.	פעל בקרב בני עמו בלבד, ולא מצאנו שהיה מפורסם בעמים.	פרסומם בישראל ובעמים
בראשית פועלו חזר לארץ במסלול של יהושע וישראל; שמו מזכיר את שמו של יהושע [ראה דפי מלכים א' עמ' 63]; על יהושע נאמר ששירת את משה (שמות ל"ג יא; במדבר י"א כח, יהושע א' א), ועל אלישע נאמר ששירת את אליהו (מל"א י"ט כא).	זכה להתגלות ייחודית בהר חורב, לאחר שהלך 40 יום; הסתלק כמשה ממזרח לירדן. [ובחז"ל: ה'... בסופה ובשערה דרכו (נחום א' ג) - בסופה זה משה... ובשערה זה אליהו (דברים רבה פ"ג)]. ואת (=ואתה) מוצא שמשה ואליהו שווין זה לזה בכל דבר (פסיקתא רבתי פ"ד)].	כמשה וכיהושע
בסוף חייו מת כאחד האדם, נקבר סמוך לעיר, וגם בקברו המשיך לעשות ניסים לישועת יחידים.	בסוף חייו הסתלק ועלה השמימה , ודמותו מלווה את העם באירועים שונים.	הסתלקותם

מלחמה בישראל

בדרך כלל מקצר המקרא בתיאורי מלחמה, והוא מסכם אותן בקיצור ובתמציתיות. אריכות הדברים מופנית לעניינים רוחניים שונים, שקשורים למלחמה, לתוצאותיה ולמעשי הדמויות המעורבות בה. על כן, בבואנו להבין את הסיפור הארוך של המלחמה במואב, עלינו לחפש את משמעותו בלקחים הערכיים שלו ולא בתיאורי המסע והמלחמה. מאידך, כדי להבין את המסר הנבואי והרוחני לאשורו, נדרשים אנו לדעת את הפרטים הריאליים של האירועים, ולאורם נידרש אל הלקח ואל המסר.

וג'ובת פנזואה אשיתוף הפעולה בין יהושפט ובנו לאחאב ובנו

פרק ג' (3-1)

המרידה

לאחר מות אחאב ופיזור צבאו בקרב מול הארמים נחלשה ממלכת ישראל, ומעמדה ככוח צבאי משמעותי נחלש. זו כנראה הסיבה, שלאחר מות אחאב פרצו מרידות של עמים קטנים, שעד כה היו נתונים למרותה של ממלכת ישראל. סיפור המלחמה המופיע בפרקנו, הינו חלק מן התהליך הזה, שהרי בפתיחתו נאמר (פס' ה'): **ויהי כמות אחאב, ויפגע מלך מואב במלך ישראל**. יהורם, שחשש מן המשמעות של המרידה (משמעות כלכלית מיידית והשפעה גיאוגרפית-פוליטית אזורית), ניסה לארגן בזריזות מסע מלחמה נגד מואב, כדי ליצור הרתעה כלפי מואב וכלפי עמים נוספים שצפו במתרחש. יהושפט, שעמד גם הוא מול התקפה של המואבים (דהיי"ב כ"ז), הסכים להצטרף אל יהורם, כדי לנסות ולהכות יחד את מואב.

שיתוף הפעולה בין יהושפט ובנו לאחאב ובנו

שיתוף פעולה בין יהושפט לבין מלכי בית אחאב היה קיים עוד לפני המלחמה נגד מואב ויהיה גם אחריה. הנביאים הגיבו בדרך כלל בביקורת על שיתוף פעולה זה, כפי שמראה הטבלה הסמוכה. מסתבר, ששיתוף הפעולה בין יהושפט ובנו לבין אחאב ובנו היה מורכב: מחד, פילוג המלוכה לא היה דבר רצוי ולא היה מיועד להתקיים במתכונתו זו לעולם. נבואות רבות מדגישות, שלעתיד לבוא יהיה עם ישראל מלוכד תחת מלך אחד, ולא יהיה לשתי ממלכות (ראה למשל: ישעיהו י"א ג, יחזקאל ל"ז כב). לאור זאת, שיתוף פעולה בין הממלכות, שיש בו משהו שמזכיר ומתקרב לממלכה אחת מאוחדת, הינו דבר רצוי ומבורך. מאידך, קשה להשלים עם ההתרחקות של ממלכת ישראל בימי אחאב מעבודת ה' ועם הכנסת עבודת הבעל לשומרון, ועל כן שיתוף הפעולה בין הממלכות איננו רצוי ואיננו מבורך. יש לשים לב, שהיוזמה לפעולה המשותפת באה בדרך כלל מצד מואב, ויהושפט הוא זה שמסכים לה (אצל אחזיה מלך יהודה קשה להכריע מי יזם את שיתוף הפעולה).

במלחמה שבפרקנו לא מופיעה עמדה מפורשת של הנביא על נכונותו של יהושפט לצאת עם יהורם למלחמה, אך פועלו של אלישע תופס מקום מרכזי בסיפור, וממנו נוכל אולי ללמוד משהו על דעתו של הנביא, כפי שיתבאר בהמשך.

וג'ובת פנזואה	פאיריכונ
ה'רשע לעזר ולשנאי ה' תאהב? ובזאת עליך קצף מלפני ה'. (דהיי"ב י"ט ב) [מיכיהו התעלם מיהושפט, שהוא זה שהזמינו.]	יהושפט ואחאב במלחמה נגד ארם לשחרור רמות גלעד (מל"א כ"ב ב-ג)
כהתחברך עם אחזיהו פרץ ה' את מעשיך, וישברו אניות, ולא עצרו ללכת אל תרשיש. (דהיי"ב כ"ז)	יהושפט ואחזיה בבניית צי בעציון גבר (מל"א כ"ב מט-נ)
ויעש הרע בעיני ה' כבית אחאב, כי המה היו לו יועצים... למשחית לו. גם בעצתם הלך, וילך את יהורם בן אחאב מלך ישראל למלחמה על חזאל... (דהיי"ב כ"ב ד-ה) [אין עמדה מפורשת בעד או נגד הליכה משותפת, אך ההקשר מלמד על התנגדות למהלכיו.]	אחזיה מלך יהודה ויהורם מלך ישראל במלחמה נגד חזאל מלך ארם (מל"ב ח' כה)
אין עמדה מפורשת כנגד הברית, אך מלך ישראל ננוף: לולי פני יהושפט... (ג' יד)	יהושפט ויהורם במלחמה נגד מואב (מל"ב ג')

1. יש להניח, שמלך מואב לא אהב את השלטון הישראלי גם בימי אחאב, אלא שהוא הבין, שלא יהיה נכון מצידו להתמודד מול כוחו של אחאב. לאחר מות אחאב חשב מלך מואב שיש לו סיכוי להצליח, והוא החליט לממש את שאיפתו להשתחרר מעול ישראל.

נסח החלומה - בל'ית החים והלא'ה בנביא (פס'ט - כ)

במרכז סיפור מסע המלחמה עומדת בעיית המים ופתרונה. כמו במלחמה נגד ארם, ביקש יהושפט גם בפעם הזאת לדרוש את ה' מאת הנביא (פס' יא), והוא השתמש בלשון דומה לזו שנקט במסע המלחמה שערך עם אחאב לרמות גלעד. למרות שבשני המקרים היוזמה לשאול את הנביא הייתה של יהושפט, ודווקא על רקע הדמיון בין שני הסיפורים, יש לשים לב לכמה הבדלים ביניהם:

- שם ה' לא נזכר בפי אחאב מרצונו וביזמתו. יהורם הזכיר את ה', כשזעק מיד עם היודע דבר בעיית המים (י): אָהָה, כִּי קָרָא ה' לְשִׁלְשֵׁת הַמְּלָכִים הָאֵלֶּה לְתֵת אוֹתָם בְּיַד מוֹאָב (על הקריאה הזו חזר יהורם לאחר תגובתו הראשונה והחריפה של אלישע, פס' יג).
 - בתגובה לבקשת יהושפט כינס אחאב 400 נביאי שקר. יהורם לא כינס נביאי שקר, ומסתבר, שלא היה מוקף בחבורת נביאים מסוג זה.
 - לבקשת יהושפט לשאול נביא נוסף ענה אחאב: עוֹד אִישׁ אֶחָד לְדַרֵּשׁ אֶת ה' מֵאוֹתוֹ, וְאֲנִי שׁוֹנְאֵתוֹ, כִּי לֹא יִתְנַבֵּא עָלַי טוֹב כִּי אִם רָע, מִיִּכְיָהוּ בֶן יִמְלָה. יהורם לא אמר דברים בגנות אלישע, ולא דחה את האפשרות לפנות אליו.
 - אמנם יהורם לא היה זה שהציע לשאול את אלישע, אך ההצעה הועלתה על ידי אחד מעבדיו², ויש להניח, שהעבד לא פעל בעניין זה על דעת עצמו. העבד גם לא חשש להזכיר בפני יהורם בן אחאב את שמו של אליהו, דבר שיכול ללמד על יחסו של יהורם לאלהיו ולכנבואתו.
- יתרון זה של יהורם על פני דרכו של אביו, אחאב, הוא אולי המפתח לדברים החיוביים שבפי אלישע. מיכיהו ניבא לאחאב על תבוסה במלחמה, ורמז על מותו הצפוי של המלך: "כצאן אשר אין להם רעה"; אלישע ניבא על פתרון בעיית המים ועל הצלחה במלחמה.

מצד שני, התייחס אלישע גם לצד השלילי בדמותו של יהורם:

וַיֹּאמֶר אֱלִישֶׁע אֶל מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: מַה לִּי וְלָךְ, לָךְ אֶל נְבִיאֵי אֲבִיךָ וְאֶל נְבִיאֵי אִמְךָ ... כִּי לֹוֹלִי פָנֵי יְהוֹשֻׁפֶט מֶלֶךְ יְהוּדָה אֲנִי נִשְׂא, אִם אֲבִיט אֵלֶיךָ וְאִם אֲרֹאֲךָ³.

תגובה זו של אלישע נראית, לכאורה, חריפה מן הצפוי, שהרי יהורם תיקן את חטאי אביו. מסתבר, שיהורם 'משלם' כאן על פשעי הוריו. אלישע מכריז בדבריו, שאין הוא עומד לסטות מן הדרך הרוחנית של אליהו, רבו. הוא מודיע, שאף אם התנהלותו מול קשיי העם (הכלל והפרטים) שונה מן הדרך בה הלך אליהו, אין הדבר מבטא פשרה עם הדרך הרוחנית של אחאב. אלישע איננו עוין את יהורם כפי שאלהיו היה לאחאב, ואיננו ציני כלפיו, כמו שהיה מיכיהו כלפי אחאב. אלישע הכיר את ההבדלים בין יהורם לאביו, אך עדיין חשוב היה לו להדגיש את הנקודות הבעייתיות בדמותו. הוא לא תקף את יהושפט על שיתוף הפעולה, אך הוא לא נמנע מלהזכיר ליהושפט (בפני יהורם!) עם מי הוא משתף פעולה.

	אחאב ויהושפט	יהורם ויהושפט
	אֶרְאֵה מֵאוֹתוֹ בְּאֵרֵם (ח' כ"ב)	אֶרְאֵה מֵאוֹתוֹ בְּאוֹתָם (ח' כ"ג)
הזמנת מלך ישראל לשיתוף פעולה	וַיֹּאמֶר [אחאב] אֶל יְהוֹשֻׁפֶט: הַתֵּלֶךְ אֶתִּי לְמַלְחָמָה רָמַת גִּלְעָד? (ג)	וַיִּשְׁלַח [יהורם] אֶל יְהוֹשֻׁפֶט: מֶלֶךְ מוֹאָב פָּשַׁע בִּי, הַתֵּלֶךְ אֶתִּי אֶל מוֹאָב לְמַלְחָמָה? (ז)
תגובת יהושפט	וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁפֶט אֶל מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: כְּמוֹנֵי כְמוֹךְ, כְּעַמִּי כְּעַמְךָ, כְּסוֹסֵי כְּסוֹסֶיךָ. (ג)	וַיֹּאמֶר: אַעֲלֶה, כְּמוֹנֵי כְמוֹךְ, כְּעַמִּי כְּעַמְךָ, כְּסוֹסֵי כְּסוֹסֶיךָ. (ז)
הצעת יהושפט לפנות לנביא	וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁפֶט אֶל מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: דַּרְשׁ נָא כִּיֹּס אֶת דְּבַר ה'. וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁפֶט: הָאִין פֹּה נְבִיא לַה' עוֹד, וְנִדְרְשָׁה מֵאוֹתוֹ? (ז)	וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁפֶט: יֵשׁ אוֹתוֹ דְּבַר ה'... (יב)
תגובת מלך ישראל	וַיֹּאמֶר מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל אֶת הַנְּבִיאִים... וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים: הַאֵלֶּךְ עַל רָמַת גִּלְעָד לְמַלְחָמָה אִם אַחֲדֶלְךָ? וַיֹּאמֶר: עֲלֶה, וַיִּתֵּן ה' בְּיַד הַמֶּלֶךְ. (ו)	וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁפֶט: הָאִין פֹּה נְבִיא לַה', וְנִדְרְשָׁה מֵאוֹתוֹ? (יא)
דברי הנביא	וַיֹּאמֶר אֱלִישֶׁע: חִי ה' צְבָאוֹת אֲשֶׁר עִמָּדָתִי לְפָנָי, כִּי לֹוֹלִי פָנֵי יְהוֹשֻׁפֶט מֶלֶךְ יְהוּדָה אֲנִי נִשְׂא, אִם אֲבִיט אֵלֶיךָ וְאִם אֲרֹאֲךָ. (ג)	וַיֹּאמֶר אֱלִישֶׁע: חִי ה' צְבָאוֹת אֲשֶׁר עִמָּדָתִי לְפָנָי, כִּי לֹוֹלִי פָנֵי יְהוֹשֻׁפֶט מֶלֶךְ יְהוּדָה אֲנִי נִשְׂא, אִם אֲבִיט אֵלֶיךָ וְאִם אֲרֹאֲךָ. (ג)
תוצאות המלחמה	וַיֹּאמֶר: רָאִיתִי אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל נִפְצִים אֶל הַהַרִים, כְּצֹאן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רֵעָה... יִשׁוּבוּ אִישׁ לְבֵיתוֹ בְּשָׁלוֹם. (יז)	וַיֹּאמֶר: כֹּה אָמַר ה', עֲשֵׂה הַנְּחַל הַזֶּה גְבִים גְּבִים... וְהַנְּחַל הַהוּא יִמְלֵא מִיָּם... וַנִּתֵּן אֶת מוֹאָב בְּיַדְכֶם. (טז-יח)
	מוֹת אַחָב וּמְפֹלָה שֶׁל הַצְּבָא (לד-לו)	נִיצְחוֹן נִיְסֵי בִשְׁלֵב הָרֵאשׁוֹן וְנִסְיָגָה לְפָנֵי הַהֲכָרְעָה הַסּוֹפִית (כד-כז)

2. קשה לשער, האם ידע יהורם שאלישע במחנה, אך לא רצה לשאול אותו מיוזמתו בגלל אביו, או שמא לא ידע כלל שאלישע נמצא במחנה.
3. נשים לב, אלישע מזכיר את שמו של מלך יהודה, יהושפט, בצד אזכור תפקידו, אך הכתוב איננו מזכיר את שמו של מלך ישראל לכל אורך הסיפור.

כמו במקומות רבים במקרא, גם בסיפור זה מתברר, שלא רק שמצוקת המים נפתרה והצבא קיבל את המים להם היה זקוק, אלא שמים אלה הם שהצמיחו גם את הישועה והניצחון (פס' כא-כד). כאשר מדובר בהשגחה המיוחדת של ה' על עמו - "אין להי מעצור והושיעי". גם ממצב נחות ניתן לצאת, וברצון ה' המצב הנחות עצמו הופך להיות הבסיס לישועה.

אך דווקא על רקע ההצלחה בשלב הראשון של המלחמה מתחדד הקושי בתיאור סופה (פס' כו-כז):
וְהִי קֶצֶף גָּדוֹל עַל יִשְׂרָאֵל, וַיִּסְעוּ מִעֲלָיו וַיֵּשְׁבוּ לָאָרֶץ.

מה עשה מלך מואב, ומה גרם לקצף על ישראל? מדוע שבו יהורם ויהושפט לארצם, מבלי שהשיגו את מטרות המלחמה?

ניתן להצביע על כמה כיוונים עיקריים שהציעו פרשנים לביאור העניין:

- מלך מואב הקריב את בנו לה', והקצף היה על ישראל שלא עבדו את ה' באותה מסירות ובאותו להט שהפגין מלך מואב במעשהו. (רד"ק)
- מלך מואב הקריב את בנו לעבודה זרה, והקצף היה על ישראל שעושים כמותו. (רש"י)
- מלך מואב הקריב את בנו, דבר שגרם לחיזוק מורלי בצבא מואב, שהקשה על המצור, עד שנאלצו ישראל לוותר ולסגת.
- מלך מואב הקריב את בנו של מלך אדום על החומה, ומלך אדום כבעסו הפסיק את מלחמתו לצד ישראל, וסדק את החזית המאוחדת [ראה עמוס (בי א): **עַל שְׁלֵשָׁה פְּשְׁעֵי מוֹאָב וְעַל אֲרְבַּעָה לֹא אֲשִׁיבוּ עַל שְׂרָפּוֹ עֲצָמוֹת מֶלֶךְ אֲדוֹם לְשִׂיד**].

שני ההסברים הראשונים מחפשים את המשמעות בתחום הרוחני; הקצף הוא של ה', ובעטיו נכשלה המתקפה על מואב. שני ההסברים האחרונים מחפשים את המשמעות בתחום הצבאי הטקטי, והקצף מייצג את הקושי הצבאי שגרם מעשהו של מלך מואב. פרופ' יהודה אליצור ז"ל⁴ הציע לשלב את שני הפירושים. הוא מסביר כמה פרשיות תמוהות בעזרת עקרון הסיבתיות הכפולה. לדבריו, המקרא בא ללמדנו, שה' משגיח על עולמו, גם כאשר נדמה שהעניינים מתנהלים במישור הארצי-אנושי בלבד. מתברר, שגם אירועים, שלכאורה מנוהלים על ידי בני אדם, מנוהלים בעצם לכיוון אליו מכוונת ההשגחה העליונה. לדבריו, המעשה של מלך מואב נבע משיקולים טקטיים (על פי אחד משני ההסברים האחרונים שהוצעו לעיל), ובעקבותיו נאלצו ישראל לוותר על סיום המצור ונסוגו. אך הכתוב מגלה לנו, שסיום המצור איננו רק תוצאה של הברקה טקטית של מלך מואב, אלא הוא קצף מאת ה'; כעס ועונש על חטאי הוריו של יהורם, אחאב ואיזבל, או על חטאיו שלו עצמו, או על המצב הרוחני של יהודה וישראל. בכך התקיימו דברי אלישע במלואם: בעבור יהושפט והצדדים החיוביים של יהורם התחולל הנס, וצבאות ישראל ויהודה יצאו מן המצוקה בה היו שרויים, ואף נחלו הישגים בשדה הקרב. מאידך, בגלל חטאי בית אחאב, שחלקם עדיין התקיימו בישראל בעת המלחמה, הסתיימה המלחמה ללא הישגים משמעותיים, ויהושפט ויהורם נאלצו לשוב ללא השלמת המשימה במלואה.

4. ישראל והמקרא, עמ' 157 - 163

פתיחת בן השונות

סיפור הולדת בן השונות והחייאתו בולט בעוצמתו, באורכו ובסיבוכיו בין סיפורי הניסים שעשה אלישע. רוב מעשי אלישע מתוארים בקצרה, ללא הסתבכויות, ומסופר בהם כיצד מילא את מחסורם של אנשים, בדרך כלל במזון ובפרנסה. בפרקנו מחולל אלישע נסים מופלאים: פקידת עקרה (בכל התנ"ך נפקדו עקרות רק ביוזמת ה'), ואחר כך החייאת מת. התרשים עוקב אחר הדמויות המרכזיות ופעילותן ואחר התמורות בשלבי הסיפור. אריכות הסיפור באה אולי ללמד על הרגישות והבעייתיות שרואה הכתוב בעשיית ניסים על ידי בני אדם, אף אם הם נביאים ובפרט אם הנס נעשה כתמורה לטובת הנאה אנושית. נראה, שהסיפור נועד להאיר על כלל המעשים שעשה אלישע, והוא בא ללמדנו, שהנביא תלוי באופן מוחלט בה', וכל כוחותיו ניתנים לו מאת ה'.

שלבי הסיפור	הדמויות הבולטות	מהלך הסיפור
<p>1. האירוח (ח-י) ויהי היום, ויעבר אלישע אל שונם. (ח)</p> <p>הקמת עליית הגג</p>	<p>(אישו)</p>	<p>האשה עשה גסר ואינה אה אלישע מתן כבוד והערכה אקדושנו ואשמדו, אלא ציפיה אתונה.</p>
<p>2. הלידה (יא-יז) ויהי היום, ויבא שמה. (יא)</p>	<p>אלישע גיחזי (אישו)</p>	<p>אלישע, בעצת גיחזי, הביט אלישע בן כמאלו על גסדה (האשה הישה הסגיגלו).</p>
<p>3. ההחייאה (יח-לז) ויהי היום, ויצא אל אביו. (יח)</p> <p>א. בעליית הגג (כ-כד) וישאהו, ויביאהו אל אמו. (כ)</p>	<p>(אישו)</p>	<p>לאגרי מות הילד השכיבה אותו אימו על מיטתו. והייגה נאשה אהביש אלישע.</p>
<p>ב. על הר הכרמל (כה-לא) ותלך ותבוא אל איש האלהים. (כה)</p>	<p>אלישע גיחזי (אישו)</p>	<p>אלישע וגיחזי נכשו: ה' יסוס מאלישע את הסיכה אהשג האשה: אלישע נכף בגיחזי על שהדף את האשה: ניסיון ההחייאה ע"י האשנת נכשו האשה הצויה אהביא את אלישע אבינה.</p>
<p>ג. בעליית הגג (לב-לז) ויבא אלישע הביתה. (לב)</p>	<p>אלישע</p>	<p>כאשר אלישע פעל אכדו, הוא הצויה: 1. הגפלו אה; 2. שהר על הילד - "ומת בשר הילד" 3. שהר בשנת - "ויפקה הנער את עינו".</p>

חוקי הסיפור והמחנה

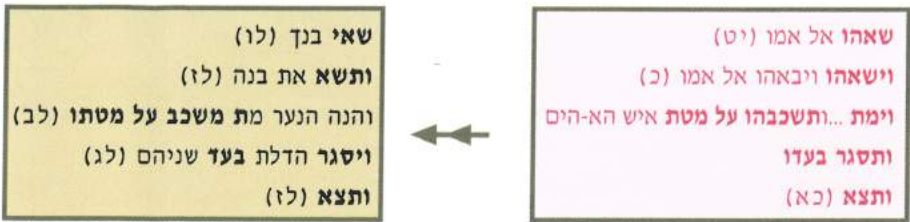
- בסיפור מתוארים שלושה מעשים, שמהווים את שלד הסיפור כולו:
1. יוזמת האשה לאירוח אלישע,
 2. הגמול של אלישע לאישה: לידת הבן,
 3. מות הילד והחייאתו.

[החלוקה לשלוש מסתייעת בפתיחה המשולשת: "ויהי היום..."]

בשני החלקים הראשונים, תיאור מהלך הדברים פשוט, ואין בו הסתבכויות: האישה עשתה חסד עם אלישע, ואלישע הכיר לה תודה והבטיח לה בן. בחלק השלישי הכל השתבש. מותו הפתאומי של הילד (בלא שמסופר דבר על חייו) הרס את הרושם הכביר שהותיר הנס של אלישע, וחייב את האישה, ואחר כך את אלישע למאמצים ניכרים על מנת להחיות את הילד, המאמצים מתבטאים באריכות החלק השלישי (עשרים פסוקים לעומת עשרה פסוקים בשני החלקים הראשונים), ובחלוקתו לשלושה שלבים, שמתארים התרחשות מתמשכת במקומות שונים: א. בשונם - השכבת הילד על מיטת אלישע על ידי אימו; ב. בהר הכרמל - הליכת האישה להביא את אלישע, והנסיונות של אלישע להחיות את הילד על ידי גיחזי; ג. בשונם - שלושה ניסיונות להחיות את הילד על ידי אלישע: בתפילה, בגהירה על הילד עד שחם בשרו ובגהירה בשנית עד שהנער פקח את עיניו. המבנה המשולש החוזר בפרקנו (שלושה מעשים, שלושה שלבים במעשה השלישי, ושלושה ניסיונות בשלב השלישי) מצביעים על מורכבות הסיפור ועל המאמץ שנדרש לביצוע ההחייאה. תיאור המאמצים מאזן את הקלות הבעייתית, לכאורה, שאפיינה את עשיית הנס הראשון. הדגשת המקומות הגיאוגרפיים נועדה להצביע על התפתחות הסיפור, ועל העובדה שבסופו של דבר חזר אלישע לעליית הגג בבית האישה, אל המקום בו נעשה החסד האמיתי של האישה עם אלישע, ושזכותו הייתה ראוייה לכך שיעשה לה נס.

פרק 1. האישה

האישה מובילה את מהלך הסיפור (ייתכן שגם לזה כיוון הכתוב בכינוי "אישה גדולה"): במעשה הראשון: היא יזמה את האירוח, מתוך הכרה בקדושת איש האלקים, ולאחר מכן הרחיבה ומיסדה את מנהגה, על ידי הקמת עליית גג לאלישע (הפסיביות של הבעל מדגישה את מסירות האישה, הן בהקמת העלייה והן בפעילות להחייאת הבן). במעשה השני - היא סירבה לקבל תמורה: "בתוך עמי אנכי יושבת", והביעה את הסתייגותה מהצעת הלידה. בכך העידה שהיא פעלה ללא כל אינטרס אישי. במעשה השלישי - האישה פעלה בנחישות רבה למען החייאת בנה: היא תבעה מאלישע ללכת עימה לשונם, וסירבה לקבל את ניסיונות התיווך של גיחזי, גם כאשר הם באו ביוזמת אלישע. בסופו של דבר, האישה, היא זו שהובילה את אלישע להתמודד בעצמו עם הנס שנכשל. הוא 'הלך אחריה' לעליית הגג, התפלל אל ה' והצליח לבסוף להחיות את הילד. הקשר בין פעולות האישה למעשי אלישע מובלט בכתוב על ידי הקבלות לשוניות בין שני החלקים (א) ו(ג).

2. גיחזי

נראה, שדמותו של גיחזי מייצגת באופן קיצוני את הצד הבעייתי שבעשיית ניסים. לפי תפיסתו, יכול הנביא לחולל ניסים באופן חופשי ובקלות רבה. נראה, שגיחזי ייחס לאדונו כוח עצמי שניתן לממשו בקלות יחסית. השפעתו הגדולה על אלישע, הייתה שלילית, והביאה להסתבכות הסיפור. כאשר תפס גיחזי מקום מרכזי במהלך העניינים, מעשי אלישע נכשלו, ורק כאשר אלישע פעל לבדו דרכו צלחה. הביקורת על גיחזי ושיטתו מתבטאת בפרקנו בכמה נקודות:

- גיחזי יזם את נס פקידת האישה, (מיד לאחר הנס מתואר מותו של הנער);
- גיחזי ביקש להדוף את האישה בבואה אל אלישע, ונזף על ידי אלישע;
- הניסיון להחיות את הילד על ידי גיחזי והמשענת נכשל;
- האישה התחמקה בעקביות מתיווכו של גיחזי הן בלידה, והן בהחייאה. השלילה בדמותו של גיחזי מוצגת ביתר שאת בסיפור נעמן (פרק ה'), ושם הוא אף נענש על ידי אלישע. במובן זה מהווה מעשה נעמן המשך לסיפורנו.

3. אלישע

לכל אורך הסיפור היה אלישע נתון בין השפעת גיחזי שייחס לאדונו כוח עצמי, והחזיק בגישה טכנית-תועלתית ביחס לעשיית ניסים, ובין דרכה של האישה שהתייחסה בזהירות וברגישות רבה לעשיית ניסים כאלה. רק לאחר שאלישע הבין את מגבלות כוחו ואת הצורך לפעול לבדו בדרך שתבטא את שיעבוד כוחותיו לרצון ה' באמונה, בתפילה ובהשתדלות, [שמדגישים את הבלעדיות של ה' בשליטה על שלושת המפתחות: עקרונות, תחיית המתים וגשמים (דברים רבה ז)], הוא הצליח.

■ הדף מיוסד על הכיוון הפרשני שהציע ד"ר מרדכי סבתו במאמרו "סיפור השונמית" במגדים ט"ו.
■ כדאי להשוות לסיפור זה את החייאת בן האישה הצרפתית על ידי אליהו (מל"א י"ז-י"ח). גם אליהו לא נענה בתחילה, אלא רק לאחר ששינה את נימת דבריו כלפי ה', ופנה אל אלוהיו מתוך כניעה מוחלטת. כמו כן בולטת התלות של אליהו בה' בסיפור הורדת הגשם (מל"א י"ח מב-מה, השווה גם "ויגהר" מל"ב ד' לד-לד מול מל"א י"ח מ).

סיפור צרעת נעמן שייך לסדרת הנסים שעשה אלישע, וכשאר הסיפורים הארוכים בסדרה זו, גם בסיפור זה ישנו לקח נבואי עצמאי. מסגרת הסיפור עוסקת בנעמן שר צבא ארם שנצטרע והלך לארץ ישראל להתרפא על ידי הנביא ומתוך כך הגיע לאמונה בה'. על פי התנועה של נעמן מארם לארץ ישראל וחזרה חילקנו את הסיפור לשלושה חלקים: בשני החלקים הראשונים מתאר הכתוב את השינוי הרוחני שעבר על נעמן. בחלק השלישי מתאר הכתוב את התנהגותו הפסולה של גיחזי עבד אלישע, שפעל בניגוד גמור ללקחי הסיפור, ולכן הבעיה הרוחנית שבתחילת הסיפור והענישה שבצידה דבקו בו (תחילת הסיפור בצרעת נעמן וסיומו בצרעת גיחזי). התרשים מציג את מהלך ההתקדמות בסיפור, הן מבחינה גיאוגרפית ובעיקר מבחינה רעיונית. בכל אחד מהחלקים מוצגת העמדה האנושית (בתחילה של נעמן ואחר כך של גיחזי) ביחס למקומו של ה' מול מקום האדם בהנהגת המציאות. צבע התכלת מייצג את מקום ה' על פי תפיסת האדם, הצבע החום את נעמן, והצבע השחור את גיחזי. את התרשים מלווה טבלה המצביעה על מילים מנחות שקשורות לתהליך המוצג בו.

2. "יש נביא בישראל" - "אין אלהים בכל הארץ כי אם בישראל" (ח-יט)

חלק זה עומד במרכז הסיפור מבחינת כמות הפסוקים, מבחינה גיאוגרפית ובעיקר מבחינת המסר המרכזי הנוגע לנבואה ולהנהגת ה' בעולם, ובו מתרחש ההיפוך בעמדותיו של נעמן. בתחילה מובלט גאוות נעמן וכן תפיסתו האלילית, הרואה באלישע בעל מקצוע גרידא, שצריך לבצע את מלאכתו. מתוך עמדה זו רגז נעמן על אלישע על שלא מילא את ציפיותיו: א. הוא לא יצא אליו, אלא שלח אליו שליח; ב. הוא שלח אותו לטבול בירדן, ולא הפעיל את כוחותיו המאגיים. קצפו של נעמן ממשך לבטא את התנשאותו כלפי הנביא ועם ישראל. גם בחלק זה הצילו ה**עבדים** את המצב, ושכנעו את נעמן לציית לאלישע². הטבילה בירדן שינתה את תפיסת נעמן. נראה, שהריפוי במימי ישראל, (הרחק מביתו של הנביא), הביא את נעמן להכרה, שאלוקי ישראל עומד מאחורי הריפוי, ולא הנביא היקוסם. מששב בשרו להיות כבשר **נער קטן** (סמל למהפך שעבר נעמן במהלך הסיפור), הוא שב אל איש האלקים והצהיר על אמונתו בה'. הסירוב של אלישע לקחת ממנו תשלום עבור הריפוי חיזק את ההכרה בייחודו של אלוקי ישראל. לפני הטבילה העמיד נעמן את גדולתו ואת חוזק ממלכתו (הכולל את נהרות דמשק) במרכז, לאחריה הוא הכניע עצמו מתוך הכרה בגדולת ה' ונביאו, ועבר להלל את ה' (השינוי בהחשבתו העצמית מול האמונה בה' ניכר בתרשים). נעמן ביקש שליחה על אמונתו המעוותת, ועל כך שבעתיד ייאלץ להשתחוות לאלוהיו, מתוקף תפקידו וחובותיו כלפי מלך ארם.

2. העבדים כינו את דברי אלישע "דבר גדול הנביא דבר אלקי...". בכך ממשיך הכתוב לעמת בין הגדולה לכאורה, של נעמן ובין הגדולה האמיתית של אלישע.

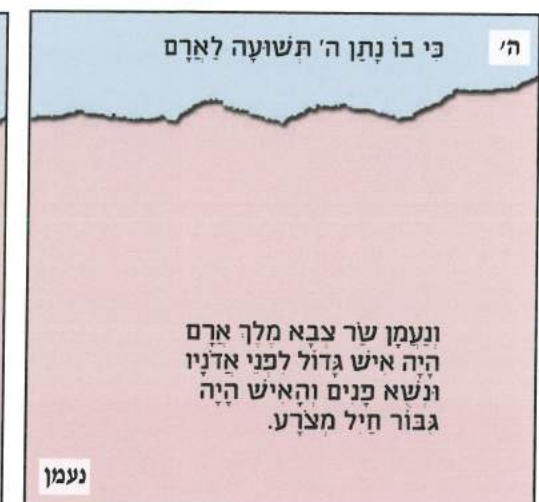
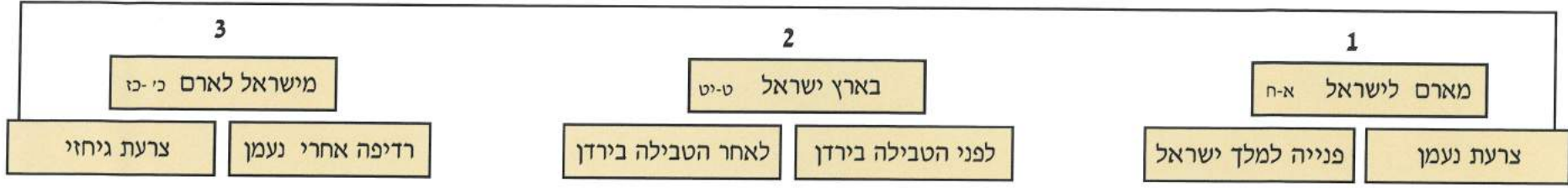
א. חלקי הסיפור ומשמעותם

1. הגאווה והגדולה לחי עולמים (א-ז)

החלק הראשון של הסיפור מציג את נעמן במלוא עוצמתו: **'איש גדול', 'ישוא פנים', 'גיבור חיל'. לצד אלו מציין הכתוב כמה עובדות שממעיטות מגדולתו של נעמן: א. את התשועה לארם נתן לו ה'; ב. גם לנעמן יש אדון - מלך ארם (בהמשך הסיפור נעמן ייקרא עבד מלך ארם); ג. הוא היה מצורע.** על חשיבות המעמד והשררה בחלק זה ניתן ללמוד גם ממסלול התיווך שעוברים דברי הנערה: מהנערה אל אשת נעמן ומנעמן למלך ארם וממלך ארם למלך ישראל. לצד גדולתו לכאורה, של נעמן בולטת **קטנותה** של הנערה מישראל, שלמרות מעמדה הנחות, דווקא בידה נמצא הפתרון למצוקתו של נעמן.

גם מלך ישראל שיתף פעולה עם התפיסה הריאליסטית וחסרת האמונה שבחלק זה. הוא קרע את בגדיו, וקרא: "האלהים אני להמית ולהחיות כי זה שולח אלי לאסוף איש מצרעתו". דברים אלו רומזים לפיתרון שיתואר בחלק הבא: בידי ה' היכולת להמית, להחיות ולרפא¹.

1. בסיפור הקודם - סיפור השונמית, ה' המית והחיה את הנער. בסיפור שלפנינו ה' ריפא את הצרעת.

<p>אלישע אדון גיחזי</p>	<p>בבוא אדני ... להשתחות (מלך ארם אדונו של נעמן)</p>	<p>איש גדול לפני אדניו (מלך ארם אדונו של נעמן) אחלי אדני לפני הנביא (נעמן אדונו של הנערה) ויבא ויגד לאדניו (מלך ארם אדונו של נעמן)</p>
<p>לא הלך עבדך (גיחזי עבדו של אלישע) ועבדים (כללי)</p>	<p>נעמן עבדו של אלישע</p>	<p>שלחתי ... את נעמן עבדי (נעמן עבדו של מלך ארם)</p>
<p>חי ה' כי אם רצתי אחריו (גיחזי)</p>	<p>וקרא בשם ה' אלהיו (נעמן אומר על אלישע) חי ה' אשר עמדת לפניו אם אקח (אלישע) לוא יעשה עוד עבדך עלה וזבח לאלהים אחרים כי אם לה' (נעמן) יסלח ה' לעבדך יסלח (נא) ה' לעבדך</p>	<p>כי בו נתן ה' תשועה לארם (הכתוב)</p>

3. מצרעת נעמן לצרעת גיחזי (כ - כז)

פרידת נעמן מאלישע, נראית כסיום הסיפור, אולם חמדנותו של גיחזי, החזירה את הסיפור לראשיתו. לאחר שאלישע נשבע: "חי ה' אשר עמדתי לפניו, אם אקח" (טז), קלקל גיחזי ואמר: "חי ה' כי אם רצתי לאחריי". (זהו האזכור היחיד של ה' בחלק זה). גיחזי ניצל את המהפך האמוני של נעמן ואת כניעתו בפני הנביא, על מנת לזכות במתנות שנועדו לנביא. כעולה מן התרשים, גיחזי במעשיו תפס את החלל שהותיר נעמן בחלק הקודם, לה' ולנביאו. הוא נהג בערמוניות רבה והבליע בבקשתו אמירות שיסייעו בידו לקבל את המתנה:

1. הוא הזכיר את **אדונו** בפני נעמן, דבר שהביא לנפילת נעמן מן המרכבה לקראתו (כב).
2. הוא ביקש מתנת כסף וחליפות בגדים עבור בני הנביאים (כב).

העברת הצרעת מנעמן לגיחזי מזמינה השוואה ביניהם כפי שעולה מן הטבלה הבאה.

נעמן - חלק ראשון	גיחזי - חלק שלישי	משמעות
נעמן איש גדול לפני אדונו ונשוא פנים ויבא ויגד לאדניו ...	ויתן אל נערו וישאו לפניו והוא בא ויעמד אל אדניו אישי	<ul style="list-style-type: none"> ■ נוהגים בשררה כלפי הכפופים להם. ■ פונים לאדוניהם מתוך אינטרס אישי
(כזאת וכזאת דברה הנערה) עשר ככרי כסף וששת אלפים זהב ועשר חלפות בגדים	(לא הלך עבדך אנה ואנה) ככר כסף ושתי חלפות בגדים	<ul style="list-style-type: none"> ■ (הקבלה סגנונית) ■ התייחסות לנבואה כסחורה. ■ גיחזי לקח ממה שאלישע סירב לקחת.
מצרע	וצרעת נעמן תדבק בך ובזרעך לעולם.	<ul style="list-style-type: none"> ■ גיחזי סיים במקום שנעמן התחיל.

שלא כנעמן שר צבא ארם, שהפנים את הלקח הנבואי ונכנע לה' ולנביאו, גיחזי פגע בלקח, ולכן לקה בצרעתו של נעמן עד עולם. נראה, שחלקו השלישי של הסיפור בא ללמד, שגאווה ותפיסה קלוקלת של הנבואה, איננה רק נחלתם של שרים ורוזנים, וגם עבדי נביאים עלולים ללקות בה.

2. מ'וה 322 ומ'וה הא3ן?

הביקורת הנוקבת כנגד הגאווה האנושית וההחשבה היתירה של המעמד האנושי על חשבון ההכרה והאמונה בה' עולה גם מהופעת המילים המנחות בפרקנו (ראה בטבלה).

אדנות (השורש מופיע 7 פעמים)

בחלק הראשון נזכרים שלוש פעמים האדונים מלך ארם (ביחס לנעמן) ונעמן (ביחס לנערה הקטנה),

בחלק השני, המבליט את ההופעה האלוקית, האדונים כמעט נעלמים (הפעם היחידה שנעמן מכנה את מלכו 'אדוני' היא בנימה אירונית שהרי כבר הכיר באדנות ה').

בחלק האחרון שוב נזכרת האדנות 3 פעמים אך בכולן התייחסות היא אל הנביא. **עבדות** - בחלק הראשון מכונה נעמן עבד מלך ארם, ובחלק האחרון מכונה גיחזי עבד אלישע. בחלק המרכזי, מרבה נעמן לכוות את עצמו עבד אלישע (4 פעמים), והדגשה זו נובעת מן ההכרה בגדולת ה' ובכוחו הנבואי של אלישע.

שם ה' - (מופיע 7 פעמים בסיפור). פעם אחת בחלק הראשון בפי הכתוב (ההופעה האלוקית מוצנעת, ונעלמת מעיני הבריות), חמש פעמים בחלק המרכזי, בו מתגלה שם ה' על ידי נעמן, ופעם אחת בחלק האחרון באירוניה בפי גיחזי, כשהוא נשבע בשם ה' ובעצם הוא מחלל את שמו.

ההופעה החוזרת של האדנות ושם ה' (שבע פעמים) מחזקת את הלקח הנבואי: מיהו האדון בעולמנו, ומיהם העבדים.

ממלכת חזאל ומלכות ישראל

מעשיו האחרונים של אלישע חוזרים לדפוס הפעילות המקובל והמוכר של רוב הנביאים, פעילות שהייתה קשורה, בדרך כלל, ליחס שבין מצבו הרוחני של עם ישראל למצבו המדיני. המלכת חזאל ומשיחתו היא נוגעות באופן ישיר לחטאי ישראל ולמאבקו של אליהו הנביא בבית אחאב, ובעבודה הזרה שהתפשטה בימיו בישראל. הזיקה שנוצרה בין שני מלכים אלה בנבואת הר חורב מתגלה, על פי התרשים, כבעלת משמעות מעבר לתפקידם להעניש את ישראל.

פרקים ח' - ט'

א. השלמת הנבואה מהר חורב

בהתגלות ה' לאליהו הנביא בהר חורב, נמסרה לו שליחות משולשת:

- 1. וְיָאמַר ה' אֵלָיו: לך שוב לדרכך מדבַּר דְּמֶשֶׁק, וּבָאֵת וּמְשַׁחֵת אֶת חֲזָאֵל לְמֶלֶךְ עַל אֲרָם.
 - 2. וְזֶאת יְהוָה בֵּן נְמָשִׁי תִּמְשַׁח לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל.
 - 3. וְזֶאת אֱלִישֶׁע בֶּן שֹׁפֵט מֵאֲבֵל מְחֹלָה תִּמְשַׁח לְנָבִיא תַּחְתָּיךָ.
- וְהָיָה הַנְּמַלֵּט מִחֶרֶב חֲזָאֵל, יְמִית יְהוָה, וְהַנְּמַלֵּט מִחֶרֶב יְהוָה, יְמִית אֱלִישֶׁע. וְהוֹשִׁיֵּאתִי בְיִשְׂרָאֵל שִׁבְעַת אֱלֹפִים. כָּל הַבְּרָכִים אֲשֶׁר לֹא כָרְעוּ לְבַעַל, וְכָל הַפָּה אֲשֶׁר לֹא נִשְׁקָ לֹו.

אליהו מילא רק את הציווי השלישי, וגם אותו לא קיים בדיוק כפי שנצטווה. הוא צירף אליו את אלישע כמשרת וכתלמיד, ולא מינהו לנביא תחתיו (שם, יט-כא). את השלמת השליחות הוא הותיר, כנראה, לאלישע (אם כי לא שמענו על כך צירוי מפורש)*. גם אלישע לא הזדרז במינוי המלכים בארם ובישראל. הוא העדיף לבטא תחילה את מידת הרחמים ולעשות חסדים לפרטים שונים ולעם ישראל כולו (ראו בדף על מעשי אלישע). רק בסוף מעשיו הוא השלים את השליחות שהוטלה על רבו.

אולי בשל העיכובים במילוי השליחות פגעה חרבו של חזאל, בעיקר בבית יהוא, ולא בבית אחאב, החוטא, שאליו כוונה הנבואה מכלת חילה. ניתן להסביר זאת מצד אחד בתשובתו של אחאב שדחתה את הגזרה (מל"א כ"א-כז, טז), ומצד שני בכך שיהוא לא השלים את המהפכה שנדרש לבצע, והשאיר את עבודת העגלים על מקומה. כאשר ניגש אלישע, בסופו של דבר, לקיום השליחות, הוא עשה זאת בדרך המיוחדת לו. אלישע לא משח את חזאל, אלא רק הודיע לו: "הראני ה' אתך מלך על ארם"; הודעה זו הייתה מלווה בבכי, שביטא חוסר השלמה עם המלכת חזאל. גם את יהוא לא משח אלישע, אלא אחד מבני הנביאים שנשלח אליו, למשווח אותו ולומר לו את דברי הפורענות הקשים. רתיעתם של אליהו ואלישע מן השליחות הקשה שנאמרה בהר חורב, מלמדת שתפקידם של הנביאים בישראל, הוא גם ללמד סגוריה על עם ישראל ולפעול ככל יכולתם כדי להצילו מן הפורענות. העיכובים והשינויים במילוי נבואת הפורענות לישראל, אינם סירוב לציווי האלוהי, חלילה, כי אם מילוי ייעודם כנביאי אמת לה'.

ב. בין חזאל ליחזאל

בשני הפרקים שלפנינו מתוארות בסמיכות ההמלכות של חזאל ויהוא. שתייהן משלימות את הנבואה מהר חורב, והפרטים המרכיבים אותן, משמשים בסיס להשוואה בין שני הסיפורים. למרות הניסיונות השונים של ההמלכה, נראה, שהפסוקים מבקשים להצביע על הקווים המקבילים בין ההתנהגות הארמית לזו הישראלית, ולהדגיש שהאחת הפוכה כמעט בכל פרט מן השנייה, לטוב או למוטב. הארמים נהגו כבוד רב בנביא שבא אליהם, והארמינו לדבריו. לעומתם, הישראלים הביעו בתחילה ספקנות וזלזול בשליח הנביא, ולא סמכו על מעשיו. חזאל הסתייג ונתע לכאורה, מן הרעה והאכזריות שצפה אלישע בהתנהגותו, בעוד שיהוא לא הזדעזע מהציווי להכרית את בית אחאב.

הבדלים מפתיעים אלה, המצביעים, לכאורה, על גנותם של ישראל, מתבררים עד מהרה בשלב הביצוע. יהוא קיים את הציווי הנבואי ללא היסוס, במהירות ואף במידה מסוימת של אכזריות. לכל אורך הדרך התמקד יהוא בייעוד הנבואי שהוגדר לו, ומעשיו הסתיימו רק לאחר הכרת עבודת הבעל וכל אלה שתמכו בה (ראו: פרק ט' כב, כה-כו, לו-לז, פרק י' י, יא, טז-יז, כה-כח, ל). חזאל, לעומתו, לא פעל מכוחו של ייעוד נבואי כלשהו. את מלחמותיו בישראל הוא ניהל על פי האינטרס הארמי בלבד וללא שיקולים רוחניים או מוסריים. הוא לא הסתפק, כמובן, בהכאת יורם ברמות גלעד (ח' כח-כט), אלא המשיך להכות בישראל וביהודה (י"ב יח-יט, דבה"ב כ"ד כג), עד שבימי יהואחז הגיע הלחץ הארמי לשיא ומצב ישראל הדרדר לשפל בלתי נסבל (י"ג ד-ז).

מלכי ארם כיבדו את הנביאים רק מתוך שיקולי תועלת. הם השתדלו לחבב את עצמם על אלישע כדי לזכות בתפילתו או בברכתו לרפואה או לשלטון (כך נהג גם נעמן בפגישתו הראשונה עם אלישע). הגויים ראו את הנביא כעושה נפלאות, והארמינו בכוחו זה, אך הם לא ציפו (ולא היו מוכנים) שהוא יורה להם כיצד להנהיג וכיצד להתנהג.

לעומתם, אנשי ישראל היו חשדניים הרבה יותר בשלב הראשון (אולי בגלל ריבוי נביאי השקר), אך לאחר ששוכנעו באמיתות הנבואה ובצדקתה הרוחנית והמוסרית, הם פעלו בנחישות ובנאמנות כדי למלא את דבר ה'. גם אליהו וגם אלישע ניסו לדחות או להימנע ככל האפשר ממסירת גורלו של עם ישראל לידיו של השליט הארמי, בידועם את רשעו ואכזריותו. אך מאחר שישראל לא חזרו בתשובה, הושלמה השליחות, בסופו של דבר, בדרך שאימתה את החששות מפניה.

* לפי זה אליהו לא קיים, למעשה, את השליחות שעליה נצטווה בהר חורב. ראה ביאורו של הרב אלחנן סמט בספרו פרקי אליהו, עמ' 313-326. חלק מדברינו כאן באים בעקבות פירושו.

מאפיינים

ההמלכה ומקומה

אלישע בעצמו:
 "ויבא אלישע דמשק..." (ז)

קבלת הפנים לנביא ולשליחו

בכבוד רב:
 "קח בידך מנחה ולך לקראת איש הא-הים, ודרשת את ה' מאותו... ויבא ויעמד לפניו, ויאמר: בנך בן הדד מלך ארם שלחני..." (ז-ט)

השוואת השליחות למשוח מלך

אלישע בא, כביכול, בגלל מחלת בן הדד, וגם בעניין זה הוא מסר הודעה מטעה: "לך אמר לו (כתיב: לא) חיה תחיה, והראני ה' כי מות ימות..." (י)

אופן ההמלכה

הודעה בסוף המפגש:
 "הראני ה' אתך מלך על ארם..." (יג)

הייעוד הנבואי

"ידעתה את אשר תעשה לבני ישראל רעה: מבצריהם תשלח באש, ובחריהם בחרב תהרג, ועלליהם תרטש והרתיהם תבקע..." (יב)

רגישות הנביא ביחס לנבואתו

"ויעמד את פניו וישם עד בשר, ויבך איש הא-הים..." (יא)

תגובת המלך המיועד

התפלא והתקומם (היתממות!):
 "כי מה עבדך הכלב, כי יעשה הדבר הגדול הזה?" (יג)

הגשמת הנבואה חרב חזאל וחרב יהוא

- חזאל הודרו לסייע למות אדונו ולמלוך תחתיו (טו).
- המלחמה ברמות גלעד, שבה נפצע יהורם בן אחאב, מתוארת, לפי המשך הפסוקים, כמה שנים מאוחר יותר. (כח)
- כעבור 30 שנה בערך, בימי יהואחז, חזר חזאל והיכה בישראל מכה רבה, ויישמש כעפר לדש"י. (י"ג ז)

מחלכת מלא (פיק"ה)

על ידי שליח:

"ואלישע הנביא קרא לאחד מבני הנביאים... ולך רמת גלעד..." (א)

באדישות הגובלת בזלזול:

"והנה שרי החיל ישיבים... אל מי מכלנו... מדוע בא המשגע הזה אליך?" (ה, יא)

על ידי שליח ובסתר: "והביאת אתו חדר בחדר..." (ב)

משיחה בשמן:

"ויצק השמן אל ראשו, ויאמר לו: כה אמר ה' א-הי ישראל, משחתוך למלך אל עם ה' אל ישראל..." (ו)

"והכיתה את בית אחאב אדניך, ונקמתי דמי עבדי הנביאים ודמי כל עבדי ה' מיד איובל. ואבד כל בית אחאב... ואת איובל יאכלו הכלבים בחלק יזרעאל, ואין קברי..." (ז-י)

הכרתת בית אחאב אינה נזכרת בפסוקים מפי אלישע, אלא רק מפי הנער השליח.

קיבל על עצמו מיד את השליחות וגם אנשיו לא היססו:
 "וימהרו, ויקחו איש בגדו וישימו תחתיו, ויתקעו בשופר, ויאמרו: מלך יהוא!" (יג)

- מהפכת יהוא התחילה מיד לאחר משיחתו המחתרנית, והיא כללה את כל הפרטים שנאמרו בנבואת שליחו של אלישע:
- חיטול בית אחאב וכל תומכיו,
- הריגת איובל והשלכתה לכלבים,
- הכרתת בית הבעל ועובדיו.

משימת יהוא (פיק"ט)

הלכות וצבג לים

מילות קישור לנבואה בהר חורב:
 "דמשק... מלך על ארם" (ח' ז, יג),
 "משחתוך למלך אל ישראל" (ט' ג).

לכאורה, הגויים חלקו לנביא כבוד רב יותר מאנשי ישראל. אך יש לזכור, שמדובר במלך חולה שציפה לישועה, וידע על כוחו של אלישע. אנשי יהוא לא ציפו לבשורה ולא הכירו את הנער הנביא.

נראה, שהצורך בהסוואה נבע מהצורך לשמור על סודיות (אם היה נודע שאלישע בא אל יהוא, ייתכן שיורם היה נשמר יותר ואולי גם היה מנסה לפגוע באלישע).

המשיחה בשמן אפיינה את המלכים הראשונים: שאול, דוד ושלמה. כאן היא באה לתת גושפנקא למלך המורד, ואולי גם להדגיש את הציפיות שהיו מיהוא.

- אזכור **תלונת אליהו בהר חורב**: "את נביאך הרגו בחרב".
- חזרה על לשון הנבואה של אליהו לאחאב בכרם נבות. (מל"א כ"א-כ"ב)

הפסוקים מבטאים את רגישותו העצומה של אלישע לגורל ישראל, תוך שהוא ממלא את תפקידו הקשה.

- חזאל גילה, לכאורה, רגישות מוסרית גדולה יותר מיהוא ואנשיו.
- אנשי יהוא חזרו על הכרתת אדונו, ונתנו בכך תוקף נוסף למשיחה הנבואית.

- **נבואת הר חורב** התקיימה במדויק: יהורם בן אחאב נמלט מחרב חזאל ברמות גלעד והומת בחרב יהוא ביזרעאל.
- המלכת חזאל קדמה בכמה שנים למשיחת יהוא.
- המכה שהיכה חזאל ביהורחז מזכירה בלשונה את הנבואה לאליהו הנביא בהר חורב.

פרקים ח-ט'

מרד יהוא היה מפנה חיובי במלכות ישראל. לאחר חמישים שנות מלכות בית עמרי ואחאב, בהן הוכנסה לראשונה עבודת הבעל לממלכת ישראל, קם מלך, שנמשח בציווי נביא, וביער את עבודת הבעל מישראל. היינו מצפים למצוא בכתוב הערכה חיובית על המלך יהוא, אבל התמונה העולה מן הכתובים איננה חד משמעית. ננסה לעמוד על כמה ממאפייני הסיפור על מעשי יהוא, ולהבין באמצעותם את הערכת הנביא על דמותו.

א. א'ל צ'א' - מלך ב'ק'א'ל

מרד יהוא לא היה המרד הראשון בממלכת ישראל היצעירה יחסית; קדמו לו המרידות של בעשא בבית ירבעם, ושל זמרי בבית בעשא (מל"א ט"ו כז-ל; ט"ז ט-יג). גם עליית מלכות בית עמרי הייתה מלווה במאבקים ארוכים, בהם היו מעורבים: זמרי, תבני ועמרי. מטבעה של מרידה (ודאי בעת העתיקה) שהיא מלווה בשפיכות דמים ובנפגעים רבים, ויש להניח, שכך היה גם במרידות ההן. אף על פי כן, הקדיש הכתוב פסוקים מועטים בלבד למרידות הללו, והן מתוארות בלשון קצרה בעלת מרכיבים קבועים,¹ שמשאירה לקורא להבין בעצמו את מה שהתרחש, וחוסכת ממנו את התיאורים המפורטים של ההרג ושל הדם שנשפך. במרד יהוא חורג הכתוב ממנהגו, ומתאר בפירוט ובאריכות את ההרג ואת שפך הדם. נראה, שהתיאור המפורט והארך מבטא לא מעט ביקורת, גלויה וסמויה, של הנביא על מעשיו של יהוא. ציינו בטבלה את מעשי יהוא ואת דבריו המלווים אותם, וניתן להצביע בעזרתם על כמה מן המאפיינים של דרכו:

- **במו ידיו** - יהוא לקח חלק פעיל בהרג ובביזוי המתים. מלכים אחרים היו משאירים את 'העבודה המלוכלכת' לשרי הצבא וחייליהם, ויהוא היה שותף מלא בכל שלבי הביצוע.
- **זלזול במתים** - רמיסת גופת איזבל על ידי הסוסים; השארתה כך עד גמר סעודתו: **וַיָּבֵא וַיֹּאכַל וַיִּשְׂתֶּה**; השארת שבעים הראשים של בני אחאב בדוודים עד הבוקר; השימוש בשורש שיח'ט' כדי לספר על הריגת אנשים - כל אלה יוצרים אווירה של זלזול במוות ובמתים.
- **לעג וציניות בעת מעשי ההרג** - יהוא לעג לזקני שומרון, שאולצו באיום רמוז להרוג את בני אחאב; לפני שהרג את אחי אחזיה ציווה: **תִּפְשׂוּם חַיִּים**.
- **שלטון תקיף** - די היה באיום מרומז לזקני שומרון כדי שיהרגו את 70 בני אחאב; איים במוות על מי שיעז להמרות את פיו (י' יט) או להיכשל במשימה שקיבל (כד).

אמנם, לשון הנבואה על הכרתת בית אחאב הייתה חריפה וקשה, וייתכן, שיהוא חשב שבמעשיו הוא ממלא את רצון ה', ומרתיע את כל ההולכים בדרך אחאב. אך הדרך האכזרית,

הסגנון הבוטה ואווירת הפחד שיצר סביבו - חורגים מן הנורמות אותן הציבה התורה גם במאבק מול חוטאים ורשעים.

2. מלך יהוא וסוף מן הציווי הנבואי

המרד החל במשיחתו של יהוא על ידי אחד מבני הנביאים, שציווה אותו על תפקידו ויעודו: **וְהָיְתָה אֵת בֵּית אַחָאָב אֲדֹנֶיךָ, וְנִקְמְתִי דַמֵי עַבְדֵי הַנְּבִיאִים, וְדַמֵי כָל עַבְדֵי ה' מִיַּד אִיזָבֵל. וְאַבְדְּ כָל בֵּית אַחָאָב, וְהַכְרַתִּי לְאַחָאָב מִשְׁתֵּין בְּקִיר וְעֶצוֹר וְעֹזָב בִּישְׂרָאֵל. וְנָתַתִּי אֵת בֵּית אַחָאָב כְּבֵית יָרְבֵּעַם בֶּן נִבְט וְכְבֵית בַּעְשָׂא בֶן אַחֲזִיה. וְאֵת אִיזָבֵל יֹאכְלוּ הַכְּלָבִים בְּחֶלֶק יִזְרְעֵאל.** (ט"ז-י)

בטבלה נכתבו מעשי יהוא, תוך הבחנה בין מעשים המהווים הגשמה מדויקת של דברי הנבואה (בכחול), מעשים שנראים כהרחבה מיותרת ולא הכרחית של הציווי (בסגול), ומעשים שחורגים מדברי הנביא (באדום).

הוספנו לטבלה את דברי יהוא, שהשתדל לייחס את מעשיו ל"דבר ה' ביד עבדו אליהו", והם מסייעים להצביע על הסטיות והחריגות של יהוא מהציווי הנבואי (לא כולן חד משמעיות):

- **סטיות** - הריגת אחזיה מלך יהודה והריגת אָחִיזוּר אינן "כדבר ה'" (למרות שעתליה, אם אחזיה, הייתה בת אחאב).
- **הרחבות** - הריגת "כל הנשארים" מופיעה פעמיים (י' יא, יז), ועובדה זו רומזת להידור מצווה' מופרז שנהג יהוא בדברי הנבואה ולפרשנותו המרחיבה על "בית אחאב"².
- **חוסר עקביות** - הריגת עובדי הבעל והשמדת הבעל מישראל, הם בוודאי התיקון הנחוץ והמתבקש במהפכת יהוא, ועל כן הם ראויים לשבח. אך דווקא על רקע הפעילות הנמרצת של יהוא כנגד עבודת הבעל בולטת השארת הבמות ברחבי הממלכה, והיא שמונעת ממנו הערכה חיובית שלמה על מעשיו.

1. התיאור המקוצר מתבסס על רצף הפעולות 'יוקשר עליו, ויכהו, וימתהו, וימלך תחתיו' (ט"ו כז-כח, ט"ז ט-י). רצף זה חוזר בלשון דומה אך קצרה יותר בתיאורי המרידות של מלכי ישראל האחרונים. בתיאור המרידות בבית ירבעם ובבית בעשא נוספה גם ההדגשה שהמרידה נעשתה כדבר הנביא (ט"ז כט, או ט"ז יא-יב) והדגשה זו בולטת באופן מיוחד במרד יהוא, כפי שנראה להלן.

מגלי יחזא	צרכי שליח אלוש	יחזא המלשים לקיומ צבר ה' ביצ ניבאו (אליו)	החבת ההרג וי'ויו אכליו ומקפוח במגלי יחזא
הריגת יהורם בן אחאב (טי כב כו)	והכיתה את בית אחאב אדניך.	יהוא: וה' נשא עליך את המשא הזה, אם לא את דמי נבות ואת דמי בניו ראיתי אמש, נאם ה', ושלמתי לך בחלקה הזאת, נאם ה', ועתה שא השלכהו בחלקה כדבר ה'.	יהוא הרג בעצמו את מלך ישראל ביריית חץ, וציוה להשליך את גופתו בשדה יזרעאל.
הריגת אחזיה מלך יהודה (טי כז-כח)	_____	_____	יהוא רדף בעצמו אחרי אחזיה וציוה להכותו.
הריגת איזבל (טי ל-לו)	ונקמתי דמי עבדי הנביאים, ודמי כל עבדי ה' מיד איזבל... ואת איזבל יאכלו הכלבים בחלק יזרעאל.	[י'אמר (יהוא): דבר ה' הוא, אשר דבר ביד עבדו אליהו התשבי, לאמר: בחלק יזרעאל יאכלו הכלבים את בשר איזבל. (לו)]	יהוא יזם את השלכת איזבל מהחלון, התזת דמה אל הקיר (למען יראו) ורמיסת גופתה על ידי הסוסים. ויאכל וישת - לפני שציוה לקוברו.
הריגת 70 בני אחאב (י' א-י)	ואבד כל בית אחאב.	יהוא: דעו, אפוא, כי לא יפל מדבר ה' ארצה, אשר דבר ה' על בית אחאב, וה' עשה את אשר דבר ביד עבדו אליהו (י).	יהוא לעג לזקני שומרון, והלין את ראשי המתים בווודים כל הלילה בשער העיר, בניגוד לציווי התורה לקבור בו ביום גם את החייבים מיתת בית דין כדי לשמור על כבוד המת: "כי קלת אלהים תלויו". (דברים כ"א כב-כג)
הריגת כל הנשארים לבית אחאב, גדוליו מיודעיו וכוהניו (י' יא)	ואבד כל בית אחאב.	_____	הרחבה מקסימלית של הציווי להרוג את 'בית אחאב'. [אפשר היה להרוג רק את בני המשפחה ולא את "גדוליו, מיודעיו וכהניו"].
הריגת אחי אחזיה מלך יהודה (י' יב-יד)	_____	_____	ויתפשו חיים, וישחטום אל בור בית עקד (הרועים). [הפועל וישחטום והמקום, בית עקד, מזכירים שחיטת כבשים].
הריגת כל הנשארים לאחאב בשומרון (י' טו-יז)	והכרתי לאחאב משתין בקיר ועצור ועזוב בישראל.	[י'אמר (יהוא ליהונדב): לכה אתי וראה בקנאתי לה' ... עד השמידו כדבר ה' אשר דבר אל אליהו. (טו-יז)]	יהוא הדגיש את קנאתו לה' ואת והליכתו בדרכי אליהו הנביא.
הריגת עובדי הבעל (י' יח-כה) והריסת בית הבעל (י' כו-כח)	_____	_____	יהוא איים בעונש מוות על מי שלא יגיע לכינוס (יט), ואיים על אנשיו, שאם מישהו יימלט, האשם יומת (כד). ...וישמהו (למחראות) למוצאות (כז).

ג. קנאי צמי - ראיה עצמו כאלוהי ה'

■ יהוא חזר והדגיש, שוב ושוב (8 פעמים), שמעשיו הם "דבר ה', נאם ה', והי עשה את אשר דבר..." החזרה המרובה נראית מוגזמת, בעיקר לאור הסטיות והשינויים עליהם הצבענו לעיל, ומשום כך, היא מעוררת ספק - האם גם הכתוב מסכים לדבריו.

■ יהוא הדגיש שלוש פעמים בפירוש ועוד פעם ברמז, שכל מעשיו הם "דבר ה' ביד עבדו אליהו", אך לא הזכיר את הנבואה שנאמרה לו ישירות בעת משיחתו. נראה, שהוא העדיף לייחס את מעשיו לנביא הגדול והמפורסם, ולא לנער השליח שאין יודעים את שמו. בנוסף לכך ההישענות על אליהו אפשרה לו להרחיב את פעולותיו המהפכניות מעבר ליעדים, שהוגדרו על ידי אלישע.

■ דבקותו של יהוא בנבואת אליהו מתבטאת, כמובן, בהשמדת הבעל מישראל, וכן גם בדבריו אל יהונדב בן רכב: **לְכֵה אִתִּי וְרֵאֵה בְּקִנְיָתִי לֵה' (טז)**. הקנאה להי הייתה הדרך של אליהו, עליה דיבר במעמד הר חורב (מל"א י"ט י, יד). ייתכן, שיהוא שאף להגשים את הנבואה הקשה, שנאמרה לאליהו בהר חורב: **וְהָיָה הַנְּמַלֵּט מִחֶרֶב חֲזָאֵל יָמִית יְהוּא, וְהַנְּמַלֵּט מִחֶרֶב יְהוּא יָמִית אֱלִישֶׁע. וְהַשְּׂאֲרָתִי בְּיִשְׂרָאֵל שְׁבַעַת אֲלִפִּים, כָּל הַבְּרָכִים אֲשֶׁר לֹא כָּרְעוּ לְבַעַל, וְכָל הַפֶּה אֲשֶׁר לֹא נָשַׁק לוֹ (מל"א י"ט יז-יח)**. כזכור, דרך זו של אליהו נדחתה באותו מעמד ("לא ברעש ה' ... לא באש ה'"), ודבקותו של אליהו בה הביאה למינוי אלישע תחתיו (אלישע לא הזדרז לקיים את חלקו בנבואה הקשה ההיא, וניסה לפעול בדרכים יותר "ידידותיות").

נראה, אם כן, שהכתוב מסתייג מראיית יהוא את עצמו כשליח ה', למרות שהוא ביצע את דבר ה': אם בגלל האכזריות המרובה והפומביות של מעשיו ההרג, עליהם אי אפשר לומר שנעשו כדבר ה'; ואם בגלל שיהוא היה צריך לדבוק בציוויים שנאמרו לו על ידי הנער הנביא שמשחו, ולא לאמץ לעצמו ייעודים נוספים ואחרים, שלא נועדו לו.

3. ההערכה הנבואית המסכמת לפסולתו של יהוא

בסוף תיאור מעשיו יהוא מופיעים הפסוקים הבאים (י' ל-לב):

וַיֹּאמֶר ה' אֵל יְהוּא: יַעַן אֲשֶׁר הֵטִיבְתָּ לַעֲשׂוֹת הַיָּשָׁר בְּעֵינַי, כְּכֹל אֲשֶׁר בִּלְבָבִי עָשִׂיתָ לְבֵית אַחָב, בְּנֵי רִבְעִים יֵשְׁבוּ לָךְ עַל כֶּסֶף יִשְׂרָאֵל.	וַיְהוּא לֹא שָׁמַר לְלַכֵּת בְּתוֹרַת ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל לְבָבוֹ, לֹא סָר מֵעַל חַטָּאוֹת יִרְבָּעָם, אֲשֶׁר הִחְטִיא אֶת יִשְׂרָאֵל.
בְּיָמֵים הָהֵם הֶחֱלָה ה' לַקְצוֹת בְּיִשְׂרָאֵל, וַיִּכַּם חֲזָאֵל בְּכָל גְּבוּל יִשְׂרָאֵל.	

ההערכה של יהוא מורכבת, כמו מעשיו, מחיוב ושלילה:

■ מחד, עשה יהוא הישר בעיני ה', וקיים את כל הציוויים הקשורים להכאת בית אחאב, וזכה על כך לשכר - בני רביעים ישבו על כסאו.

■ מאידך, ויהוא לא שמר ללכת בתורת ה' ... בכל לבבו, וסטה מן הציווי הנבואי, באכזריות שבמעשיו ההרג, בזלזול בכבוד האדם ואף בייחוס התנהגותו ל"דבר ה'" שלא כדין ושלא לכבודו.

■ מעבר לסטיות הללו, יהוא לא סר מעל חטאות ירבעם, ובכך הקדיח את תבשילו, ולא השלים את המהפכה הדתית שלשמה נמשח.

■ הכתוב מעיד, שבעניין בית אחאב פעל יהוא כראוי, ומילא את רצון ה' בשלמות: **כָּכֹל אֲשֶׁר בִּלְבָבִי עָשִׂיתָ לְבֵית אַחָב**. אולם הכתוב גם מעיד שהיו ליהוא מניעים פסולים: **לֹא שָׁמַר לְלַכֵּת בְּתוֹרַת ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָל לְבָבוֹ**. הזיקה הלשונית מחזקת את ההערכה המורכבת.

המכות שהנחית חזאל על ממלכת ישראל בימי יהוא (י' לב-לג) והמכות שהלכו והתגברו בימי בנו של יהוא, יואחז, מלמדות, שיהוא נענש יותר מקודמיו על עבודת העגלים. אמנם, יהוא לא היה המלך היחיד שהלך בחטאות ירבעם, אך הוא נענש בחומרה יתרה, מפני שבזבז את האשראי הנבואי שניתן לו, והחמיץ את ההזדמנות שהייתה בידיו. מהפכה שבאה בדמים כה מרובים הייתה צריכה לפחות להשיג את התוצאות המתבקשות.

השארת העגלים הטילה צל גם על פעולותיו הטובות. הנביא הושע אמר על בית יהוא: **"וַיִּפְקְדֵתִי אֶת דְּמֵי יוֹרְעָאֵל עַל בֵּית יְהוּא"**; ופירש הרד"ק: **"וּואף על פי שעשה בזה הדבר הישר בעיני ה', כיון שהוא לא שמר ללכת בתורת ה', ולא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט, נחשבו לו הדמים ששפך לדם נקי"**.

בית יהוא - מלכות מאה השנים

בית יהוא הוא בית המלוכה הגדול ביותר אחרי פילוג המלוכה, ובתקופתו הגיעה ממלכת ישראל להישגים חשובים ביותר בתחומים שונים: נעצרה ההידרדרות הרוחנית החמורה של אחאב ובניו, שהכניסו לישראל את עבודת הבעל, והורחב גבול ישראל עד לגבולות שהיו בתקופת דוד ושלמה. אבל מלכי בית יהוא לא השכילו לנצל את ההזדמנויות שניתנו להם: יהוא לא השלים את המהפכה הדתית בה החל, ועבודת העגלים נשארה בישראל. ההצלחה המדינית בימי ירבעם לא הובילה לתיקון, אלא גררה קלקולים חברתיים ודתיים חמורים ביותר. לפיכך, הסתיימה מלכות בית יהוא בנפילה גדולה, שהובילה לחורבן שומרון כעבור כ-50 שנה. הטבלה מצביעה על הצדדים החיוביים והשליליים שאפיינו כל אחד ממלכי בית יהוא (המעשים החיוביים מופיעים על רקע כהה). דברי הנביאים, שליוו את מלכי בית יהוא לכל אורך התקופה, סומנו באותיות בולטות.

מלכי יהוא	מלכי בית יהוא	מלכים המצויין-צאוי והכללי	מלכים הכוללי והצוי
עתליה בת אחאב (6 שנים)	יהוא (פרקים טז-יז) 28 שנים	+ הכרית בערמה, בתקיפות ובאכזריות את כל בית אחאב: המלך יהורם, הגבירה איזבל, שבעים בני אחאב וכל הנשארים להם ביזרעאל ובשומרון (י"א, יז). -/+ הרג את אחזיה מלך יהודה, בן בריתו של יהורם (ט"ז-כח), ואת 42 אחיו (י"ג-יד). [ראו בדף על מרד יהוא]	+ נמשח למלך במצוות אלישע הנביא (חריג בין מלכי ישראל), ופעל לקיים את דבר הנבואה (ט"ו-ט, כה-כו, לו-לז, י"ז, יז). + הכרית את פולחן הבעל מישראל (בסיוע יהונדב בן רכב, י"ט-יז), הרג את עובדיו, שרף את מצבותיו וניתץ את בית הבעל.
יואש בן אחזיהו (40 שנה)	- בימיו היכה חזאל מלך ארם את שבטי ישראל שבעבר הירדן המזרחי (י"ב-לג).	- השאיר את עגלי ירבעם בבית אל ובדן (י"ב כט) - למרות שקיים מה שנצטווה, הכתוב מסתייג ממעשיו (י"ב לא). - אלישע, שבמצוותו הומלך, לא הוסיף לדבר אליו כל ימי מלכותו , ובימי בנו כינה אותו 'מרצח' (ו' לב). כנראה, בגלל שהשאיר את עגלי ירבעם, ואולי גם בגלל האכזריות שבה פעל [וראה גם הושע א' ד].	
	יהואחז (י"ג א-ט, כג-כד) 17 שנה	- הלחץ הארמי על ישראל הלך וגדל. הוא נמשך מימי חזאל לימי בנו, בן הדד, עד אשר "לא השאיר ליהואחז עם, כי אם חמשים פרשים ועשרה רכב ועשרת אלפים רגלי, כי אבדם מלך ארם וישמש כעפר לדש" (י"ג ז).	- ויעש הרע בעיני ה', וילך אחר חטאת ירבעם בן נבט. (י"ג ב) וגם האשרה עמדה בשמרון. (ו) [מכאן שיהוא לא הכרית את העבודה הזרה באופן מוחלט, אלא את עבודת הבעל בלבד].
	+ ישראל נושעו מן הלחץ הארמי, ואף זכו לתקופה של שלושה יחסית (ה). [בזכות רחמי ה' שזכר לישראל את ברית אבותם (י"ג כד), ובאמצעות ממלכת אשור שלחצה את ארם מצפון].	+ התפלל לה' (בלשונו של משה- 'ויחל'), והי נענה לתפילתו ולא אפשר לארם להשחית את ישראל (ד).	

פרקים טז-י"ז

מלכי יחזקיהו

מלכי בית יהוא

המלכים החצוני-צבאי והכלכלי

המלכים הכוחני והצבאי

אמציה (29 שנים)

עזריה (52 שנים)

יהואש
(י"ג י - י"ד טז)
16 שנה

ירבעם בן יהואש
(י"ד כג-כט)
41 שנים

זכריהו
(ט"ו ח-יא)
1/2 שנה

+ היכה את ארם והשיב לישראל את הערים שלקח חזאל מיד יהואחוזו אביו (י"ג כה).

- נלחם באמציה מלך יהודה (שהתגרה בו), פגע בחומות ירושלים ולקח שלל מבית ה' (י"ד יב-יד).

+ המשיך במסכת הניצחונות של אביו על ארם. "הוא השיב את גבול ישראל מלבוא חמת עד ים הערבה", וכן "השיב את דמשק ואת חמת ליהודה בישראל (י"ד כו-כח).

+ שרר שלום בינו לעוזיהו מלך יהודה, שניהל גם הוא מלחמות רבות נגד אויביו (דהי"ב כ"ו א-טו).

+ בעקבות ההצלחה המדינית זכה גם לפריחה כלכלית.

- **מנבואת עמוס מתברר, שנוצרו פערי מעמדות חמורים שלוו בהדרדרות חברתית ודתית** (למשל: ב' ו-ח, ח' ד-ז).

שלום בן יבש קשר עליו, וקטע בכך את מלכות בית יהוא.

+ **ירד לבקר את אלישע הנביא בחוליו**, ובכה על הסתלקות המגן והמושיע לישראל - "רכב ישראל ופרשיו". (י"ג יד)

+/- **אלישע שם ידיו על ידיו והעניק לו כוח**, כדי שיכה את ארם, אך גם **נזף בו על שלא הוסיף להכות מכה שלמה** (טו-יט).

+ השתדל להימנע ממלחמת אחים מול אמציה, ולאחר שניצח אותו, לא החריב את ממלכת יהודה (ראה גם דהי"ב כ"ה יז-כד).

- "ויעשה הרע בעיני ה', לא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט אשר החטיא את ישראל, בה הלך" (י"ג יא).

+ נבחר להושיע את ישראל מיד ארם, "כדבר ה' אלקי ישראל אשר דבר **ביד עבדו, יונה בן אמתי הנביא** אשר מגת החפר. כי ראה ה' את עני ישראל מרה מאד ... ואין עזר לישראל" (י"ד כה-כו).

+ **נהג כבוד בנביאים**, ולא קיבל את דברי כוהן בית אל, שרצה לגרש את עמוס מממלכת שומרון. (עמוס ז' י-יא) [ומשום כך זכה לקיים דבר ה' ולהרחיב את גבול ישראל (על פי אליהו רבה י"ז)].

- "ויעש הרע בעיני ה', לא סר מכל חטאות ירבעם בן נבט, אשר החטיא את ישראל (י"ד כד).

- **מנבואת הושע מתברר, שהייתה הידרדרות רוחנית חמורה ביותר בתקופה זו**. [אולי כאכזבה מכך שההצלחה המדינית לא הביאה גם לתיקון הדתי המתבקש].

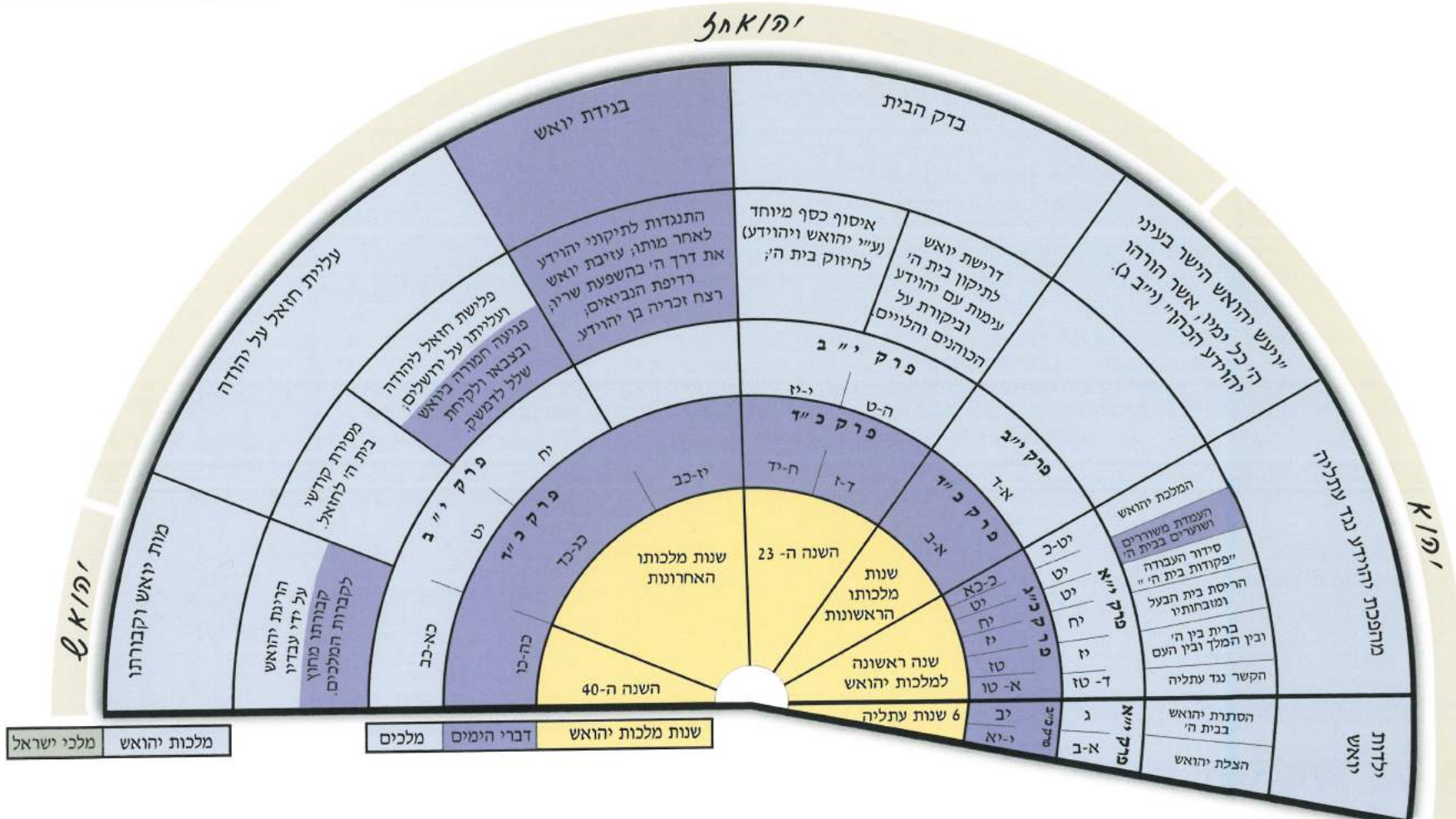
"ויעש הרע בעיני ה', כאשר עשו אבותיו, לא סר מחטאות ירבעם בן נבט, אשר החטיא את ישראל". (ט"ו ט).

"יהוא צבכ ה' אלכ צבכ אל יהוא, לאמח: בני רביעים ילבו לך על כסא ילכאל, ויהי כן!" (ט"ו יב)

פרקים ט'-ט"ו

יואש מלך יהודה וממלכת יהויצב

יואש, מלך יהודה, מלך בתקופה סוערת ביותר מבחינה מדינית: אביו, אחזיה, הומת במהפכת יהוא, הוא עצמו ניצל בהיותו תינוק כשעתליה אשת אביו הרגה את כל צאצאי בית דוד, ונאלץ להסתתר במשך שש שנים נוספות. במהלך שנות מלכותו תקף צבא ארם את ממלכת ישראל, הפיל בה חללים רבים, והנשארים סבלו ממצור ומרעב קשים ביותר. בסוף ימיו פלשו הארמים גם ליהודה והיכו בה מכה אנושה. במקביל לאירועים הללו התרחשה ביהודה מהפכה רוחנית, במגמה לתקן את הקלקולים שנוצרו בהשפעת בית אחאב ובעיקר בשנות שלטון עתליה, ולהשיב את העבודה לבית ה' כקדם. התרשים מציג את האירועים המרכזיים, המתוארים בספר מלכים ובה"י (בצבעים שונים), והוא מצביע על התהליכים שהפכו את מלכות יואש מתקווה גדולה לאכזבה מצערת וכוואבת.

פרקים י"א-י"ב

א. מהפכת יהויכין -
המלך יהויכין 3/3

לאחר ששושלת בית דוד כמעט נקטעה, ועבודת בית ה' כמעט נפסקה, בתקופה שבה שלטה עתליה ביהודה, הנהיג יהויכין הכהן מהפכה במגמה להחזיר עטרה ליושנה. הנהגת יהויכין וחזרתו האישי ניכרים בכל שלבי המרד, שאותו ארגן לפרטי פרטים:

- אשתו, יהושבע, הצילה את יואש התינוק (אחיינה) מבין בני המלך המומתים. (י"א ב)
- הוא הציג את יואש בן השבע בפני שרי הצבא כצעד ראשון בהכנות למרד. (י"א ב)
- הוא משח את יואש למלך לעיני כל עם הארץ - הצעד המכריע במרד. (יב-יד)
- הוא כרת ברית כפולה "בין ה' ובין המלך ובין העם". (יז)
- הוא הנהיג את חיסול עבודת הבעל, שחדרה ליהודה בימי עתליה. (יח)
- הוא דאג לחידוש העבודה בבית ה' ולתיקונה כחלק בלתי נפרד מהמלכת יואש. (דהיי"ב כ"ג יח-יט)

על ייחודה וגדולתה של מהפכת יהויכין אפשר ללמוד מהשוואתה למהפכת יהוא, שהתרחשה בישראל שש שנים לפניו. שתי המהפכות התחילו ביוזמת נביא או כוהן. בשתייהן התנהל מאבק נגד בית אחאב ונגד עבודת הבעל שחדרה בהשפעתו, ובשתייהן הומתו הנשים מבית אחאב שהנהיגו את הרשע הדתי והמוסרי. אבל שתי המהפכות הללו נבדלות זו מזו בפרטים משמעותיים, המעידים על עדיפותה הלאומית והמוסרית של מהפכת יהויכין.

■ גיבוי לאומי

יהוא כפה את שלטונו על העם והשרים בכוח הזרוע (י"ד-י), בעוד שיהויכין דאג להמלכה פומבית בהסכמתו ולשמחתו של העם. (יא-יד)

■ אופי המהפכה

יהוא שפך הרבה דם ולעיתים באכזריות מופגנת, למען יראו וייראו, בעוד שבמהפכת יהויכין לא נהרג אף אדם מלבד עתליה המלכה, שגם היא הוצאה להורג הרחק מעיני העם. (טו-טז, כ)

■ המאבק הדתי

יהוא ניהל מאבק טוטלי וערמומי בעבודת הבעל והצליח בכך מאוד (יח-יז) אך הוא הסתפק בכך, ולא סר מחטאות ירבעם בן נבט. יהויכין לעומתו לא הסתפק בהכרת עבודת הבעל (שהייתה כנראה מצומצמת יותר ביהודה), אלא השלים את המהפכה בתיקון כולל של העבודה בבית ה'. (יח)

חלק מן ההבדלים הללו נובעים מן התנאים השונים ששררו ביהודה ובישראל. ובכל זאת מלמדת ההשוואה על יתרונה של מהפכת יהויכין, שנעשתה במידה הנכונה, בשלמות אך גם ברגישות.

2. 322 חז"ל - 303 ק"מ ראשונים

יואש הצעיר הלך בדרכו של יהויכין, דודו ומדריכו, לאורך רוב שנות מלכותו. יוזמתו לחיזוק בדק הבית נתפסת, בדרך כלל, כיוזמה ברוכה, שהמשיכה את מעשיו של יהויכין הכוהן. אך במבט לאחור, ניתן לראות אותה כנקודת מפנה שלילית ביחסו של יואש לתפקיד הכהונה בממלכתו. המתח שנוצר בין המלך לכהנים סביב יתיקונו זה, נרמז בכמה מקומות:

- יואש מתח ביקורת על הכהנים והלוויים, שלא עשו מה שנדרש מהם (י"ב ז, דהיי"ב כ"ד ה);
- לביקורת נוספה גם נזיפה פומבית של יואש ביהויכין ובכהנים (דהיי"ב כ"ד ח);
- יואש החליט לשנות את דרכי גביית הכסף לבדק הבית, שהיו עד כה באחריות הכהנים (ח);
- סופר המלך השתתף ופיקח על חלוקת הכספים וניהול בדק הבית, לאחר שהכסף נאסף (יא-יג).

התערבות המלך בסדרי בית ה' ובעבודתו היא חטא שרבו תמיד לפתחם של המלכים. הפיתוי לכלול בסמכותם גם את התחום הדתי (דבר שהיה מקובל בכל העמים) היה גדול, ורבים נכשלו בנקודת מבחן זו. על המלך הייתה מוטלת החובה לבנות את בית ה', ועם זאת הוא היה צריך להדיר עצמו מן העבודה בו, ולבטא בכך את כפיפותו למלכו של עולם, שבחר בכהנים לתפקיד זה. הביקורת והנזיפה הבוטה של יואש ביהויכין הכוהן, מיטיבו ומדריכו, מעידות שאין

כאן צדיקות בלבד, אלא גם השתלטות או התגרות. מה גרם ליואש לחרוג מן הדרך "אשר הורה יהויכין הכוהן" (ובהמשך לסטות ממנה לגמרי)? ניתן להציע מספר הסברים (ייתכן שכולם נכונים ומצטרפים זה עם זה):

■ כל מלך נוטה באופן טבעי להרחיב את סמכותו ככל האפשר (והוא המבחן שהזכרנו לעיל).

■ יואש שהומלך בהיותו ילד, ביקש להוכיח עצמאות שלטונית ולהשתחרר ממיטיבו המבוגר שליווה אותו מאז.

■ חז"ל ביארו (תנחומא בוכר וארא ט"ז), ששהייתו הממושכת של יואש בבית ה' (שם הוסתר על ידי יהושבע) גרמה לו (ולאחרים) להחשיב את עצמו כבן בית בבית ה', ולהתנשא על הכהנים.

■ סביר, ששרי יהודה (שנשארו מימי עתליה) עמדו מאחורי הפגנת עצמאות זו, והם גם היו אלה שהסיתו את המלך אחרי מות יהויכין לעזוב את הדרך שהתווה (דהיי"ב כ"ד יז-יח).

8. העל"ה והנ"ל

הסדקים שתיארונו הפכו לתהום עמוקה לאחר מות יהויכין הכוהן. עזיבת דרך ה' והכנסת צלמים ואשרים לתחום המקדש הפכה את הקערה על תיקונו של יהויכין, שלמענם הנהיג את המהפכה נגד עתליה. העימות עם הנביאים הגיע לרצח זכריה, שהיה בגידה וכפיות טובה כלפי מי שהצילוהו ממעשי הרצח של עתליה. העונשים בסופה העצוב של תקופת יואש, מבטאים את חומרת בגידתו הדתית והמוסרית:

■ עליית חזאל על יהודה וירושלים רומזת, שהדין הקשה שבא על ישראל, ראוי היה גם ליהודה בעת הזו.

■ מסירת אוצרות בית ה' לחזאל, כאילו הם רכוש הפרטי של המלך, מעידה על כוונותיו הלא טהורות של יואש בארגון בדק הבית - לשם עצמו ולא לשם שמים.

■ הקשר שקשרו נגדו עבדיו, אינו רק גמול על רצח זכריה בן יהויכין (כמפורש בדהיי"ל), הוא גם מעין המשך והשלמה של מעשי עתליה. מי שניצל מן הרצח ההוא, כדי להקים מחדש את בית דוד ולתקן את עבודת בית ה', ראוי לחזור למקום שניצל ממנו לאחר שלא מילא את ייעודו, ובגד במי שהצילו לשם כך.

אמצייה חילן יחזקה

תיאור תקופת מלכותו של אמצייה מצביע על קווי דמיון רבים בינו לבין יואש אביו. שניהם עלו למלוך לאחר שאביהם נרצח על ידי קושרים; שניהם החלו את דרכם בתיקון המצב הקשה ששרר ביהודה והשבתו לדרך ה'; שניהם שינו את טעמם הטוב לאחר שהתבססו במלכותם, וניסו להשתלט על תחומים חדשים שלא היו ראויים להם; שניהם הגיעו לעימות חריף עם משרתי ה', שניסו להניא אותם מן הסטייה בדרכם; שניהם ניגפו לבסוף במלחמה, וחולשתם נוצלה על ידי יריביהם מבית שקשרו עליהם והרגום. רצח מלכי יהודה על ידי קושרים הפך להיות תופעה מתמשכת ומדאיגה ביותר. התרשים מצביע על המהפך לרעה שהתרחש באמצע תקופת אמצייה, והוא מתבסס על תיאורי התקופה בספר מלכים ובספר דברי הימים. העובדות העיקריות נזכרות בשני הספרים, אך התיאור בדה"י מוסיף פרטים משמעותיים, ומציע הסברים למהלך האירועים מנקודת מבט רוחנית-נבואית. שינוי הצבעים בתרשים מצביע על התוספות המיוחדות לספר דה"י, ועל חלק מהן נעמוד להלן.

- תגובתו הנועמת של אמצייה לניזפה הנבואית שבאה בעקבות החטא הרחיבה והחמירה את עונו.
- התנשאות אמצייה לאחר ניצחונו הביאה למלחמת אחים מיותרת, שבה הוכו יהודה, ירושלים והמלך עצמו מכה אנושה ביותר.

הנפילה מאיגרא רמא לבירא עמיקתא חוזרת אצל מלכים רבים, ומלמדת, כפי הנראה, על בעיה מהותית ועמוקה, הקשורה במעמדו של המלך, וראויה לדיון נרחב ונפרד. בנוגע לאמצייה, ייתכן שההסבר נעוץ בשאיפתו (החיובית לכאורה), להחזיר עטרה ליושנה, להרחיב את גבולות הממלכה ולאחד את ישראל ויהודה תחת שלטונו. מגמה זו (שיסודה בהליכתו בדרך ה') יכולה להסביר את פנייתו להילחם באדום ואת רצונו לצרף את הגדוד הישראלי לצבאו. מסתבר שהשאיפה הגדולה לחדש ימים כקדם ולחזור לתקופת דוד ושלמה, לא התאימה לאישיותו וליכולתו והפכה לו לרועץ. לשיטתנו, ייתכן שציווי הנביא לשלח את הגדוד הישראלי חזרה למקומו, בא גם כדי לרמוז לאמצייה שעוד לא באה השעה למימוש שאיפותיו. אבל אמצייה, שציית בתחילה לדברי הנביא, הסתחרר מניצחונו (וייחס אותו לכוחו ולעוצם ידו), ואולי בשל כך התחזק בשאיפתו לחזור לתקופת הזוהר של הממלכה המאוחדת, והחליט להילחם ביואש מלך ישראל.

החלומה בישלח ונצא את החלומה

היוזמה להילחם בממלכת ישראל נראית כהתגרות שחצנית, שנבעה משיכון כוח של אמצייה לאחר ניצחונו על אדום. עקשנותו המיותרת לפתוח במלחמת אחים בולטת במיוחד על רקע השתדלותו של יואש מלך ישראל למנוע אותה. יוזמה זו מוסברת בדה"י ברמו כתגובה על פשיטת הגדוד הישראלי, ששולח מן המלחמה, על ערי יהודה הצפונית, ובמפורש כעצה מאת ה' על חטא הדרישה באלוהי אדום. כך הלך אמצייה והידרדר מבחינה רוחנית, ממלכתית ואישית, והתוצאה הייתה עגומה וללא תקדים: נפילת מלך יהודה בשבי, גלות המלך מעירו עד יום מותו (רציחתו) והריסת חומת ירושלים. אירועים אלה מזכירים את מראות החורבן, שלכאורה הוא רחוק עדיין, אבל פעמוני האזהרה מפניו כבר התחילו לצלצל. העובדה שמדובר בדור שלישי לנרצחים על ידי קושרים, מוסיפה לתחושת הסכנה.

2. היו שהסבירו חטא זה (הנזכר רק בדה"י) כמנהג זר שהיה מקובל בעמים הקדומים - לתת כבוד לאלילי העמים שהפסידו במלחמה, כדי לפייס אותם. עוד ייתכן שאמצייה חשב להראות בכך את נצחונו על אלילי אדום (כדרכם של הפלשתים בהבאת ארון ה' לבית דגון, שמי"א ד-ה'), אך גם כך, זהו מעשה פסול שנתון לגיטימיציה ומעמד לאלילים הללו ועלול היה לגרום בהמשך למחשבה שיש בהם ממש, כביכול.

יועל חילן בלני ה'

בתחילת דרכו השתדל אמצייה להרגיע את המתוחות העצומה, שהגיעה בסוף ימי אביו למאבק דמים בין בית המלוכה למשפחת הכהונה. הוא בחר לצמצם את פגיעתו ברוצחי אביו, והסתפק בהוצאתם להורג של הקושרים עצמם, מבלי לפגוע במעגל הרחב של המתנגדים ליואש. אמצייה מוגדר כמלך שעשה "הַיָּשָׁר בְּעֵינֵי ה'" (ג), ומודגש שהוא פעל "בְּכַתּוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה" (ו). על נאמנותו לצו ה' מעיד גם הציות לאיש הא-הים שציווהו (למרות התנגדותו) לשלח את הגדוד הישראלי בחזרה למקומו (דה"י"ב כ"ה ו-ט), ואולי גם מפקד אנשי הצבא, שמתואר בלשון דומה למפקד של משה רבנו במדבר (שם ה). כל הנתונים האלה מלמדים על מלך שהלך בדרך התורה ופעל על פי מצוות ה'.

וימיל החלום - החלומה 2/3א2

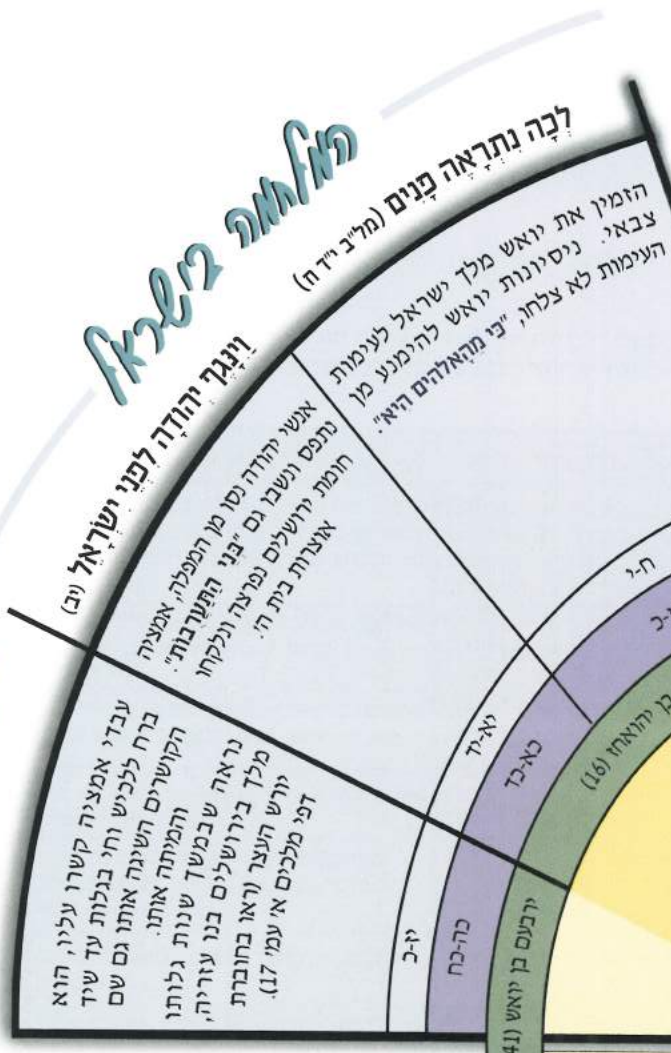
לאחר שהשיג אמצייה שקט פנימי בתוך ממלכתו, הוא פנה להילחם באדום¹. התנהגותו של אמצייה בשלבי המלחמה השונים מצביעה על שינויים הדרגתיים שחלו בו, ושהובילו בהדרגה להתרחקותו מדרך ה' ולהידרדרות כללית בממלכתו (רוב השלבים על פי המתואר בדה"י).

- ציינו לשבח את הסכמת אמצייה לשלח את הגדוד הישראלי, אך דברי איש האלהים מלמדים על פגם כפול שהיה, מלכתחילה, בפנייה לשכירת הגדוד: הן מצד שיתוף הפעולה עם ממלכת ישראל והן בחולשת האמונה בה', שרק בידו הכוח לעזור ולהכשיל.
- הריגת 10.000 שבויים מאדום מתוארת (בדה"י"ב כ"ה יב) כמעשה אכזרי - "וישליכום מראש הסלע וכלם נבקעו" - והיא זכתה לגינוי חריף בדברי חז"ל (איכ"ר פתיחתא י"ד), שראו בה חריגה חמורה מן הדין הראוי.
- העבודה לאלהי בני שעיר לאחר הניצחון על אדום היא כבר חטא מפורש, חמור ומפתיע².

1. אדום פרקה את עול יהודה כ-50 שנה קודם לכן, בימי יהורם בן יהושפט (מל"ב ח' כב). לא ברור מדוע בחר אמצייה דווקא באדום מבין כל העמים שהקיפו את יהודה. ייתכן, שהדבר קשור לראיית אדום (בני עשו) כלאום המייצג את אויבי ישראל.

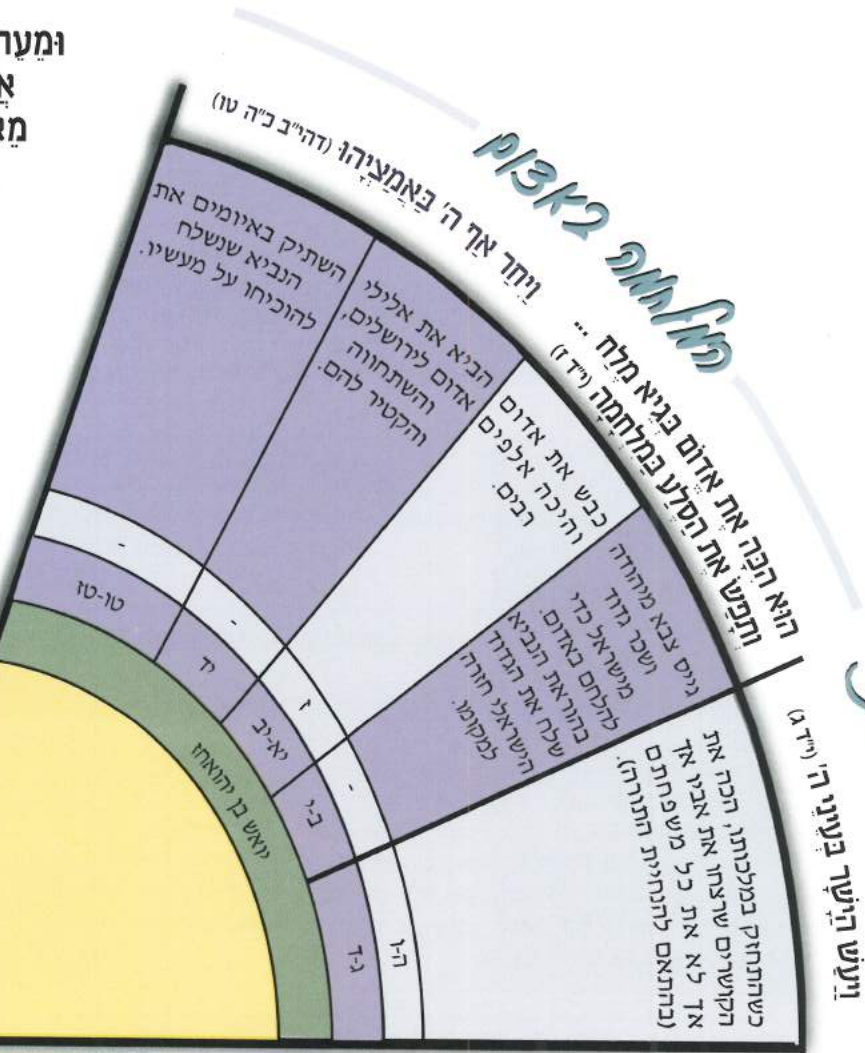
סוף של אמציה

מלחמת בישראל

ומעת אשר סר
אמציהו
מאחרי ה'
(כ"ה כז)

מלחמת באבא

ומלחמת אבא

מלכים פרק י"ד	דה"ב כ"ה	מלבי ישראל	14 שנות מלכותו (הראשונות)	15 שנות גלותו בלכיש
---------------	----------	------------	---------------------------	---------------------

עוצימו חזק ירושה

מאחורי הפסוקים המעטים שמוקדשים למלך עוזיהו בספר מלכים, עומדת דמות אחד המלכים הגדולים ביותר בשושלת בית דוד. רק שנות מלכותו הרבות במיוחד (52), ופסוק אחד, הנחבא בסוף תיאור ימי אמציה אביו: "הוא בנה את אילת וישבה ליהודה" (י"ד כב), רומזים לעוצמתה וליציבותה של ממלכת יהודה בימיו. היקף הצלחתו הצבאית, הכלכלית והמדינית מתברר בעיקר מן התיאור בדה"ב (כ"ו ה-טו), ומעדותיו חיצוניות שנמצאו בכתבי מלכי אשור ומלכי הצפון¹. התיאור בספר מלכים מתמקד, כדרכו, בחטאו של עוזיהו ובעונשו (הצרעת) ולא בגדולת הממלכה בימיו. הטבלאות שלהלן מציגות את התמונה הרחבה של מלכות עוזיהו, תוך השוואתה לתקופת שלמה המלך. הן מצביעות על הפרטים שמבטאים את עלייתה המרשימה, ועל אלה שהביאו לבסוף להתדרדרותה שנמשכה עד לימי חזקיהו.

התאור הראוי של תקופת עוצימו חזק ירושה

א. התרחבות, עוצמה ופריחה

תאור ימי עוזיהו מזכיר בפרטים רבים את ימי דוד ושלמה. הטבלה מצביעה על נקודות הדמיון הבולטות בין שתי הממלכות, ומסתמכת גם על דברי ישעיהו (שניבא בימי עוזיהו) ועמוס (שניבא לירבעם בן יואש):

ב. התנשאות והידרדרות

הצלחתו של עוזיהו המלך הביאה אותו לגאווה, והתנשאותו הביאה אותו לחטוא גם כלפי העם וגם כלפי אלוקיו. הדמיון לימי שלמה לא נעצר בפן החיובי של ההצלחה המדינית והכלכלית, אלא המשיך גם לפן השלילי, לחטאי הגאווה והאטימות, האורבים לפתחה של כל הצלחה אנושית. חטאים אלה גרמו להידרדרות הממלכה בשתי התקופות.

תקופת שלמה	תקופת עוצימו	
נטל המס והסבל הביאו להתפרצויות קשות, שהמלך ובנו לא היו רגישים כלפיהן (מל"א י"א כו-כח, י"ב ד-ט).	דיכוי העניים ולעג העשירים למצוקתם (עמוס ב"ר, ישעיהו ג').	פער מעמדי וחוסר רגישות
ריבוי הסוסים, הנשים, הכסף והזהב הם הפך הציווי "ולא ירבה לו... ולא ירום לבבו".	וכחזקתו גבה לבו עד להשחית (דה"ב כ"ו טז).	גאוות המלך
נשיו הטו את לבבו, ובנו בנות לאלוהיהן סביבות ירושלים (מל"א י"א ד-ח).	נכנס להקטיר בעצמו קטורת בבית ה' (שם טז-כ).	בגידה בה'
בסוף ימיו קמו לו שטנים מאדום ומארם. הממלכה התפלגה בתחילת ימי רחבעם בן, ומלחמות האחים לא פסקו שנים רבות. שישק, המלך המצרי, פלש לארץ, פגע בערים רבות ורוקן את אוצרות בית ה'.	בסוף ימיו עלה פול מלך אשור על הארץ (מל"ב ט"ו יט-כ), מלחמת האחים התחדשה בימי בנו יותם, והתעצמה בימי נכדו אחז, כאשר צבא ארם פלש ליהודה (שם לו-לח).	הידרדרות הממלכה

1. מהם ניתן ללמוד גם על שיתוף הפעולה שהתקיים, כנראה, בין עוזיהו לירבעם בן יואש, שמלכותו נמשכה יותר מכל מלכי ישראל, והשיב את גבולות הממלכה לממדים שהיו לה בימי דוד ושלמה. אחרי מות ירבעם תפס עוזיהו במידה רבה את מקומו, והיה למלך החזק באזור במשך כעשר שנים נוספות.

ממלכת עוצימו	ממלכת שלמה	
אמציה, אביו, הכניע את אדום, ויואש (אבי ירבעם) ניצח את ארם. מפלת ארם וריחוקה של אשור (בשלב זה) יצרו חלל שאפשר את פריחתן של יהודה וישראל.	דוד, אביו, הכניע את כל ממלכות האזור (שמ"ב ח'). ירידת הפלשתים וחולשת ארם באותה תקופה סייעו לפריחתה של הממלכה הישראלית המאוחדת.	רקע כללי
שלטון יהודה וישראל השתרע מלבוא חמת ועד לבוא מצרים ומפלשת עד עבר הירדן. (י"ד כב, כה, דה"ב כ"ו ו-ח).	שלמה רדה בכל מלכי עבר הנהר, מתפסח ועד עזה (מל"א ה' א-ד).	התרחבות הממלכה
בנה מבצרים, חומות ומגדלים בירושלים וביהודה, והקים צבא חזק ומצויד היטב (דה"ב כ"ו ט-ד).	בנה ערי מבצר וערי רכב, והקים צבא מצויד היטב וחיל פרשים עצום בגודלו (ש"י טז-יז, כו).	עוצמה צבאית
בנה את אילת (י"ד כב), והיה לו צי של אוניות תרשיש (ישעיהו ב' טז).	בנה את אילת, והיה לו צי של אוניות תרשיש (ש"י כו-כח, י" כב).	בניית צי
מקנה רב בשפלה ובמישור, איכרים וכורמים בהרים ובכרמל (דה"ב כ"ו ז), שפע רב וחיי עושר (עמוס ג' טו, ו' ד-ז).	תיירות ומסחר, כסף וזהב לאין מספר (י"ב כב-כט).	פריחה כלכלית
בנה ערים בשפלה ומגדלים בירושלים ובמדבר (דה"ב כ"ו ו, ט-י, טז).	בנה את בית ה' ואת ביתו (ו' ז-י), את חומת ירושלים, ערי מבצר וערי מסכנות בכל רחבי הממלכה. (ש"י טו-יט).	מפעלי בנייה
יצא שמו עד למרחוק (שם טו).	וכל הארץ מבקשים את פני שלמה לשמע את חקמתו, אשר נתן אלהים בלבו (י' כד).	פרסום שמו בגוים

ג. ביקורת רמוזה (דרך קוי הדמיון לתקופת שלמה)

על המשמעות העמוקה והחמורה של חטאי עוזיהו עמד הנביא ישעיהו.² הנבואות בפרק ב' ובפרקים שאחריו מבליטות נקודות דמיון לשלמה המלך, אך הן מעמידות אותן בעיקר על הזיקה לשלושת הלאווים של 'מצוות המלך' (דברים י"ז). כך גילה ישעיהו את דעתו על העוצמה והגדולה של ממלכת עוזיהו.

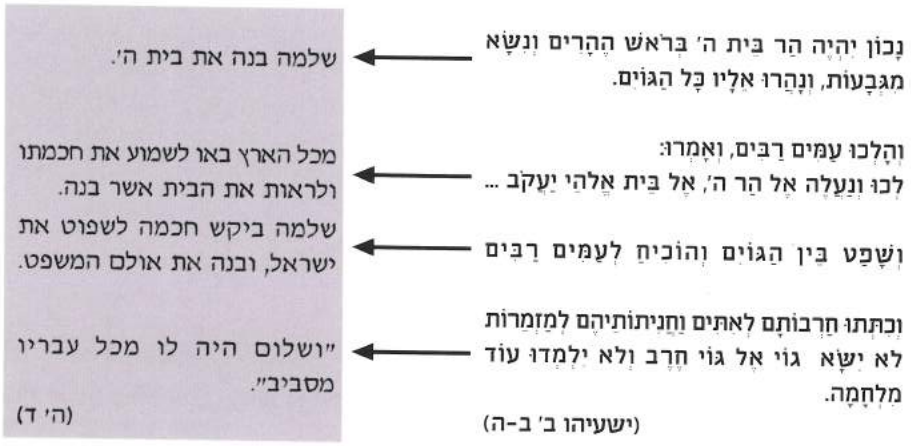
מבוא חזון (ב' כ"ג)	חזיון (ש"ס ב' א-ג)	למה חזון (ח"א י"א)
רק לא ירבה לו סוסים, ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס.	ותמלא ארצו סוסים, ואין קצה למרכבתיו.	ויאסף שלמה רכב ופרשים, ויהי לו אלף וארבע מאות רכב ושנים עשר אלף פרשים... ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים. (י"א כו-כח)
ולא ירבה לו נשים, ולא יסור לבבו.	ותמלא ארצו אלילים, למעשה ידיו ישתחוו, לאשר עשו אצבעותיו.	והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה... ויטו נשיו את לבו. (י"א א-ג)
וכסף וזהב לא ירבה לו מאד.	ותמלא ארצו כסף וזהב, ואין קצה לאצרתיו.	ויהי משקל הזהב ... (יד) אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה. (כא)

ד. אירוניה נבואית - 'חזון אחרית הימים' ושברו

לפני הביקורת הנוקבת שמתח ישעיהו על הגדולה והגאווה שמאפיינות את תקופת עוזיהו, מובא 'חזון אחרית הימים' (ב' ב-ה). חזון זה נראה כהיפוך גמור של הנבואות שבאות אחריו, ובשל כך, מקומו מעורר תמיהה. אפשר לפרש, שהחזון, הפותח את סדרת הנבואות על תקופת עוזיהו, מצביע על הפוטנציאל שהיה גלום בהתעצמות ממלכות יהודה וישראל. אך כגודל התקווה כך גודל האכזבה והשבר, כשהכוחות שהיו בידי האומה לא נוצלו בכיוון הראוי, וגאוות האדם הובילה להשפלתה ולנפילתה.

ניתן להציע הסבר נוסף: פרטי החזון מזכירים גם הם במידה רבה את המאפיינים של ימי שלמה:

והיה באחרית הימים

אפשר, שהפתיחה החגיגית היא תכסיס נבואי-רטורי, שבא למשוך את אוזנם של עוזיהו ואנשיו, שבגאוותם ראו את עצמם קרובים להתגשמות חזון שכוה. אלא שישעיהו בא להזכיר לעוזיהו, שהדמיון לשלמה אינו יכול להסתכם רק בהתחזקות צבאית, מדינית וכלכלית, ועליו להיות מלווה גם בפעילות רוחנית ומוסרית, כמו: בניית בית ה', בניית מערכת משפט וצדק וקידוש שם ה' ברבים. אם במישור הארצי ניתן היה לראות קווי דמיון מסוימים בין מעשי עוזיהו לאלה של שלמה, הרי שבמישור הרוחני לא שמענו על פעילות כלשהי מצדו. משום כך, בוואו אל היכל ה' להקטיר קטורת הוא חטא שאין לו שום הצדקה וחומרנו גדולה שבעתיים. הצרעת שפרחה במצחו מעידה לעיני כל על החוצפה ועל החרפה של כניסתו ברגל גסה אל הקודש, ואפשר, שזוהי גם הסיבה לצמצום התיאור על גדולת מלכותו בספר מלכים.

2. היהיו של הפרקים הראשונים בנבואת ישעיהו (ב-ו) עם ימי עוזיהו עולה מכמה כיוונים:
 א. עוזיהו היה המלך הראשון שבימיו ניבא ישעיהו, ובפרק ו' נזכר מותו של עוזיהו. מסתבר, שהפרקים בתחילת הספר מתייחסים לתקופתו.
 ב. המציאות שמתוארת בפרק ב' - מגדלים, חומות בצורות, אוניות ועושר - הולמת את תקופת עוזיהו. תיאורי הפחד וההסתרות במערות רומזים אולי לפחד מפני הרעש שהיה בימיו (זכריה י"ד, 5, עמוס א' 1).
 ג. חטא הגאווה עומד במרכז התיאור הנבואי (ט-יז) והולם את חטאו המרכזי של עוזיהו.

אחז מלך יהודה

אחז נמנה על הגרועים במלכי יהודה וישראל. לא רק שעבד עבודה זרה, אלא אף טרח להפיץ אותה בכל ממלכתו ולהחדיר אותה גם לתוככי בית ה' בירושלים. שלא כמנשה, שבעת צרה חילה את פני ה' (דהיי"ב ל"ג, יב-יג), אחז, גם בשעת צרתו, הוסיף למעול בה' (שם כ"ח כב), וסירב לפעול לפי עצת ישעיהו הנביא, שנשלח אליו בדבר ה'.

ההידרדרות המדינית והצבאית של יהודה הגיעה בימיו לשיאים חמורים, כאשר יהודה הותקפה מכל עבריה, ונחלה מפלות קשות מידי צבאות ישראל וארם (מן הצפון), פלשתים (ממערב) ואדום (מדרום). את המוצא ממצוקתו מצא אחז בפנייה לאשור, שאכן באה לעזרתו. קשר זה עם אשור הפך בהמשך להשתעבדות שלמה, יהודה הייתה לגרורה אשורית חסרת כבוד וחסרת עצמאות, דבר שהחמיר עוד יותר את חדירת העבודה הזרה של עמי האזור לתוכה.

מלחמתו בבעשא, אלא שהפעם הדבר נעשה למרות דבריו המפורשים של ישעיהו הנביא (ז' א-ט), שהורה לאחז להימנע מלהשתעבד לאשור, וקרא לו לבטוח בעזרת ה': **הַשָּׁמַר וְהִשְׁקֵט אֶל תִּירָא, וּלְבַבְךָ אֶל יְרֵךְ. מִשְׁנֵי זַנְבוֹת הָאֹדִים הָעֹשִׂים הָאֵלֶּה. בְּחָרִי אֶף רִצְיִן וְאָרֶם וְכֵן רַמְלִיָּהוּ.**

3. הַהֲלֵטָה מִצִּדְדֵי אֵלֶיךָ

כניעת אחז לאשור הפכה להשתעבדות טוטאלית - מדינית ורוחנית, וכללה את כל סממני ההתרפסות האפשריים בפני אשור. ספר מלכים מציין שלושה מהם, שיושמו בתוך בית ה', לב לבה של ממלכת יהודה, שהפך סמל להתבטלותה בפני אשור:

1. הקמת מזבח אשורי בסמוך למזבח הנחושת והעברת עבודת הקרבנות אל המזבח הזר, החדש (י-יז).
2. הורדת הכיורות והים מן המכוונות והבקר והנחתם על רצפת האבנים (יז).
3. הסרת מוסד השבת ומבוא המלך שנעשו, כנראה, לכבוד מלכי יהודה ומלכות ה' אל תוך בית ה', כי עתה רחק ממנו הכבוד והופנה אל מלך אשור (יח).

עם זאת, גם בתוך החושך הגדול הזה של הידרדרות צבאית, מדינית ורוחנית, חיפשו לעצמם כוחות האור שביהודה מקום לפרוץ ולהתגלות מחדש. נבואות ישעיהו על חזקיהו (ז' יג-כה, ח' א-ד ועוד) באו לעודד כוחות אלה ולבשר להם על התיקון הגדול, שעתידי לבוא לאחר ימי השפל, אם יתמידו בבקשת דרך ה' ועבודתו.

א. הַהֲלֵטָה מִצִּדְדֵי אֵלֶיךָ

אצל אבותיו של אחז (יואש, אמציה, עוזיהו) התבטאה הירידה הדתית בסטיות קטנות או גדולות מן הדרך הישרה, בה הלכו בתחילה. אצל אחז התחילה הירידה כבר בראשית ימיו, והגיעה לשיאים חמורים של העברת בנים באש והפצת הבמות בכל מקום ותחת כל עץ רענן. על עוצמת חדירת העבודה הזרה בימיו ניתן ללמוד גם מהשתמרותה לאורך זמן, כפי שניתן ללמוד מהמזבחות על גג עליית אחז, שנשארו עד ימי יאשיהו (כ"ג יב), ואליהם רומזות כנראה גם "מעלות אחז", הנזכרות בימי בנו, חזקיהו (כ' יא).

2. הַהֲלֵטָה מִצִּדְדֵי אֵלֶיךָ

המלחמה של ישראל ביהודה והמפלה הקשה שספג אחז במהלכה מתוארת בהרחבה בדברי הימים (כ"ח). שם גם מפורטות ההשלכות הקשות של חדירת הפלשתים ממערב והאדומים מדרום. הצטרפות רצין מלך ארם להתקפות על יהודה נבעה אולי מאינטרס אזורי, שבמרכזו עמד הרצון ליצור ברית רחבה כנגד ההתפשטות האשורית. הברית של ישראל עם ארם חידשה את נוכחות המאיימת של האויב הארמי, שהיה האיום הגדול על ישראל במשך שנים ארוכות וקשות, וכמעט נשכח מאז הניצחונות של יואש וירבעם עליו.

ג. הַהֲלֵטָה מִצִּדְדֵי אֵלֶיךָ

פנייתו של אחז למלך אשור כדי שזה יסייע לו במצוקתו, כללה, כמובן, גם את מסירת אוצרות בית ה' לידי מלך אשור. מעשה זה של אחז מזכיר את מעשיו של אסא מלך יהודה בעת

ה'צרכו צמח

ולא עשה הישר בעיני ה' אלהיו... וגם את בנו העביר
באש כתעבות הגוים... ויזבח ויקטר בכמות ועל
הגבעות ותחת כל עץ רענן. (ב-ד)

ה'צרכו צמח וצמח

אז יעלה רצין מלך ארם ופקח בן רמליהו מלך ישראל
ירושלים למלחמה ויצרו על אחז... בעת ההיא השיב רצין
מלך ארם את אילת לארם... ואדומים באו אילת. (ה-ו)

פנייה אל אשור לקבל עזרה

וישלח אחז מלאכים אל תגלת פלסר... עלה והושעני
מכף מלך ארם ומכף מלך ישראל... ויקח אחז את
הכסף ואת הזהב... וישלח למלך אשור שחד. (ז-ט)

השלח את אוריה הכהן אל ארם ואת המזבח

וישלח המלך אחז אל אוריה הכהן את דמות המזבח...
ויבן אוריה הכהן את המזבח... ויקרב המלך על המזבח
ויעל עליו... ואת המזבח הנחשת אשר לפני ה', ויקרב
מאת פני הבית... ויקצץ המלך אחז את המסגרות המכנות,
ויסר מעליהם את הכיור ואת היס. (י-יח)

חזכי ישראל האחרונים

חמישים השנים האחרונות של ממלכת ישראל היו שנים של הידרדרות מתמשכת מכל הבחינות: מלבד עבודת העגלים שהחלה עם פילוג המלוכה ולא פסקה לכל אורך התקופה, התרחשו באותן השנים ארבע הפיכות פנימיות, שלושה מלכים לא הספיקו להוציא את שנתם בשלטון, והיו מלחמות אחים בין ישראל ליהודה ופלישות של מעצמות שכנות, שניצלו את חולשת ישראל. תופעות אלה הובילו את הממלכה לסוף דרכה, לחורבן שומרון ולגלות עשרת השבטים. התרשים ממחיש את ההידרדרות המתמשכת, ומבליט את התופעות העיקריות שהשפיעו עליה. נעמוד על כמה מהן הראויות להרחבה.

הדמיון בולט ביותר בתיאור המכה הקשה בישראל:

וַיִּשְׁמַע בֶּן הַדָּד אֶל הַמֶּלֶךְ אָסָא, בִּימֵי פִקַּח מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל בָּא תְּגַלֵּת פְּלֹאֶסָר וַיִּשְׁלַח אֶת שָׂרֵי הַחַיִּלִּים אֲשֶׁר לוֹ עַל עַרְי יִשְׂרָאֵל, מֶלֶךְ אֲשׁוּר, וַיִּךְ אֶת עֵינָו וְאֶת דָּן וְאֶת אָבֵל בֵּית מַעֲכָה וַיִּקַּח אֶת עֵינָו וְאֶת אָבֵל בֵּית מַעֲכָה וְאֶת קִדְשׁ וְאֶת חֲצוֹר וְאֶת הַגִּלְעָד וְאֶת הַגְּלִילָה וְאֶת כָּל פְּנֹרוֹת עַל כָּל אֶרֶץ נַפְתָּלִי. (מל"א, ט"ו ב)

מה שהתחיל בראשית ממלכת ישראל כמלחמה 'מוצדקת' בעקבות פילוג הממלכה, הפך עתה, בסוף התקופה, למלחמה לשם צבירת כוח ושלל [קריאת הנביא (דהיי"ב כ"ח ט-טו)] להחזרת השבויים מיהודה מבטאת את הזעזוע מהידרדרות זו.

מה שהיה אז תכסיס צבאי לשם הסרת המצור, (אמנם חמור כשלעצמו אבל לצורך מטרה מוגדרת), הפך עתה להתמסרות מוחלטת של אחז לאשור.

מה שהסתיים אז, כמתוכנן, במכה צבאית קשה אך מוגבלת, הסתיים עתה בגלות רחבה וסופית של שבטי הצפון, שהכינה את השטח לגלות השלמה של עשרת השבטים.

ניתן לראות כאן גם סגירת מעגל ספרותית: המכה של בן הדד בימי בעשא הייתה סימן ראשון למכה שתחריב בסופו של דבר את ממלכת ישראל, והיא אותתה כבר אז שפילוג הממלכה והפיכת ישראל לממלכה עצמאית יובילו בעתיד לאובדנה.

א. הפיכת פנימיות וחילופי שלטון

מאז שלטונו קצר הימים של זכריה בן ירבעם, אחרון מלכי בית יהוא, התרחשו ארבע הפיכות שלטוניות בממלכת ישראל, כשקושרים קשרו על מלכיהם ועלו לשלטון תחתיהם. אך גם הם לא תיקנו דבר, ואיש מהם לא הצליח לעצור את שקיעתה של הממלכה. לשונות הכתובים שמתארים את ההפיכות (בפרק ט"ו) חוזרים על הפעלים 'קשר', 'הכה', 'המית', 'וימלך תחתיו', ויוצרים מעין מנגינת רקע, שמעצימה את תחושת חוסר היציבות וחוסר הביטחון של התקופה.¹

- וַיִּקְשֶׁר עֲלָיו שָׁלֹם בֶּן יִבְשַׁי, וַיַּכְהוּ קַבְלָעָם, וַיִּמִּיתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו. (י)
- וַיַּעַל מְנַחֵם בֶּן גְּדִי ... וַיַּךְ אֶת שָׁלֹם בֶּן יִבְשַׁי בְּשֶׁמֶרוֹן, וַיִּמִּיתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו.² (יד)
- וַיִּקְשֶׁר עֲלָיו פִּקַּח בֶּן רְמְלִיָּהוּ שְׁלִישׁוֹ וַיַּכְהוּ בְּשֶׁמֶרוֹן ... וַיִּמִּיתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו. (כה)
- וַיִּקְשֶׁר קֶשֶׁר הוֹשֵׁעַ בֶּן אֱלֵהָ עַל פִּקַּח בֶּן רְמְלִיָּהוּ, וַיַּכְהוּ וַיִּמִּיתֵהוּ וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו. (ל)

ב. חילופי שלטון ביהודה

המלחמה של פקח בן רמליהו עם אחז מלך יהודה [מתוארת בהרחבה בדהיי"ב כ"ח ובישעיהו ז'], מזכירה בפרטים רבים את מלחמת בעשא עם אסא, שהתחוללה כ-200 שנה קודם לכן, לאחר פילוג הממלכה (מל"א ט"ו). בשתי המלחמות יזם מלך ישראל את ההתקפה והטיל מצור על ירושלים, ובשתיהן קרא מלך יהודה לעזרתו למלך זר מן הצפון, ושיחד אותו באוצרות מבית ה', כדי שיכה בשבטי ישראל ויסלק את מלכם מעליו.

¹ הערנו על לשונות אלה ואופיין הקצר והנוקב גם בדף על מרד יהוא לעיל עמ' 32.
² הפועל 'קשר', החסר בפסוק זה, נמצא בהכפלה בפסוק הבא ביחס לשלום "וַיִּקְשְׁרוּ אֶשֶׁר קֶשֶׁר". ההפיכה של מנחם מתוארת כמכה רחבה ואכזרית שהיכה במתנגדיו בכל גבולם.

הושע בן אלה
(9 שנים)
[י"ז א-ו]

לאחר מצור
ישארך 3 שנים
הרבה יונקרון
וגלו ישראל
השבטים

תגלת פלאטר
הגלה את שבטי
עבר הירדן ושבטי
הצפון

פקח בן רמליהו
(20 שנה)
[כה-לא]

פקחיה בן מנחם (שנתיים)
[כג-כו]

פול מלך אשור
עלה על הארץ
(יט-ב)

מנחם בן גדי
(10 שנים)
[טז-כב]

שלום בן יבש (חודש) [ט"ו-יג-טו]

זכריה (6 חודשים) [ט"ו ח-יב]

ירבעם השני
(41 שנה)
בית יהוא

מלכי ישראל

חזקיהו
(29 שנה)

אחז
(16 שנה)

יותם
(16 שנה)

עוזיהו
(52 שנה)

מלכי יהודה

מלחמת פקח ורצין מלך ארם באחו
גררה את הזמנת מלך אשור.

עליה למלוכה בדרך של הפיכה פנימית

מלחמת אחים - ישראל ביהודה

פלישה אשורית לארץ ישראל

לא נכנסנו כאן לעומקן של השאלות הכרונולוגיות הקיימות בתקופה זו ודורשות עיון נפרד. נצמדנו, ככל האפשר, לציון השנים בספר מלכים ואותן ציינו בתרשים.

ע. הפוליסת האשורית

למרות שהתעצמותה של ממלכת אשור החלה עשרות שנים לפני כן³, והאיום האשורי ריחף מעל שמי האזור זה מכבר, לא הגיע איום זה לידי מימוש עד ימי מלכי ישראל האחרונים. שלוש פעמים עלו מלכי אשור על ממלכת ישראל המתפוררת, ובכל פעם נעשתה פגיעתם רעה וקשה יותר.

ב'י"ו תחלק	בא תחלק אשור	סלע בלשטי ישראלי והעלה אותם מנחם
מנחם בן גדי	פול	היה הראשון שמימש את האיום האשורי על ישראל; קיבל ממנחם דמי חסות, ובתמורה אפשר לו להמשיך בשלטון (ט"ו יט); החל בהגליית שבטי עבר הירדן (דהיי"א ה' כו).
פקח בן רמליהו	תגלת פלאסר	הוא השלים את הגליית שבטי עבר הירדן, והגלה גם את שבטי הצפון (ט"ו כט).
הושע בן אלה	שלמנאסר	שיעבד את ממלכת ישראל כל ימי הושע (י"ז ג). לאחר שהושע מרד בו, צר על שומרון שלוש שנים והחריבה (ה-ו), הגלה את ישראל, והושיב במקומם עמים אחרים (כד-מא).

3. מולט בן אלה - אחיו מלכי ישראל (ט"ו א, י"ז א-ו, י"ח ט-יא)

המלך האחרון של ממלכת ישראל היה, כנראה, טוב מקודמיו. נראה, שהושע ניסה לערוך, ברגע האחרון, כמה תיקונים משמעותיים ברמה הלאומית והרוחנית כדי להציל את המצב. **1 תיקון דתי** - הכתוב מציינ: "וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה', רַק לֹא כַמְלִכֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הָיוּ לְפָנָיו". יש כאן רמז לביטול עבודת העגלים! ואמנם, הושע היה הראשון והיחיד ממלכי ישראל שלא נזקפו לחובתו חטאי ירבעם בן נבט. חז"ל עוד הוסיפו על כך ואמרו: "ביטל הושע בן אלה פרדסאות (משמרות) שהושיב ירבעם על הדרכים, שלא יעלו ישראל לרגלי" (בבא בתרא קכא ע"ב).

2 תיקון לאומי - החיבור המחודש עם ממלכת יהודה, שנרמז במסורת חז"ל שהזכרנו, הוא אולי מה שזירז את הושע למרוד בפקח בן רמליהו (שנלחם באחו מלך יהודה). החיבור בין יהודה וישראל בא לידי ביטוי בימי חזקיהו, שהזמין את שבטי ישראל לחוג עמו את הפסח בירושלים (דה"ב ל' א-ט). הקשר בין הושע לחזקיהו מתברר גם את מן העובדה ששניהם הרימו יד במלך אשור, ואפשר, שהדבר קשור גם לתיקונים הדתיים שעשו שניהם, כאשר ניסו לבטל את פולחן החפצים המקודשים (עגלים, במות, נחש נחשת וכד') ולתקן את עבודת ה'.

והנה, דווקא עתה, כשהתחיל סוף סוף התיקון המיוחל, חרבה שומרון! הכיצד? נוכל להציע שתי תשובות לדבר, ומהן שני לקחים שרוצה התנ"ך ללמדנו:

- שומרון לא חרבה בגלל חטאי הדור האחרון. הידרדרות לאומית ורוחנית היא תהליך מתמשך, שדורות רבים 'אחראים' ליצירתו, ואין להטיל את האשמה על מעשי האחרונים. הצטברות החטאים לאורך 250 שנות קיומה של ממלכת ישראל היא "מעוות לא יוכל לתקון", אפילו אם היה הושע מלך גדול וטוב יותר⁴. דברי הסיכום על חורבן ממלכת ישראל (י"ז ז-כג) מבטאים זאת בבירור.
- התיקונים שעשה הושע היו מאמץ של הרגע האחרון, כדי להינצל מן החורבן שכבר נראה באופק (כמעשה המעפילים אחרי חטא המרגלים). תיקון שכזה אינו אמיתי ואינו עמוק, ולכן גם אינו יכול להועיל לטווח רחוק.

שני הלקחים נכונים גם לחורבן ירושלים ביד הבבלים, כעבור כמה דורות, מאחר והיא לא למדה את הלקח מחורבן שומרון⁵.

3 האיום האשורי החל לבצבץ כבר בימי אחאב, אלא שאז (על פי כתובת שלמנאסר השלישי) התאחדו ממלכות האזור כנגדו והוא נעצר לזמן ממושך.

4 יש לזכור שגם על הושע נאמר: "וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה'". אמנם "לא כמלכי ישראל", אבל עדיין לא הגיע בתיקונו למדרגה שתזכה אותו בשבח חיובי.

5 כך גם ביהודה לפני החורבן: למרות מהפכת יאשיהו, שהייתה גדולה ומשמעותית הרבה יותר מזו של הושע, לא הועילה לתיקון המצב "בגלל חטאות מנשה", וכך גם התיקון של הרגע האחרון בשחרור העבדים בשעת המצור על ירושלים בימי צדקיהו, אחרון מלכי יהודה. שם הוכח בעליל, שהתיקון החזיק מעמד רק עד שהסכנה חלפה, למראית עין. (ירמיהו ל"ד).

עלות שומרון ופילוסופיה

לאחר תיאור קצר של מלכות הושע בן אלה - אחרון מלכי ישראל וחורבן שומרון (א-ו), מופיע נאום נבואי שמסכם את תולדות ישראל בארצו. הנאום מצביע על הגורמים ועל השלבים שהובילו את ישראל ממצב של עם נבחר, שכרת ברית עם ה', למצב של: "וַיִּמָּאֵס ה' בְּכָל זֶרַע יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲנֵם, וַיִּתְּנֵם בְּיַד שָׂסִים, עַד אֲשֶׁר הִשְׁלִיכֶם מִפְּנֵי" (כ). סיפור 'השומרונים' בחלק השני של הפרק מהווה לא רק השלמה היסטורית-ריאלית של מילוי החלל היישובי שנוצר בשומרון, אלא גם השלמה תוכנית-רעיונית לנאום התוכחה שבחלק הראשון. אותם גויים 'שומרונים' הבינו במהירות, בעקבות 'מכת האריות', שעליהם לתקן את מעשיהם, וחיפשו מיד מי שילמד אותם את "משפט אלהי הארץ". התנהגותם מחדדת ומעצימה את חומרת חטאי ישראל, שמיאנו ללכת בדרך ה', למרות כל אזהרות הנביאים שנשלחו אליהם.¹ הנאום הנבואי, מתחלק לשתי יחידות שוות בגודלן (ו-כג, כד-מא) ומקבילות במרכיביהן, והוא מלמד על כוונת הנביא להעצים את התוכחה לישראל בעזרת 'סיפור השומרונים'. הטבלה מציגה את מבנה הפרק וחלקיו המקבילים, וממחישה את הדגשים הנבואיים עליהם הרחבנו את הדיבור בסמוך.

א. ילכא

חטאי ישראל מתוארים בתחילת הנאום פעמיים בהרחבה (ז-יב, יג-יז).

- התיאור הכפול ממחיש את חזרתם של ישראל על חטאיהם שוב ושוב.
 - פסוק המעבר בין שני התיאורים (יג) מדגיש שגם האזהרות כלפיהם חזרו ונשנו. בכך מבהיר הנביא שהקב"ה לא רצה ברעתם של ישראל וניסה להציל אותם מן העונש, אך ללא הועיל.
 - יש גם הבדלים בתוכן ובאופי של החטאים בשני התיאורים:
 - הפסוקים הראשונים (ז-יב) מתארים את העבודה לאלוהים אחרים, ומדגישים את כפיות הטובה כלפי ה' בכך:
- "וַיְהִי כִּי חָטְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לַה' אֱלֹהֵיהֶם, הַמַּעֲלָה אֹתָם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִתַּחַת יַד פְּרַעֲהַ מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וַיִּירָאוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים. וַיִּלְכּוּ בַחֲקוֹת הַגּוֹיִם, אֲשֶׁר הוֹרִישׁ ה' מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וּמְלִכֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר עָשׂוּ... וַיִּקְטְרוּ שֵׁם בְּכָל בָּמוֹת, כַּגּוֹיִם אֲשֶׁר הַגְּלָה ה' מִפְּנֵיהֶם, וַיַּעֲשׂוּ דְבָרִים רָעִים לַהֲכַעֵס אֶת ה'. וַיַּעֲבְדוּ הַגְּלָלִים אֲשֶׁר אָמַר ה' לָהֶם לֹא תַעֲשׂוּ אֶת הַדְּבָר הַזֶּה."
- הפסוקים בתיאור השני (יג-יז) מדגישים את קשיות העורף של העם מול אזהרות הנביאים, והחטאים הופכים להיות חריפים ומגונים יותר כי העם מאס בדרך ה':
- "וַיִּלְכּוּ אַחֲרֵי הַהֶבֶל וַיְהִי לָהֶם מִסְכָּה... וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם מִסְכָּה... וַיִּשְׁתַּחֲווּ לְכָל צִבְאָה שְׂמִימִים, וַיַּעֲבְדוּ אֶת הַבַּעַל... וַיַּעֲבִירוּ אֶת בְּנֵיהֶם וְאֶת בְּנוֹתֵיהֶם בָּאֵשׁ, וַיִּקְסְמוּ קְסָמִים וַיִּנְחָשׂוּ, וַיִּתְמַכְרוּ לַעֲשׂוֹת הָרַע בְּעֵינֵי ה' לַהֲכַעֵסוֹ."

חלק ראשון		חלק שני	
א-ו	המאורע שברקע - חורבן שומרון וגלות ישראל לאשור	כד	המאורע שברקע - הבאת גויים מארצות אשור לשבת בערי שומרון
ז-יב	העבודה הזרה בישראל - כפיות הטובה של העם מול חסדי ה' עמם לאורך התקופה.	כה-כח	העבודה הזרה של השומרונים - השומרונים נהגו בתחילה כדרכם בעבר. מכת האריות גרמה להם לנסות ללמוד את 'משפט אלוהי הארץ'.
יג-יז	ה' העיד בישראל באמצעות נביאיו וקרא להם לשוב אליו, אך הם הקשו את עורפם ואף החריפו את חטאיהם.	כט-לג	גם לאחר מכן, המשיכו השומרונים לעבוד את אלוהיהם, ועם זאת, "את ה' היו יראים" (לג)
יח-כג	עונש לישראל ואזהרה ליהודה - 1. אזהרה ליהודה שנשארה לאחר גלות ישראל אך הולכת בדרך שומרון. 2. תיאורים נוספים של העונש (יח, כ, כג) 3. עוד סיבות לעונש: א. פילוג הממלכה ב. חטאות ירבעם	לד-מא	אזהרה מעונש נוסף - רוב התיאור מתייחס לעם ישראל. ² הוא רומז ליושבי יהודה (ואולי גם לגולי בבל) וקורא להם ללמוד את לקח שומרון ולשוב אל ה' כדי שיושיעם.

2. השומרוני

ההקבלה המכוונת בין השומרונים לשבטי ישראל ניכרת בנאום הנבואי מכמה היבטים:

1. היבט סגנוני וגיאוגרפי

יש הקבלה בולטת לעין בסגנונם של הפסוקים הפותחים כל חלק בנאום:

"... לְכַד מֶלֶךְ אֲשׁוּר אֶת שַׁמְרוֹן, וַיְגַל אֶת יִשְׂרָאֵל אֲשׁוּדָה, וַיֵּשֶׁב אֹתָם בַּחֲלָה וּבְקִבּוּר נְהַר גּוֹזָן וְעָרֵי מְדִי. (ו)	"וַיָּבֵא מֶלֶךְ אֲשׁוּר מִבָּבֶל וּמִכּוּתָהּ וּמֵעֵזָא וּמִחַמַּת וּסְפָרְנִים וַיֵּשֶׁב בְּעָרֵי שַׁמְרוֹן תַּחַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וַיִּרְשׁוּ אֶת שַׁמְרוֹן וַיֵּשְׁבוּ בְּעָרֶיהָ". (כד)
--	---

* הירושה והישיבה של השומרונים בערי ישראל רומזות באופן ברור ומכוון להיפוך היוצרות שחל בעקבות חטאי ישראל.

* מפת ההגליות האשוריות ממחישה באופן ויזואלי את 'חילוף התפקידים' ואת הזיקה ההדדית בין שני חלקי הנאום (ההגליות נעשו כמובן משיקולים אסטרטגיים של אשור, אך על פי עיקרון 'הסיבתיות הכפולה' יש להן מסר נבואי ברור).

2. היבט תוכני

ההקבלה שבין שני חלקי הנאום מבליטה שני דגשים עיקריים:

- א) מנהגי העבודה הזרה שהביאו אתם השומרונים לארץ מזכירים את אלה שאימצו בני ישראל מיושבי הארץ שלפניהם (הקבלה מפורשת מצויה בחטא שרפת הבנים באש! - יז, לא).
- ב) תגובת השומרונים שנענו לאזהרה משמים, באמצעות האריות (כה-כו), מעצימה את הביקורת על קשיות עורפם של ישראל שהתעלמו מן העונשים ומן ההידרדרות במצבם ולא שעו לתוכחות ולאזהרות הנביאים שנשלחו אליהם שוב ושוב.

3. היבט לשוני

שתי 'ימילים מנחות' בפרק מוסיפות עוד נדבך להקבלה שציינו - 'יראה' ו'משפט'.

לגבי השומרונים מודגש שבתחילת שבתם בארץ "לא יראו את ה'", אך האריות גרמו להם להבין שהדבר קשור לכך שהם "אינם ידעים את משפט אלהי הארץ" (כו), והם חיפשו פתרון

בהתאם: "הליכו שמה אֶחָד מֵהַנְּהַנִּים אֲשֶׁר הִגְלִיתֶם מִשָּׁם ... וַיִּרְם אֶת מִשְׁפַּט אֱלֹהֵי הָאָרֶץ. וַיָּבֵא אֶחָד מֵהַנְּהַנִּים ... וַיְהִי מוֹדָה אֹתָם אִיךָ יִירָאוּ אֶת ה'" (כו-כח).

אמנם בפועל לא הפנימו השומרונים את 'משפט אלהי הארץ' כהלכה (למה אפשר לצפות מכוון מבית אל?!). והוסיפו לנהוג 'במשפט הגוים', ו'במשפטם הראשון' (לג, לד, לו, מ), אך מתחילה ועד סוף מדגיש הכתוב: "את ה' היו יראים" (לג, מא).

לעומתם, ישראל שידעו את ה' ואת משפט הארץ, והוזהרו חזר והזהר: "לא תיראו אלהים אחרים" (לד, לו, לח), "כי אם את ה' אלהיכם תיראו", דווקא הם 'לא שמעו', ולא נזכר בשום שלב בפרק שהם יראים את ה'.

צא ולמד כמה גדולה גנותם של ישראל בהשוואה לזכותם המפוקפקת של השומרונים.

ע. חנוך לישראל - אזהרה אימוצה

■ בסיום תיאור עונשם של עשרת השבטים נאמר: "לא נשאר, רק שבט יהודה לבדו. גם יהודה לא שמר את מצות ה' אלהיהם וילכו בחקות ישראל אשר עשו" (יח-יט). הנביא מזהיר את יהודה מפני גורל דומה שעתיד לפקוד אותה, אם לא יילמד הלקח מחורבן שומרון.

■ בסיום הפרק (לד-מא), יש מעברים ולעיתים תיאור משולב של מעשי השומרונים עם מעשי ישראל. בחלק מהפסוקים קשה להכריע במי מדובר (ראו לעיל הערה 2), ונראה שהם דו משמעיים באופן מכוון, כדי לחזק את הזיקה שבין שני חלקי הנאום ולהמחיש את המסר ההשוואתי שבו.

■ הפתיחה והחתימה של פסקת הסיום במילים "עד היום הזה" (לד, מא), מעלה אפשרות, שנאום התוכחה שבפרקנו מכוון גם כלפי גולי בבל (מגלות יהויכין או מגלות החורבן). חלקם נהג מנהג 'מעורבב' כמו השומרונים ואימץ את מנהגי הגויים שבקרבתם היו יושבים, יחד עם 'שמירה' על 'מסורת אבותם': "ולא שמעו כי אם במשפטם הראשון הם עשויים"³. גם אליהם מכוון נאום התוכחה שלפנינו כדי למנוע עונש חמור נוסף משארית ישראל.

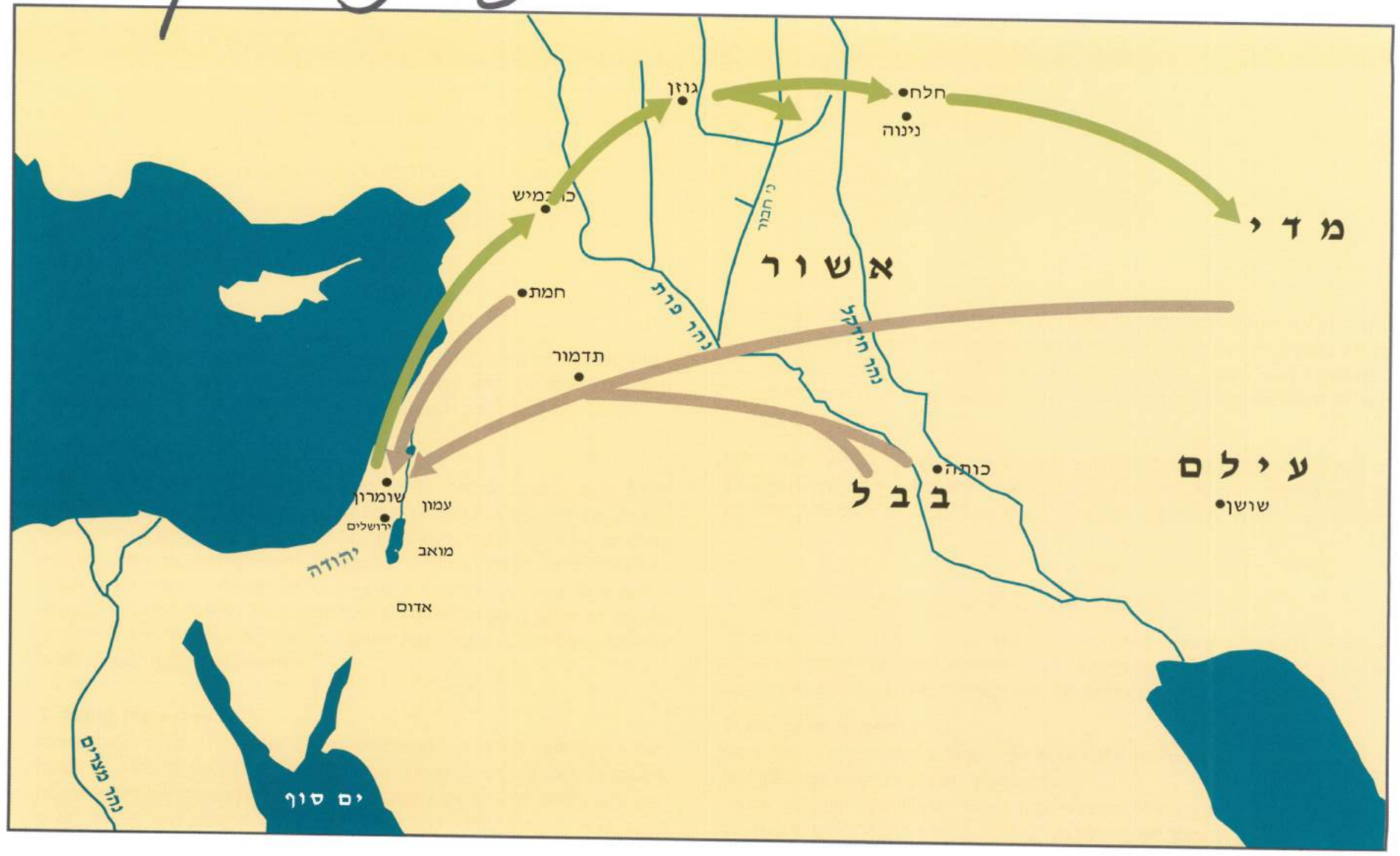
1. נבואות רבות, (כגון: ירמיהו ב' י-יא ויחזקאל ג' ו-ז), מצביעות על ישראל כגורעים מן הגויים ברדיפתם אחרי עבודה זרה ובסירובם לשמוע לתוכחות הנביאים ולתקן את קלקלתם.

2. החזרה אל עם ישראל בסוף הנאום מחזקת את הטענה שסיפור השומרונים בא כדי לחדד ולהעצים את התוכחה לעם ישראל. יש מחלוקת פרשנית אם פסוק לד מתייחס לישראל או לשומרונים (ראו הצגתה בפירוש רד"ק ולהלן בסעיף ג). נראה שהפסקה כולה היא דו משמעית באופן מכוון, ומחזקת בכך את הזיקה בין ישראל לשומרונים שהיא עניינו של הנאום.

3. על נטיית חלק מן הגולים לאמץ את מנהגי המקום שאליו גלו (כמסקנה יהויכין, לכאורה, מן העובדה שהם גלו מארצם וגורשו מעל פני ה') מוכיח יחזקאל הנביא את זקני ישראל היושבים לפניו (כ' לב).

הפעילות משותפת ואליה

פרק י"ז

מלכות חזקיהו

דברי ימי המלך חזקיהו מסופרים בהרחבה בכמה ספרים, המאורעות בזמנו היו ייחודיים בעוצמתם, ובמשמעויותיהם לזמנם ולדורות. בראשית התקופה חרבה שומרון ועשרת השבטים גלו, בהמשך נערך מסע סנחריב, שהביא כמעט לחורבנה של יהודה וירושלים. ורק בזכות הנס הגדול נצלה העיר. מסע סנחריב מצוי במרכז האירועים בימי חזקיהו, וההתייחסות אליו במלכים, בישיעיהו ובדברי הימים רחבה ומגוונת. לצד האירועים מתוארים תיקונו הדתיים, שמאפיינים אותו כמלך צדיק שעשה הישר בעיני ה'. דפים הבאים נסקור את פועלו של חזקיהו, ואת המתח הקיים בין תיאור הצלחותיו המדיניות והדתיות ובין נימת הביקורת הנבואית על תקופת מלכותו.

הראשונה למלכות חזקיהו בה נעשו התיקונים הדתיים שערך חזקיהו: עשיית הפסח, וחיזוק משרתי המקדש (תיקונים אלו מתוארים בספר מלכים בשלושה פסוקים בלבד). ככלל, ספר דברי הימים מרבה לעסוק בתיקונים הדתיים, וממעט לעסוק בתיאורים ההיסטוריים (אולי מפני שאלה איבדו מחשיבותם מנקודת המבט המאוחרת של שבי ציון בזמן הבית השני).

בנוסף לספרים אלה ישנן עדויות שונות אודות מסע סנחריב גם בדברי נביאים אחרים, למקצתן נתייחס בהמשך. לצד מקורות אלו מצויים גם מקורות חיזוניים - כתובות אשוריות וממצאים ארכיאולוגיים רבים, שמעשירים את ידיעותינו אודות מסע זה על היבטיו השונים.

2. המציאות הפוליטית והחברתית בימי חזקיהו

אחד המאפיינים הבולטים בתיאור מלכות חזקיהו בספרי הנביאים ובספרות חז"ל הוא המתח בין דמותו כמלך צדיק, שכמוהו לא היה, ובין האמירות הביקורתיות על התנהלותו המדינית והרוחנית. התרשים בדף הבא מציג את הצדדים השונים במלכות חזקיהו.

1. התיקונים הדתיים:

הצגת חזקיהו בספר מלכים פותחת בדברי הערכה ללא תקדים.

(ג) ויעש הישר בעיני ה' ככל אשר עשה דוד אביו.

(ה) בה' אלהי ישראל בטח, ואחריו לא היה כמהו בכל מלכי יהודה ואשר היו לפניו.

(ו) וינדבק בה', לא סר מאחריו, וישמר מצותיו, אשר צנה ה' את משה.

א. המקורות 23 כי ימי חזקיהו

התרשים מציג את תיאור האירועים בימי מלכות חזקיהו בכל אחד משלושת הספרים. בצבע שחור כתובים התיאורים שמופיעים בשלושת הספרים, והשינויים בין הספרים כתובים בצבעים (כחול בהיר - מלכים, כחול כהה - דברי הימים וצבע חום - ישעיהו).

1. מלכים וישעיהו

מלכות חזקיהו מתוארת בספר מלכים ובספר ישעיהו (פרקים ל"ו-ל"ט) באופן כמעט שווה. ספר ישעיהו שהוא ספר נבואה אינו עוסק בהיבטים כרונולוגיים, ועל כן אינו מתייחס לראשית התקופה ולסיומה, אלא רק להיבטים הנבואיים הקשורים למסע סנחריב. בשונה משאר פרקי ישעיהו, פרקים אלו כתובים כסיפור דברים ולא כדברי נבואה. נראה, שתפקידו המרכזי של ישעיהו במהלך הדברים הביא להשתלבות פרקים אלו בספרו (בדומה לפרקים הסיפוריים הנוגעים לנבואות ירמיהו). עובדה זו מודגשת גם בדה"ב ל"ב לב: "ויתר דברי חזקיהו וחסדיו הנם כתובים בחזן ישעיהו בן אמוץ הנביא על ספר מלכי יהודה וישראל".

2. מלכים ודברי הימים

לעומת הקרבה הרבה שבין התיאורים במלכים ובישיעיהו, ניכר השוני בספר דברי הימים. ראשית יש לשים לב להבדל בפרפורציות בין התיאור הנרחב של מסע סנחריב בספרים מלכים וישעיהו (כשלושה פרקים), ובין התיאור המצומצם בספר דברי הימים (פרק אחד בלבד). לעומת זאת בספר דברי הימים ישנה הרחבה ניכרת בתיאור הנעשה בשנה

מכאן 2

אלה

ממאן 23

ויעש הישר בעיני ה'
הוא חסיר את
הבטת...
וכרת נחש הנחשת

מור באשור
הכה בפלשתים

המצור על
שומרון

חורבן
שומרון

תפיסת ערי יהודה
תשלום חקיהו
מאוצרות בית המקדש

נאום רבשקה

נבואת ישעיה
על נפילת סנחריב

מלחמת סנחריב
בתרהקה מלך כוש
דברי רבשקה

תפילת חקיה
ומענה ישעיהו

מפלת סנחריב
והצלת ירושלים

סנחריב שב לארצו
והוכה בחרב

מחלת חקיהו
תפילת חקיהו
ומענה ה'

ביקור המשלחת
הבבלית
נבואת תנחום
של ישעיהו

חתימה

ויעש הישר בעיני ה'

חזיון העבודה במקדש

חודש 1

שנה 1

פסח

חודש 2

ל"א

חזיון
הכותבים
והלויים

חודש 3

שנה 4

שנה 6

שנה 14

חגיגת סנחריב על יהודה
הכנות למלחמה באשור

דברי שלחני סנחריב

נבואת ישעיה
על נפילת סנחריב

מלחמת סנחריב
בתרהקה מלך כוש
דברי רבשקה

תפילת חקיה
ומענה ישעיהו

מפלת סנחריב
והצלת ירושלים

סנחריב שב לארצו
והוכה בחרב

מחלת חקיהו
תפילת חקיהו
ומענה ה'

ביקור המשלחת
הבבלית
נבואת תנחום
של ישעיהו

חתימה

תיאור הצלחת
חקיהו ועושרו

מחלת חקיהו
מאות חקיהו
וכביעתו

ל"ב

מפלת סנחריב
והצלת ירושלים

סנחריב שב לארצו
והוכה בחרב

מחלת חקיהו
תפילת חקיהו
ומענה ה'

ביקור המשלחת
הבבלית
נבואת תנחום
של ישעיהו

חתימה

שנה 29

כבר בתחילת שלטונו פתח חזקיהו במהפכה נרחבת, וככל הנראה היה זה מתוך רצון לצאת באופן הפגנתי כנגד דרכו של אחז אביו. כך עולה מתיאור קבורת אחז בספר דברי הימים: "וישכב אחז עם אבתיו, ויקברוהו בעיר בירושלים, כי לא הבאהו לקברי מלכי ישראל" (דהיי"ב כ"ח כז). חז"ל פירשו אמירה זו כמחאה קיצונית של חזקיהו כנגד אביו המת: "גירר עצמות אביו על מטה של חבלים והודו לו". (פסחים ד' ט) חזקיהו ארגן מחדש את עבודת הכהנים והלויים, טיהר וקידש את בית ה', טיהר מעבודה זרה את יהודה ובנימין, ואף חלקים מאפרים וממנשה (י"ח ג; דהיי"ב ל"א א), וכיתת את נחש הנחושת.

מוקד סמלי נוסף במהפכת חזקיהו היה עשיית הפסח ברוב עם, באמצעותו ביקש לחדש את הברית בין ה' לישראל. חגיגות הפסח היוו שיא בעשייתו הרוחנית של חזקיהו: "ותהי שמחה גדולה בירושלים, כי מימי שלמה בן דוד מלך ישראל לא כזאת בירושלם" (דהיי"ב ל' כו).

2. ההתחזקות המדינית

התקוות והציפיות הרבות מחזקיהו היו קשורות גם ביכולות המדיניות והצבאיות שלו, שהוכחו בהכנות הרבות למרד באשורים, וכן בניצחונותיו ובכיבושיו במדינות האזור. כל אלה יצרו תחושת ביטחון לקראת הגעתם של האשורים לארץ (על כך בהמשך).

עוצמת המהפכה שחולל חזקיהו בראשית מלכותו עולה בקנה אחד עם האמירות הנבואיות של ישעיהו אודות הפוטנציאל המשיחי הקיים בתקופתו: "כי ילד ילד לנו, בן נתן לנו, ותהי המשרה על שכמו..." (ט' ה-ו); "ויצא חטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה", או כפי שניסחו זאת חז"ל: "ביקש הקב"ה לעשות חזקיהו משיח..." (רות רבה ז' ג).

יחד עם זאת, ימי חזקיהו זכו ללא מעט ביקורת, הן מצד הנביאים, והן מצד חז"ל. הביקורת כנגדו נוגעת בכמה עניינים:

א. הישענות מופרזת על כוח צבאי ועל גורמים מדיניים זרים - בכמה מקומות בנבואת ישעיהו עולה ביקורת על התנהלות יהודה במישור הצבאי - מדיני ועל השקעת המאמצים והמשאבים בבנייה ובביצור על חשבון ניהול החיים השגרתי של העם (ראה להלן בסעיף הנוגע לחומה הרחבה) ועל חשבון הישענות על ה' ואמונה בו (ישעיהו כ"ב י-יא). נראה, שמסיבה זו ביקר ישעיהו את חזקיהו על יחסו החם לשליחי מלך בבל, שבאו לבקרו בעת מחלתו (מל"ב כ' טו-יח), ועל יחסיו עם מצרים, כפי שנרמז בדברי רבשקה (מל"ב י"ח כא, וראה גם ישעיהו ל"א א-ג).

ב. הסתאבות השלטון ונבואות הפורענות - הנביא מיכה הוכיח את מנהיגי ישראל בדברי תוכחה קשים במיוחד:

שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וקציני בית ישראל, המתעבים משפט ואת כל הישרה יעקשו. בנה ציון בדמים וירושלים בעולה. ראשיה בשחד ישפטו, וכהניה במחיר יורו ונביאיה בכסף יקסמו, ועל ה' ישענו לאמר: הלא ה' בקרבנו, לא תבוא עלינו רעה. לכן בגללכם ציון שדה תחרש, וירושלים עיין תהיה, והר הבית לבמות יער.

(מיכה ג' ט-יב)

מתוך דברי ירמיהו ניתן ללמוד שתוכחת מיכה נאמרה בימי חזקיהו:

מיכה המורשתי הנה נבא בימי חזקיהו מלך יהודה, ויאמר אל כל עם יהודה לאמר: לה אומר ה' צבאות, ציון שדה תחרש, וירושלים עינים תהיה, והר הבית לבמות יער.

(ירמיהו כ"ו יח)

דברי התוכחה והחורבן של מיכה מקבילים לדברי ישעיהו (פרק א'), שלפי חלק מהפרשנים נאמרו על ימי חזקיהו:

ארצכם שממה, עריכם שרפות אש, אדמתכם לנגדכם זרים אכלים אתה, ושממה במהפכת זרים. ונותרה בת ציון כספה בכרם, כמלונה במקשה, בעיר נצורה... איכה היתה לזונה קריה נאמנה, מלאתי משפט צדק יליו בה ועתה מרצחים.

(ישעיהו א' ז, כא-כג)

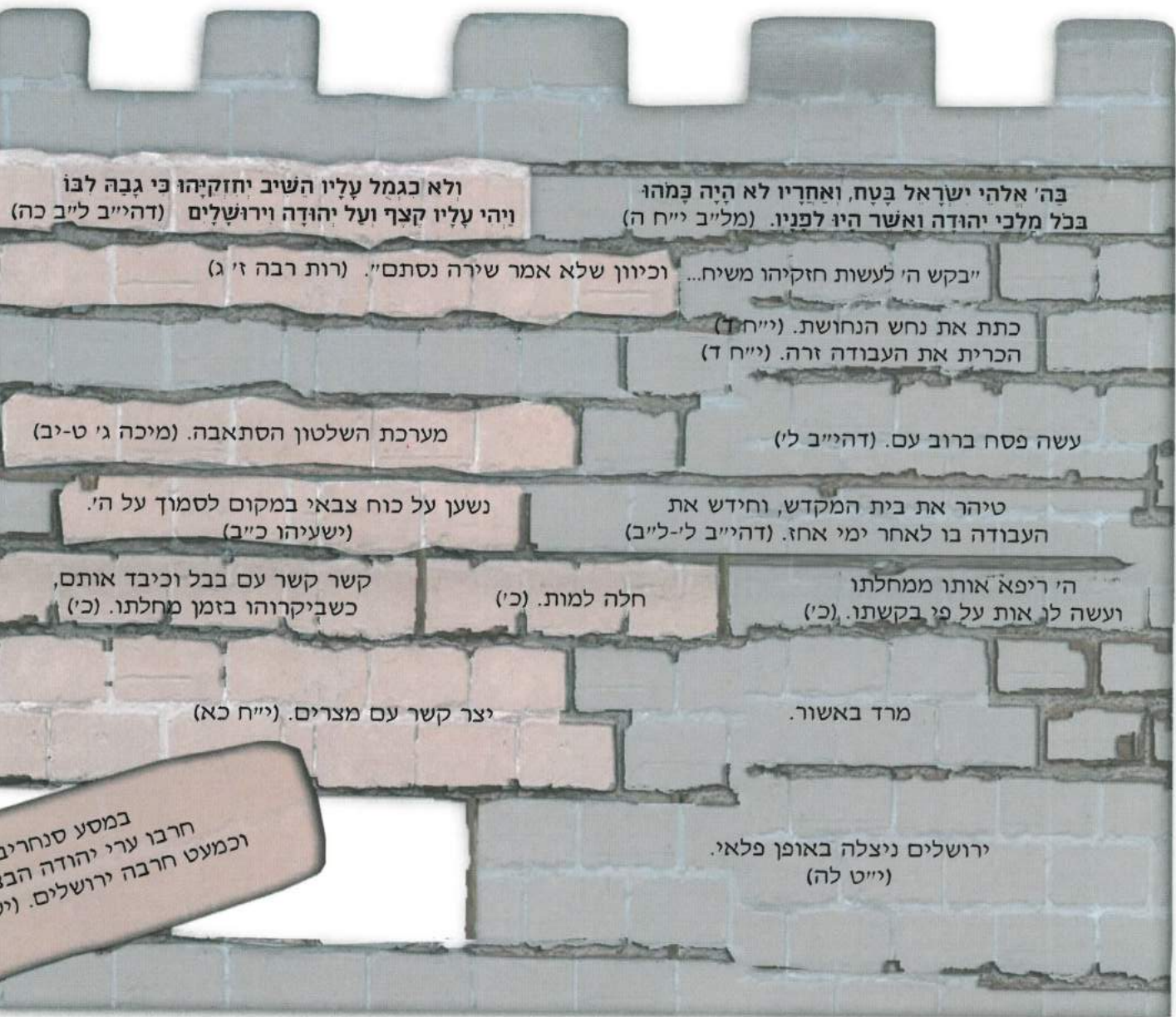
מחלת חזקיהו ונבואת ישעיהו על מותו הצפוי בעקבותיה, וכן התוצאות הקשות של מסע סנחריב (תפיסת ערי יהודה הבעורות) ונבואות החורבן של מיכה וישעיהו שהוזכרו לעיל, מחזקים את תחושת הביקורת כנגד חזקיהו, על אף שביקורת כוללת לא מופיעה באופן מפורש (ייתכן שחוסר הבהירות סביב ההערכה הרוחנית של מלכות חזקיהו תואמת את המורכבות שהייתה בימי מלכותו). לצד האמירות המרומזות קיימת הביקורת הגלויה בספר דברי הימים: **ולא כגמל עליו השיב יחזקיהו, כי גבה לבו, ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלים** (ל"ב כה).

לצד הפורענות הקשה וכישלון המרד באשורים, ניצבת ההצלחה הפלאית של ירושלים בסיום המסע. הנס המיוחד כל כך, לצד דברי השבח המפורשים להם זכה חזקיהו בספר מלכים, והריפוי ממחלתו מצביבים את חזקיהו ברשימת המלכים הצדיקים ביהודה. **מתח זה מומחש היטב בדברי חז"ל:** "ביקש הקב"ה לעשות את חזקיהו משיח, וסנחריב וחילולותיו גוג ומגוג, וכיוון שלא אמר שירה - נסתם". (רות רבה ז' ג)

ואפשר שדברי ההערכה הסותרים עולים גם מדברי המשנה הבאה:

"ששה דברים עשה חזקיה המלך: על שלשה הודו לו, ועל שלשה לא הודו לו..." (פסחים ד' ט)

חזכות מלכיותו

ולא כגמל עליו השיב יחזקיהו כי גבה לבו
ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלים (דהי"ב ל"ב כה)

בה' אלהי ישראל בטח, ואחריו לא היה כמהו
בכל מלכי יהודה ואשר היו לפניו. (מל"ב י"ח ה)

"בקש ה' לעשות חזקיהו משיח... וכיוון שלא אמר שירה נסתם". (רות רבה ז' ג)

כתת את נחש הנחושת. (י"ח ד)
הכרית את העבודה זרה. (י"ח ד)

מערכת השלטון הסתאבה. (מיכה ג' ט-יב)

עשה פסח ברוב עם. (דהי"ב ל')

נשען על כוח צבאי במקום לסמוך על ה'.
(ישעיהו כ"ב)

טיהר את בית המקדש, וחידש את
העבודה בו לאחר ימי אחז. (דהי"ב ל"ב-ל"ג)

קשר קשר עם בבל וכיבד אותם,
כשביקרוהו בזמן מחלתו. (כ"ז)

חלה למות. (כ"ז)

ה' ריפא אותנו ממחלתו
ועשה לנו אות על פי בקשתו. (כ"ז)

יצר קשר עם מצרים. (י"ח כא)

מרד באשור.

במסע סנחריב
חרבו ערי יהודה בצורות
וכמעט הרבה ירושלים. (ישעיהו א')

ירושלים ניצלה באופן פלאי.
(י"ט לה)

כאמור, מסע סנחריב בולט בהיקף ההתייחסות אליו במקרא, והוא יוצא דופן גם בריבוי העדויות אודותיו בממצאים הארכיאולוגיים. הממצאים הרבים מרחיבים את הידע ההיסטורי אודות המסע ואת הבנת הכתובים באופן ברור יותר. מעבר לכך, בעדויות החיצוניות על מסע סנחריב יש חיזוק משמעותי לכמה מן הרעיונות הנבואיים שנאמרו אודותיו. מסיבה זו חרגנו ממנהגנו, והבאנו בחוברת ממצאים ועדויות במידה התורמת להבנת ההתרחסות ומשמעותה.

1. כיבוש לכיש וירושלים

תיאור הגעת סנחריב ללכיש ולכידתה מקבל תמיכה מפתיעה למדי, מתבליט ענק ממדים בארמונו של סנחריב בנינוה (חלק מתבליט זה בתמונה מס' 2). התבליט מתאר את לכידת לכיש, את עוצמת הצבא האשורי ואת אכזריותו. התבליט ממחיש את האמירות הנבואיות אודות הצבא האשורי בספר ישעיהו (לדוגמה: ה' כו-ל), וכן את עוצמת הביצורים של לכיש, שנמצאו גם בחפירות של לכיש. עוצמת הביצורים מלמדת על מידת ההכנה שעשה חזקיהו לקראת הצבא האשורי בביצור יהודה ויש בה גם כדי להסביר את גאוות האשורים על שהצליחו ללכוד את לכיש, עד כדי הנצחת הסיפור על גבי תבליט ענק שכזה.

תבליט מצויירת דמותו של סנחריב המקבל את שלל אויביו. גאוות האשורים היא עניין רב לעסוק בו בספר ישעיהו (דוגמה בולטת: פרק י"ה-טו).

לצד ההתאמה בעניין לכיש קיימת אי התאמה בתיאור המצור על ירושלים. בתנ"ך מתוארת ההצלה הפלאית של ירושלים והמגפה הקשה שבה הוכה צבאו של סנחריב, ובכתובת של סנחריב, (בתמונה מס' 1) מתוארת רק כניעת חזקיהו לפני סנחריב ולכידתו.

עיון מעמיק בכתובת מגלה את האמת הפשוטה. לאורך הכתובת מתפאר סנחריב בהישגיו המוחלטים מול עמי הסביבה. ואילו ההישג מול ירושלים מתואר באופן מוגבל למדי: "ואותו (=את חזקיהו) אסרתי כמו ציפור בכלוב בתוך ירושלים עיר מלכותו". סנחריב אכן צר על ירושלים אך לא הצליח לכבוש אותה.

יתכן שההתאמה הרבה אודות לכידת לכיש הייתה פיצוי תעמולתי לחוסר היכולת לכבוש את ירושלים. אין זה מפתיע שסנחריב נמנע מלתאר את תבוסתו בירושלים, אך גם מתוך התפארותו ניתן ללמוד על מידת ההצלחה המוגבלת לה זכה.

2. ההכנות למרד - אמונה וביטחון

על מידת ההכנות שעשה חזקיהו לקראת המרד באשורים ניתן ללמוד הן מן הביצורים של לכיש שהוזכרו בסעיף הקודם, והן מן הבנייה המסיבית בירושלים, הנזכרת בתיאורי המסע (לדוגמה: דהיי"ב ל"ב) ומכמה התייחסויות עקיפות בישיעיהו, כמפורט בהמשך.

הממצא הארכיאולוגי מלמד, שחזקיהו הרחיב את שטחה של ירושלים באופן משמעותי, (למעלה מפי שניים! אולי בגלל ריבוי הפליטים שהגיעו לירושלים לאחר חורבן שומרון.) את האזור המורחב של ירושלים ביצר חזקיהו בביצורים חזקים¹. בנוסף לכך נחצבה נקבת חזקיהו שנתגלתה בשלמותה (הבריכה ביציאה מן הנקבה בתמונה מס' 4), עם הכתובת העברית שתיעדה את מלאכת החציבה (תמונה מס' 3). מפעל יוצא דופן זה בהיקפו ובעוצמתו (ובמיוחד אם לוקחים בחשבון את התקופה בו הוא נעשה), מתאים לכמה התייחסויות במקרא (מל"ב כ"ג; דהיי"ב ל"ב; ישעיהו ז' ו; כ"ב ט).

כמה מן הממצאים מחזקים את הבנת הקונפליקט המצוי במקרא ובחז"ל ביחס למפעלים החומריים שבנה חזקיהו. בנבואות ישעיהו ישנה ביקורת חריפה על הבנייה המאסיבית שפגעה ביושבי העיר, ועל כך שהיא באה על חשבון האמונה והביטחון בעזרת ה':

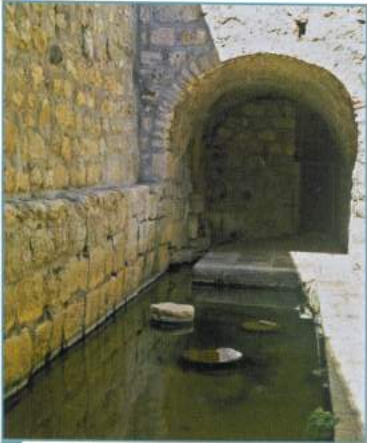
(ט) וְאֵת בְּקִיעֵי עִיר דָּוִד רְאִיתֶם כִּי רָבָה, וְתִקְבְּצוּ אֶת מִי הַבְּרִכָּה הַתַּחְתּוֹנָה.
(י) וְאֵת בְּתֵי יְרוּשָׁלַיִם סִפְרַתֶּם, וְתִתְצוּ הַבְּתִיִּים לְבַצֵּר הַחוּמָה.
(יא) וּמִקֵּה עֲשִׂיתֶם בֵּין הַחֲמַתִּים לְמִי הַבְּרִכָּה הַיְשָׁנָה, וְלֹא הַבְּטַתֶּם אֶל עֲשִׂיהָ, וַיִּצְרָה מֶרְחֹק לֹא רְאִיתֶם.

(ישעיהו כ"ב ט-יא)

החומה הרחבה שנבנתה על חשבון בתי ירושלים (תמונה מס' 5) ונקבת השילוח, ממחישים את המתח בין הצורך להתגונן ובין הצורך להתפלל אל ה' ולבטוח בו. אפשר שזהו הבסיס לביקורת על חזקיהו, שבמקום פנייה אל ה' ונביאיו, פנה על עבר האמצעים הביטחוניים והמדדיים, כשקשר קשרים עם מצרים ובבל. ייתכן, שביקורת זו מתקשרת לביקורת על חזקיהו בספר דברי הימים: וְלֹא כִגְמַל עָלָיו הַשִּׁיב יַחֲזִיקָהוּ, כִּי גָבַהּ לְבוֹ, וַיְהִי עָלָיו קֶצֶף וְעַל יְהוּדָה וִירוּשָׁלַיִם (ל"ב כה), ואולי גם לביקורת של חז"ל על כך שלא אמר שירה.

התמונות בעמוד הסמוך מצילומיו של זאב רדובן

1. בתוואי הידוע כתוואי החומה הראשונה. חלק מן הביצורים מימי חזקיהו נתגלו באיזור המגדל הישראלי, ובחומה המאסיבית הידועה בכינוייה "החומה הרחבה" (נחמיה ג').

כְּמוֹבַת הַשִּׁילּוֹחַ

‘[דבר] הנקבה. וזה היה דבר הנקבה בעוד [מנפם החצבם את] הגרון איש אל רעו ועוד שלש אמת להנקב [נשמע] קל אש ק[ר]א אל רעו כי הית זדה בצר מימן ומ[שמ]אל. ובים הנקבה הכו החצבם אש לקדת רעו גרזן על [ג]רזן. וילכו המים מן המוצא אל הברכה במאתים ואלף אמה ומ[א]ת אמה היה גבה הצר על ראש החצב[ם]’

תמונה 3

בִּיכַת הַשִּׁילּוֹחַ

תמונה 4

“ותקבצו את מי הברכה התחתונה”
(ישעיהו כ"ב ט)

הַחוֹמָה הַרְחֵבָה

תוואי החומה הרחבה חוצה בתים קיימים.

“ותתצו הבתים לבצר החומה”
(ישעיהו כ"ב י)

תמונה 5

כְּמוֹבַת סִימְכִי

‘ואשר לחזקיהו היהודי שלא נכנע לעולי על 46 עריו הבצורות בתי חומה ועל הערים הקטנות סביבותיהן ... סוללות כבושות ואילי מצור והסתערות חיל רגלים מנהרות ופרצים ועל גבי סולמות אותן לכדתי... ואותו אסרתי כמו ציפור בכלוב בתוך ירושלים עיר מלכותי הטלתי על העיר הסגר ואת היציאה משער עירו עשיתי לו לתועבה ...’

תמונה 1

אֵלִיָּהוּ כִּיבוֹשׁ אֶכִּיֶּשׁ

‘סתחריב מלך תבל. מלך אשור. ישב על כיסא ידות ושלל לכיש עבר לפנז’.

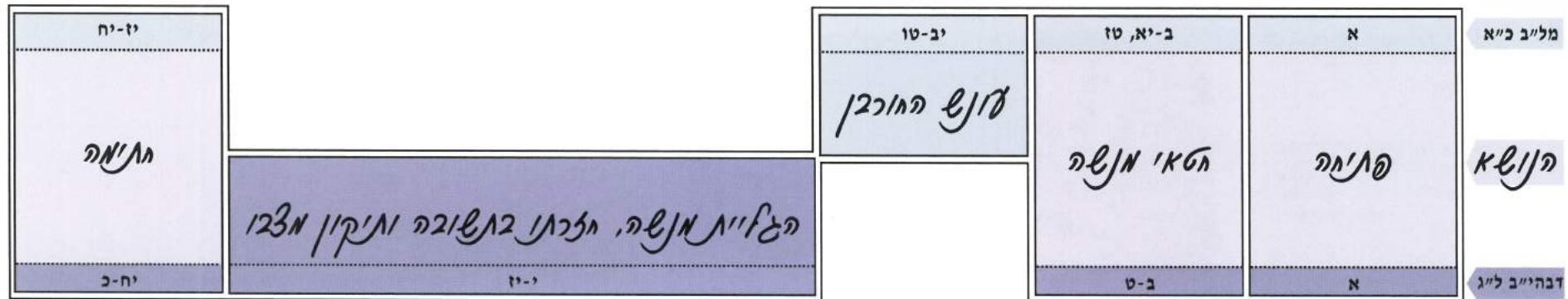
הכיתוב שבתבליט

תמונה 2

מלכות מנשה

מנשה מלך 55 שנים, יותר מכל מלך אחר בישראל וביהודה, ומעשיו הרעים בשנים ארוכות אלה הכריעו את עתיד מלכות יהודה לחורבן ולגלות: **יען אשר עשה מנשה מלך יהודה התעבות האלה... הנני מביא רעה על ירושלים ויהודה... ונטשתי את שארית נחלתי ונתתים ביד איביהם** (כ"א יא-טו, ועיין גם: כ"ג כה-כו, כ"ד ג-ד, ירמיהו י"ד יט - ט"ו ו). גם התיקון הגדול שערך יאשיהו לא שינה את גור הדין: **אך לא שב ה' מחרון אפו הגדול, אשר חרה אפו ביהודה, על כל הכעסים אשר הכעיסו מנשה**. התרשים מציג את תקופת מנשה כפי שהיא משתקפת בספר מלכים ובספר דה"י.

שהחל באדם הראשון בתחילת הספר והגיע בימיו להצהרת כורש, שאפשרה לעם לשוב לארצו. במרכז הספר מוצגת מלכות בית דוד כשיא שאליו צריך (ואפשר) לשוב. החזון הגדול של שיבת ציון יונק מנקודות האור הרבות המובלטות בתיאור מעשי המלכים, וביניהם - תשובת מנשה והתיקון שבעקבותיה. ייתכן, שתיאור תשובת מנשה בא להסביר את אריכות מלכותו. אמנם לא היה בתשובתו כדי לשנות את העתיד, אך היא האריכה את מלכותו ודחתה את מימוש הגזרה.

בא להסביר, כיצד הגיע עם ישראל משיאם של ימי שלמה בתחילת הספר אל השפל של החורבן הנורא בסופו. המדד העיקרי, על פיו מעריך ספר מלכים את המלכים, קשור למידת אחריותם ותרומתם לתהליך החורבן או לבליתו. מבחינה זו, תשובת מנשה - לא היה בה כדי לשנות את רוע הגזרה, וייתכן שמשום כך נפקד מקומה בספר מלכים. **ספר דברי הימים** נכתב בידי עזרא הסופר בראשית ימי הבית השני, והוא מציג את התקופה כהמשך לתהליך היסטורי ארוך,

השוואת התיאורים בשני הספרים מלמדת על הבדל בדגשים של כל אחד מהם. **ספר מלכים** מדגיש את גזרת החורבן הלאומי, שבאה בעקבות חטאי מנשה, ומתעלם מהגליית מנשה ומן השינויים שחלו בעקבותיה. **ספר דברי הימים** מצביע על העונש הפרטי של הגליית מנשה, שבעקבותיה שב בתשובה, חזר לירושלים ותיקן את מעשיו. **ספר מלכים** נכתב בידי ירמיהו, שליווה את החורבן, והוא

מעשי מנשה מושווים בכתוב למעשי קודמיו: דוד ושלמה, אחאב וחזקיהו, והטבלה מלמדת, כיצד תורמות השוואות להבלטת ייחודם של חטאי מנשה וחומרם. השוואות מלמדות גם על החמרה מתמשכת בחטאים, החותרת תחת יסודות הקיום של העם בארצו, ומרוקנת את בית ה', שנבנה על ידי דוד ושלמה, מתוכנו. הכתוב מציין, שמלבד העבודה הזרה הוסיף מנשה גם שפיכות דמים קשה: וגם דם נקי שפך מנשה הרבה מאד, עד אשר מלא את ירושלים פה לפה (כ"א טז).

החומרה במל"י מנשה

הפך את תיקוני אביו וחזר לדרך הרעה של סבו, אחז.

לא רק שעבד עבודה זרה, והרע יותר מאחאב בעבודת המולך, אוב וידעוני, אלא שעשה זאת ביהודה, בירושלים ובבית ה'. אמנם גם סבו, אחז, הכניס עבודה זרה למקדש, אך על מנשה מעיד הכתוב: הרע מכל אשר עשו האמרי אשר לפניו. (כ"א יא)

פעל בניגוד לתנאי המפורש, שנקבע בעת הקמת בית ה' ובבניין ירושלים. במעשיו אלה השמיט את הבסיס של מלכות דוד וקיום ישראל בארצו, ורוקן מתוכן את בניית בית ה' ואת הבחירה בירושלים.

מל"י מנשה

ויעש הרע בעיני ה', כתועבת הגוים ... וישב ויבן את הבמות אשר אבד חזקיהו אביו, ויקם מזבחת לבעל ויעש אשרה ... וישתחו לכל צבא השמים ויעבד אתם. (כ"א ב-ג)

ויקם מזבחת לבעל, ויעש אשרה, כאשר עשה אחאב מלך ישראל, וישתחו לכל צבא השמים, ויעבד אתם... והעביר את בנו באש, ועונן ונחש, ועשה אוב וידענים, הרבה לעשות הרע בעיני ה' להכעיס. (כ"א ג-ו)

וישם את פסל האשרה אשר עשה, בבית אשר אמר ה' אל דוד ואל שלמה בנו: בבית הזה ובירושלם אשר בחרתי מכל שבטי ישראל, אשים את שמי לעולם. ולא אסיף להניד רגל ישראל מן האדמה אשר נתתי לאבותם, רק אם ישמרו לעשות, ככל אשר צויתים. (כ"א ז-ח)

מל"י החלבים הקוצחים

סילק את העבודה הזרה שהכניס אביו, אחז, ליהודה ולירושלים. (י"ח ג-ו)

מלבד קיום עגלי ירבעם הכניס את עבודת הבעל והאשרה לישראל, והרשיע מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו. (מל"א ט"ז ל-לג)

קיום הברית עם בית דוד, ישיבת העם על אדמתו וקיומם של ירושלים ובית ה' - מותנים בדבקות בה' ובקיום מצוותיו. בצוואת דוד לשלמה ובדברי ה' לשלמה בבניית בית ה' הובהר, שסטייה מדרך ה' ועבודה זרה יביאו לחורבן ולגלות. (ויקרא כ"ו ל-לג, מל"א ב' ג-ד, ט' ג-ט)

החלבים הקוצחים

חלוקה

אחאב

313 ושלמה

חזכות יאשיהו

ימי מלכותו של יאשיהו היו התקווה הגדולה והסיכוי האחרון להצלת מלכות יהודה ושארית שבטי ישראל מן החורבן והגלות. יאשיהו, בפעילותו הנחושה והעקבית, שינה את פניה הפומביים של מלכות יהודה באופן משמעותי. בעקבות פעילותו זו זכה יאשיהו למילים אוהדות וחיוביות במיוחד, כמותן לא נאמרו על שום מלך אחר: **וַיַּעַשׂ הַיְשָׁר בְּעֵינֵי ה', וַיֵּלֶךְ בְּכָל דֶּרֶךְ דָּוִד אָבִיו, וְלֹא סָר יָמִין וּשְׂמָאוֹל (כ"ב ב).** וְכִמְהוּ לֹא הָיָה לְכַנּוֹ מֶלֶךְ, אֲשֶׁר שָׁב אֶל ה' בְּכָל לְבָבוֹ וּבְכָל נַפְשׁוֹ וּבְכָל מַאֲדוֹ כְּכָל תּוֹרַת מֹשֶׁה, וְאַחֲרָיו לֹא קָם כְּמֹהוּ (כ"ג כה).

אך למרות תיקונו הגדולים, קובע הכתוב: **לֹא שָׁב ה' מִחֲרוֹן אַפּוֹ הַגָּדוֹל, אֲשֶׁר חָרָה אַפּוֹ בַיהוּדָה, עַל כָּל הַכַּעֲסִים אֲשֶׁר הִכְעִיסוּ מְנַשֶׁה.** קביעה זו בצירוף מותו הטרגי והמפתיע בקרב מגידו עומדים, לכאורה, בסתירה לנימה החיובית שצוינה לעיל.

הקצת חזכות

יאשיהו הומלך כשמלכות יהודה הייתה נתונה במצב של הידרדרות מתמשכת. אביו, אמון, נרצח על ידי עבדיו בגיל 24, ויאשיהו, בנו, הומלך תחתיו והוא בן שמונה בלבד. המלכותו מרמזת על מחלוקת פנימית, שכן מסופר, שיעם הארץ היכו את הקושרים על אמון, והם שהמליכו את יאשיהו. מסתבר, שעד שבגר, והיה מסוגל ליטול על עצמו את ניהול הממלכה, עשו זאת תחתיו השרים והיועצים של אביו וסבו, מנשה. המצב הרוחני ביהודה היה בשפל המדרגה לאחר 55 שנות שלטונו של מנשה ושתי שנות מלכות אמון, ומסתבר, שהשרים, שניהלו את הממלכה בראשית ימי יאשיהו, המשיכו את דרכם של מנשה ואמון, הן מבחינה מדינית והן מבחינה רוחנית. מדובר, אפוא, בכשבעים שנה של שבר רוחני ביהודה, במהלכן נעבדה עבודה זרה במקדש ובירושלים.

חזית ברכו והלנה ה-18 חזכות

דרישתו של יאשיהו בהי' ותחילת טיהור הארץ מן העבודה הזרה החלה כבר בצעירותו (דהיי"ב ל"ד ג-ז), אך המהפך הגדול התרחש בשנה ה-18 למלכותו. בספר מלכים מתוארת שרשרת האירועים שהתרחשו בשנה זו, ושנבעו זה מזה (ייתכן, כמובן, שחלק מן האירועים 'גלשו' אל מעבר לשנה זו): בדק הבית, מציאת ספר התורה, הקריאה בו והשפעתה, כינוס העם בבית ה' לקריאה בתורה ולכריתת ברית מחודשת עם ה', ביעור העבודה הזרה מן המקדש ומירושלים, וממקומות מרוחקים, שהיו בעבר בתחום ממלכת ישראל, עשיית פסח ברוב עם. בפסקאות הבאות נציין דגשים מרכזיים באירועים הללו.

מציאת ספר התורה

תגובת המלך ואנשיו למציאת הספר ולדברים שנקראו בו הייתה נסערת, ולוותר בקריעת בגדים. ניתן להציע כמה סיבות לתגובה החריגה:

א. הדברים שנקראו מן הספר היו דברי תוכחה קשים, שנראו אקטואליים במיוחד לאחר תקופת מנשה, ועיקרם: העבודה הזרה תביא חורבן ושממה על הארץ וגלות על העם (הלשוונות דומים לאלו שבתוכחה בספר דברים).

ב. חלק מן הפרשנים זיהו את הספר שנמצא במקדש כספר שכתב משה רבנו. נראה, שהסיבה לזיהוי זה היא הכינויים בהם מכוונה הספר בכתוב: 'ספר התורה', 'הספר', 'ספר הברית', 'ספר תורת ה' ביד משה' (דהיי"ב ל"ד יד), המרמזים שמדובר בספר מיוחד במינו. וכך כותב בעל 'מצודות דוד' (כ"ב ח):

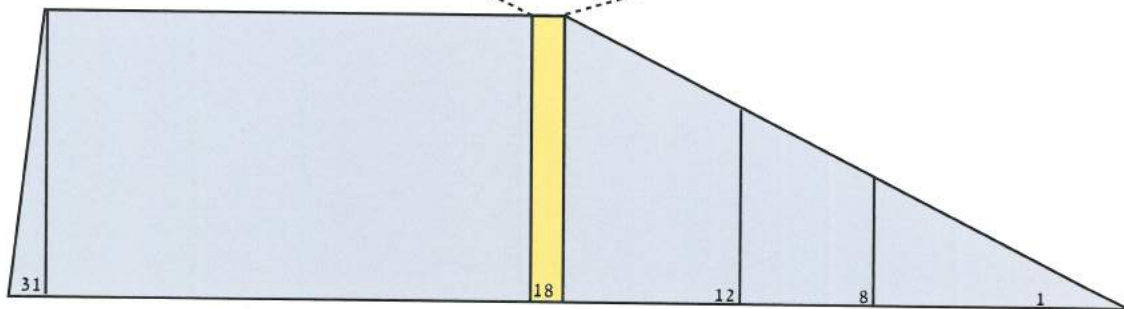
"ייתכן, שעל כי אחז שרף את התורה, כמו שאמרו רז"ל, לזה פחדו הכוהנים, פן ישלח ידו גם בספר התורה, המונח מצד הארון, אשר כתב משה מפי ה' (ראה: דברים ל"א כד-כו, מל"א ח' כא), ולקחו הספר ההוא והטמינוהו מפניו, ולאחר מותו חיפשו אחריו ולא מצאוהו. וכאשר היה הכוהן הגדול מחפש אחר הכסף המובא ואחרי בדקי הבית, מצאו. ואמרו רז"ל, שמצאוהו מגולל בפרשת התוכחה... ואף הוא כתוב בידי משה המקודשת ומפי ה', והמה סיבות עצומות להחריד את העם לשוב אל ה'."

לפי המסופר בספר מלכים, מציאת הספר היא שהניעה את יאשיהו לבצע את המהפכה הדתית הגדולה. לעומת זאת, בספר דברי הימים מסופר, שיאשיהו החל לדרוש את ה' ולבער עבודה זרה מן הארץ מספר שנים לפני כן (עיין בתרשים), ומציאת הספר והקריאה בו היו בעיצומו של תהליך התיקון, ונראו כאות מן השמים, שבא לחזק ולהרחיב את התיקון ולתת בסיס לברית המחודשת בין העם לה'.

הכרתת העבודה הזרה

מבצע נרחב, מקיף ויסודי כמו זה של יאשיהו שנועד לסלק את העבודה הזרה מכל רחבי הממלכה, כולל אזורים שהיו בעבר חלק מממלכת ישראל, לא נערך בעבר. ארבעה שלבים היו לפעולה זו: ◀ המשך בעמ' 65

מלכים ב'	כ"ב א-ב	כ"ב ג-ז	כ"ב ח-כ	כ"ג א-ג	כ"ג ד-כ, כד	כ"ג כא-כג	כ"ג כט	כ"ג כה-כח, ל
פולא	מלכות פולא	מלכות פולא	מלכות פולא	מלכות פולא	מלכות פולא	מלכות פולא	מלכות פולא	מלכות פולא
דבה"י ב'	ל"ד א-ב	ל"ד ג	ל"ד ז	ל"ד ח-יג	ל"ד יד-כח	ל"ד כט-לב	ל"ד לג	ל"ד לו-כז
שנות מלכותו (גילו)	1 (8)	8 (16)	12 (20)	18 (26)			31 (39)	

תיאור מלכות יאשיהו בלוחים 2321 פ"ח"ח

להציג את ימיו כהמשך לתהליך היסטורי ארוך, שראשיתו באדם הראשון, המופיע בתחילת הספר, המשכו בהצהרת כורש, המופיעה בסופו, ובמרכזו - מלכות בית דוד. התקווה הגדולה של ימי שיבת ציון יונקת מנקודות אור רבות לאורך התיאור, ביניהן - עשיית הפסח המיוחדת של יאשיהו. תיאור הפסח בימי עזרא מדגיש את ההקבלה לפסח של יאשיהו - אכילת הפסח בטהרה ובשמחה גדולה. תיאור מותו הטראגי של יאשיהו והאבל הכבד בעקבותיו מעצים את דמותו בין מלכי יהודה.

מקצר באלה, ומרחיב מאד בתיאור עשיית הפסח ובנפילת יאשיהו במגידו. אפשר, שהבדל זה נעוץ במגמת שני הספרים: **ספר מלכים**, שנכתב בידי ירמיהו, שליווה את החורבן, בא להסביר כיצד הגיע העם משיאם של ימי שלמה בפתיחת הספר לחורבן הנורא שבסופו. המדד העיקרי להערכת מלך בספר הוא: תרומתו לתהליך החורבן או לבליתמו. לפיכך, מתמקד ספר מלכים בביעור העבודה הזרה של יאשיהו, וזהו גם הדגש בחתימת מלכותו. **ספר דברי הימים**, שנכתב בידי עזרא בראשית ימי הבית השני, בא

העיון בתרשים מבליט שוני בדגשי התיאור של שני הספרים. א. ספר דברי הימים מקדים לבדק הבית שני אירועים: תחילת דרישת ה' ותחילת סילוק העבודה הזרה. אלה מסבירים את הרקע למהפכה הגדולה שהחלה בשנה ה-18 למלכותו במקביל לשלבי התבגרותו והתבססותו בשלטון. ב. תיאור בדק הבית, מציאת ספר התורה וכריתת הברית דומים בהיקפם בשני הספרים. מאידך, מרחיב ספר מלכים בתיאור ביעור העבודה הזרה ובחתימת מלכות יאשיהו, ואילו ספר דברי הימים

1. ביעור העבודה הזרה מבית ה' ומסביבותיו (מל"ב כ"ג פס' ד-ז)
2. טימוא הבמות ביהודה, "מגבע ועד באר שבע" [בניגוד למלכים הקודמים, עליהם אומר הכתוב: "ויעש הישר... רק הבמות לא סרו", יאשיהו פעל גם נגד הבמות וטימא אותן. הוא לא נתן את הבמות, כי הן הוקמו לשם ה']. (פס' ח-ט)
3. הכרתת שרידי פועלם של המלכים שקדמו לו: אחז, מנשה, שלמה וירבעם, שהותירו אחריהם דרכים מעוותות ופסולות בעבודת ה'. (פס' י-יח)
4. השבתת הבמות גם מערי שומרון. (פס' יט-כ)

עשיית הפסח

בכמה מקומות בתנ"ך מוזכרת עשיית הפסח כמנוף רוחני שמציין פתיחת 'דף חדש' ביחסים בין העם לה' כמו שהיה ביציאה ממצרים (שמות י"ב): לפני הנסיעה מהר סיני לארץ ישראל (במדבר ט"ו), בכניסה לארץ (יהושע ה'), לאחר התיקונים שביצע חזקיהו (דהיי"ב ל') ובחנוכת הבית השני (עזרא ו'). על הפסח של יאשיהו בשנה ה - 18 למלכותו, בסיום התיקונים הגדולים, אומר הכתוב: **כִּי לֹא נַעֲשֶׂה כַּפֶּסַח הַזֶּה מִיָּמֵי הַשּׁוֹפְטִים ... וְכָל יְמֵי מַלְכֵי יִשְׂרָאֵל וּמַלְכֵי יְהוּדָה** (כ"ג כב). מיוחד היה פסח זה, שהשתתפו בו גם שארית שבטי ישראל, שנותרו בארץ לאחר חורבן שומרון, והוא נעשה במועדו ובטהרה (שלא כפסח שקדם לו, בימי חזקיהו, ראה: דהיי"ב ל' י-יח).

מִן יְאִשִּׁיָּהוּ

התפוררות הממלכה האשורית הייתה הגורם הריאלי לשקט הביטחוני בשנות מלכותו של יאשיהו, שקט שאפשר את המהפכה שביצע. מצרים ובבל ראו עצמן מועמדות לרשת את ההגמוניה האשורית, ומסע פרעה נכה אל עבר נהר פרת קשור במאבק זה. פרעה רצה לעבור במהירות האפשרית צפונה, והוביל את חילותיו בדרכים החוצות את ארץ ישראל בדרכו לשם. יאשיהו, ששאף לפרוס את שלטונו על כל מרחבי הארץ, ראה במסע של פרעה פגיעה בריבונותו, וחשש מרצונה של מצרים להשתלט על ארץ ישראל. הוא יצא עם צבאו למגידו,

כדי לעצור את הצבא המצרי, ומת בקרב.

עם מותו של יאשיהו תמה גם התקווה הגדולה שהתפתחה בימי מלכותו. הסתלקותו של המלך הצדיק בדמי ימיו (בגיל 39!), הותירה אבל כבד ותהיות רבות: כיצד לא בלמה העשייה הרוחנית העצומה את גזרת החורבן, שנגזרה בימי מנשה? מדוע לא עמדו ליאשיהו צדקתו ופעולותיו, ונגזרה עליו מיתה שכזו? לשאלה הראשונה עונה המדרש (איכ"ר א' יח):

ולא היה יודע יאשיהו, שכל דורו היו עובדים עבודה זרה. ליצני הדור מה היו עושים? חצי צורה בדת זו, וחצי צורה בדת זו, והיה משלח ב' תלמידי חכמים לבער צורה מבתיהם, והיו נכנסין ולא היו מוצאין כלום.

מסתבר, שלמרות המאמצים הכבירים, הצלחתו של יאשיהו הייתה מוגבלת למסגרת הציבורית והפומבית של רשות הרבים בלבד, ובסתר, ברשות היחיד, המשיך העם לעבוד עבודה זרה כבימי מנשה. ירמיהו מאשים את אנשי יהודה, שחזרתם אל ה' לא הייתה אמיתית (גי י'): **וְגַם בְּכָל זֹאת לֹא שָׁכַח אֱלֹהֵי בְּגֹדָה אֲחֻתָּהּ יְהוּדָה בְּכָל לְבָבָהּ, כִּי אִם בְּשֹׁקֶר נֶאֱמַר ה'.** דבר זה מסביר את החזרה המהירה של העם אל העבודה הזרה לאחר מות יאשיהו.

לשאלה השנייה עונה הכתוב ברמז (דהיי"ב ל"א-כב): **וְלֹא שָׁמַע (יאשיהו) אֶל דְּבָרֵי נְכוּ מִפִּי אֱלֹהִים, וַיָּבֵא לְהֶלְחֵם בְּבִקְעַת מִגְדוֹ.** חז"ל ביארו את הדברים (בבלי תענית כב): מפני מה נענש יאשיהו? שהיה לו להימלך בירמיה, ולא נמלך. לפי זה, היציאה למלחמה לא הייתה על פי הדרכה נבואית, ואולי אף הייתה מנוגדת לה.

נראה, ששתי התשובות כרוכות זו בזו: אי הצלחה של יאשיהו להשלים את התיקון הרוחני ביהודה והיציאה למלחמה שלא על פי נביא מעידים על חולשה רוחנית, גם לאחר התיקונים הגדולים שערך. נפילתו של המלך בעת מילוי תפקידו הממלכתי מסמנים את השבר בו היה שרוי העם באותה עת. עם כל גדולתו האישית של יאשיהו המצב הירוד של העם נופל באחריותו, ומתבטא בגורלו האישי. יש לזכור, שהמלך איננו אדם פרטי, וגורלו האישי כרוך ותלוי במצב העם ובגורלו.

גלות יהויכין

במהלך העימות המתמשך בין בבל ליהודה, היכתה המעצמה הגדולה כמה פעמים ביהודה הקטנה, שהלכה ונחלשה ממכה למכה. אינה דומה הפגיעה בראשית ימי יהויקים (כ"ד ב, דניאל א' א-ו), שהייתה מוגבלת בהיקפה, לפגיעה בסוף ימי צדקיהו, עת חרבה ירושלים, והמקדש עלה בלהבות. גלות יהויכין, שהתרחשה בין סיום מלכות יהויקים לתחילת מלכות צדקיהו, הייתה גם היא מכה קשה ביותר לממלכת יהודה. גלות זו זכתה להתייחסות רחבה בכתובים,¹ אבל לא זכתה לאחיזה בתודעת העם (אולי בגלל החורבן שבא אחריה), ואף לא נקבע לה יום צום כזיכרון לדורות, כפי שנקבע לרצח גדליה בן אחיקם. בתרשים ובדברי ההסבר הנלווים עמדנו על מקומה ועל משמעותה של גלות יהויכין מול גלות צדקיהו ושאר אירועי החורבן.

א. איכות גלות יהויכין על רקע תקופתו

בשנה הרביעית ליהויקים, שבע שנים לפני מלכות יהויכין, גברה בבל על מצרים והפכה למעצמה האזורית השלטת במקומה של אשור. יהויקים, כמו שאר מלכי האזור, השתעבד לבבל (כ"ד א, ז), אך לאחר שלוש שנים הוא החליט למרוד בה,² והביא בעקבות כך למצור בבלי שהכניע את ירושלים (כ"ד). בבל נקטה בכמה צעדי ענישה, שהתבצעו בימי יהויקים ואחריו:

- הגליית משפחת המלוכה לבבל יחד עם אנשים רבים וביניהם: שרים, אנשי צבא מרכזיים ואנשי מפתח בתעשייה ובכלכלה (כ"ד יג-טז);
- החרמת אוצרות בית ה' ובית המלך;
- פגיעה בכלי הזהב של בית ה'.

על חומרת הענישה ניתן ללמוד מהשוואת המסופר על גלות יהויכין למסופר על גלות החורבן, כפי שעולה מן הטבלה הבאה:

גלות יהויכין	גלות צדקיהו (חורבן)
הכלים שנלקחו מן המקדש	כלי הזהב (כ"ד יג)
מספר הגולים	10,000 (כ"ד יד)
מעמד הגולים	אנשים מרכזיים (כ"ד יד-טז)
מעמד המלוכה בירושלים	נותרה כממלכה שפלה
המקדש	נותר על כנו
	בטלה לחלוטין
	נשרף ונחרב

הפרטים שבטבלה מלמדים, שגלות יהויכין הייתה מבחינות רבות גדולה יותר וחמורה יותר מגלות החורבן, למרות שהמקדש לא חרב והמלכות נותרה על כנה. נראה, שהבבלים ניסו לשבור את רוחה של יהודה ואת התשתית האנושית והכלכלית שלה, כדי להקטין את יכולתה למרוד שוב בעתיד. עם זאת לא הותיר נבוכדנצר ריק שלטוני, ומינה את צדקיהו, בנו השלישי של יאשיהו, למלך על יהודה, והותיר בה את דלת העם (כ"ד יד) לעבוד את האדמה. הבבלים שאפו להמשיך ולקיים את ארץ יהודה כארץ נושבת, אולי מתוך כוונה לעשות בה שימוש צבאי מול המצרים בעתיד. בשלב זה הותיר השלטון הבבלי את קיומה של מלכות בית דוד בירושלים כממלכה שפלה³ (יחזקאל י"ז ד) הנאמנה לבבל.

2. מוויכוח על משמעות גלות יהויכין

גלות יהויכין יצרה מציאות מוזרה - קיומם של שני מלכים מבית דוד בשני מקומות שונים: יהויכין יחד עם אנשים מרכזיים מיהודה - בגלות בבבל, וצדקיהו, שנתמנה על ידי הבבלים - בארץ עם דלת העם. התרשים ממחיש את הפיצול ואת הדילמות שהוא הציב בפני אנשי יהודה בארץ ובבבל: כיצד יש להתייחס לכל יענף? מיהו המלך הזמני, ומיהו הקבוע, וכיצד על כל יענף לנהוג בשני?

נביאי השקר שפעלו ביהודה ובבבל, טענו, שגלות יהויכין היא דבר זמני, שעתיד לחלוף במהרה מן העולם. הם הבטיחו את שובם של הגולים ליהודה בזמן קצר, בעקבות הנפילה

1. מלי"ב כ"ה כז-ל; דהיי"ב ל"ו ט-י; ירמיהו י"ג יח-יט, כ"ב כד-ל, כ"ד, כ"ז-כ"ט, נ"ב לא-לד; יחזקאל פעל בקרב הגולים בגלות זו, ומניין השנים בספר מתחיל בה; אסתר ב' ה-ו.

2. הסיבות הפוליטיות למרד אינן נזכרות במפורש בכתוב, ואפשר שהן קשורות להערכה של יהויקים, שהמצרים טרם אמרו את המילה האחרונה במאבק מול בבל, והרי הם היו אלה שהמליכו אותו וציפו ממנו לנאמנות.

- חונכת הבית השני
- הצהרת כורש ונפילת בבל
- נשא מלך בבל את ראש יהויכין מלך יהודה
- חורבן בית ראשון
- גלות יהויכין

הקרובה של הממלכה הבללית. והמסקנה: אל ליושבים בבבל להיערך שם לשהייה ממושכת, ואל ליושבי ירושלים לחשוש שקיצם קרוב (ירמיהו כ"ג כ"ז-כ"ט, יחזקאל י"ג).

■ נביאי האמת, ירמיהו ויחזקאל, ראו את המציאות באור שונה לחלוטין. הם קבעו, שמלכות צדקיהו בירושלים עומדת לפני חורבן, וההצלה והתיקון יבואו בבוא העת (בתום 70 שנה) מן הגולים לבבל. והמסקנה: על יושבי ירושלים לתקן את דרכיהם כדי למזער את הנזקים הצפויים (בדבר ה' מידי הבבלים, ועל יושבי הגולה להיערך לשיבה ממושכת (עשרות שנים) בגולה, להתבסס בה, לגדול ולהתפתח, ולהתכונן לאפשרות שיורשו יום אחד לשוב לירושלים.

התרשים מבטא את העמדה של ירמיהו ויחזקאל, אך הוא מראה גם את הקושי לקבל אותה. דווקא הענף, שעל פניו נראה שנדון לכליה ולהתייבשות, דווקא ממנו עתיד העץ להצמיח ענפים חדשים ולהמשיך את קיומו בעתיד, בעוד שהענף שכרגע נראה מבטיח יתייבש וייכרת.³

ע. גלות יהויכין - מבט ארוך טווח

ספר מלכים מסיים את סיפורו בחנינה שהעניק מלך בבל ליהויכין 37 שנים לאחר גלותו (26 שנים לאחר חורבן ירושלים), תוך שמירת מעמדו כמלך יהודה. סיום זה עולה בקנה אחד עם העמדה המופיעה בדברי ירמיהו ויחזקאל: גלות יהויכין שהייתה בתודעת העם (ובצדק!) נקודת שבר משמעותית בדרך אל החורבן, שימשה ביד ההשגחה האלוקית כמנוף וכתשתית להצלת העם לאחר הגלות והחורבן. עובדה זו יכולה אולי להסביר את היעדרו של צום לדורות בעקבות גלות יהויכין. סיפור החנינה שנתן מלך בבל ליהויכין מהווה סיום חיובי לספר מלכים לאחר החורבן והגלות.

3. ועיין ירמיהו כ"ד, שם אומר ירמיהו דברים דומים בעזרת משל על תאנים טובות ורעות.

בני יאשיהו - מלכי יהודה האחרונים

ממותו הפתאומי של יאשיהו בקרב מגידו ועד לחורבן ירושלים חלפו כעשרים ושלוש שנים. שנים אלה היו סוערות ומלאות תהפוכות, בהן עברה ממלכת יהודה מן השיא מלא התקווה של ימי יאשיהו ועד חורבן המקדש, אובדן העצמאות הלאומית וחסול היישוב היהודי בארץ ישראל לאחר רצח גדליה בן אחיקם. כפי שניתן לראות בטבלה, רבים מחילופי השלטון נעשו על ידי גורם זר (בצבע חום), והדבר מבטא את אובדן העצמאות והריבונות לקראת החורבן. בדף זה נסקור את פועלם של מלכי יהודה האחרונים, ואת האירועים המרכזיים שאירעו ביהודה ובירושלים באותה עת. שלושת בניו של יאשיהו ונכדו, לא הלכו בדרכו, ועל כולם העיד הכתוב: "ויעש הרע בעיני ה' " (כ"ג לב, לז, כ"ד ט, יט).

מקרא: התערבות זרה בחילופי השלטון
חילופי שלטון ללא מעורבות זרה

סיוס מלכותו	אירועים חשובים ביו"ו	עליית מלכותה	פרקים
סולק ממלכותו על ידי פרעה נכה, הוגלה למצרים ומת שם.	פרעה נכה סילק אותו ממלכותו, והטיל קנס על יושבי הארץ.	נמשה והומלך על ידי יעם הארץ' לאחר מות אביו.	יהואחז [3 חודשים] (כ"ג ל-לג)
מת במהלך המצור הבבלי על ירושלים.	<ul style="list-style-type: none"> בתחילת מלכותו היה משועבד למצרים, ושילם את הקנס שהטיל פרעה על ממלכת יהודה. בימיו התבססה בבל כמעצמת אזורית, לאחר שגברה על מצרים (בשנה הרביעית למלכותו). לאחר הכיבוש הבבלי השתעבד לבבל, ולאחר 3 שנות שעבוד מרד, כנראה, בגלל שסמך על המצרים, ממליכיו. הבבלים הכניעו את יהודה והטילו עליה עונשים. גדודים מעמי הסביבה פשטו על יהודה, שהתקשתה להגן על עצמה. 	הומלך על ידי פרעה נכה, שנתן לו את שמו.	יהויקים [11 שנים] (כ"ג לד)
הוגלה לבבל על ידי נבוכדנצר.	נבוכדנצר הגלה אותו ואת שריו, את גיבורי החיל ואת החרש והמסגר ועוד רבים מאנשי יהודה.	ירש את מלכות אביו לאחר מותו.	יהויכין [3 חודשים] (כ"ד ח-טז)
הוגלה לבבל, בניו נשחטו לעיניו ועיניו נוקרו.	<ul style="list-style-type: none"> אף שהומלך בידי מלך בבל, מרד בו (תוך הישענות על מצרים). בשנה התשיעית למלכותו צר מלך בבל על ירושלים, ובשנה האחת עשרה למלכותו (לאחר מצור שנמשך כשנה וחצי) פרץ מלך בבל לעיר, הגלה את יושביה, לקח את אוצרותיה ושרף את המקדש. 	הומלך על ידי מלך בבל, שנתן לו את שמו.	צדקיהו [11 שנים] (כ"ד יז-כא)

יהואחז

יהואחז בן יאשיהו הומלך על ידי 'עם הארץ'¹, ואף נמשח על ידם: **וַיָּקַח עִם הָאָרֶץ אֶת יְהוֹאָחָז בֶּן יָאֲשִׁיָּהוּ, וַיִּמְשְׁחוּ אֹתוֹ, וַיִּמְלִיכוּ אֹתוֹ תַּחַת אָבִיו (כ"ג ל).** משיחה של מלך בן מלך ביהודה נעשתה רק בזמנים של מחלוקת על היורש הראוי: "ואין מושחין מלך בן מלך, אלא אם כן הייתה שם מחלוקת או מלחמה - מושחין אותו כדי לסלק המחלוקת; לפיכך משחו שלמה מפני אדוניה, ויואש מפני עתליה, ומשחו יהואחז מפני יהויקים אחיו" (רמב"ם ה' מלכים פ"א הי"ב). המרידה כנגד אמון והמשיחה של יהואחז מפני המחלוקת יכולות ללמדנו, שהיו ביהודה מפלגות שונות, שנחלקו בדבר הדרך בה יש לנקוט. המחלוקת הפנימית, המתגלה בחילופי המלכים, יכולה להסביר כיצד קרה, שחרף מאמציו הגדולים של יאשיהו, שב העם לדרך הרעה מיד לאחר מותו. מסתבר, שדרכו של יאשיהו לא הייתה מקובלת על חלקים נרחבים בעם, והיה לחלקים אלה ייצוג גם בבית המלך. אלא שבעת שלטונו של יאשיהו כפפו גורמים אלה את ראשם בפני המלך, אך לאחר מותו הם פעלו כגוף מאורגן כדי לשנות כיוון ולשוב לדרך האחרת.

יהואחז היה אמור להמשיך את מדיניותו של אביו, יאשיהו, שהפעיל יד תקיפה כנגד העבודה הזרה בתוך יהודה, ופעל באופן נחוש בעד עצמאות מדינית. זו הייתה, כנראה, הסיבה להחלפתו של יהואחז ביהויקים אחיו, שהיה מוכר למלך בבל כמי שמדיניותו תביא את יהודה לשתף פעולה עם השלטון הזר בארץ. מחלוקת זו בתוך ממלכת יהודה ובתוך בית המלוכה והניסיונות של המלכים לתמרן בין המחנות היו גורם מרכזי בהתנהלות של מלכי יהודה באותה תקופה.

יהויקים

נבואות רבות בספר ירמיהו מכוונות כנגד יהויקים ודרכו המדינית והחברתית. מן הנבואות הללו עולה, שבראשית ימי יהויקים היה ניתן עדיין להציל את ירושלים ולשמור על הקיום העצמאי של ממלכת יהודה, אך המלך מיאן להאזין לנבואות שנאמרו לו, ובכך חרף את גורל העיר לשבט ולא לחסד. מעבר לנוכח בטבלה, ידועים לנו על יהויקים הדברים הבאים:

הוא נגש את העם כדי לאסוף את הכספים אותם הוא התחייב לתת לפרעה, ממליכו. (כ"ג לה) הוא הקים לעצמו בנייני פאר, תוך ניצול לרעה של סמכויותיו כמלך. (ירמיהו כ"ב יג-יט) הוא נהג במתנגדיו ביד קשה: "וגם דם הנקי אשר שפך, וימלא את ירושלים דם נקי". (כ"ד ד) הוא זלזל בנביאים ובנבואתם. (ירמיהו ל"ד ד-ה, יט-כו, כט-לא) הוא הרג את הנביא אוריה מקריית יערים. (ירמיהו כ"ו כ-ג)

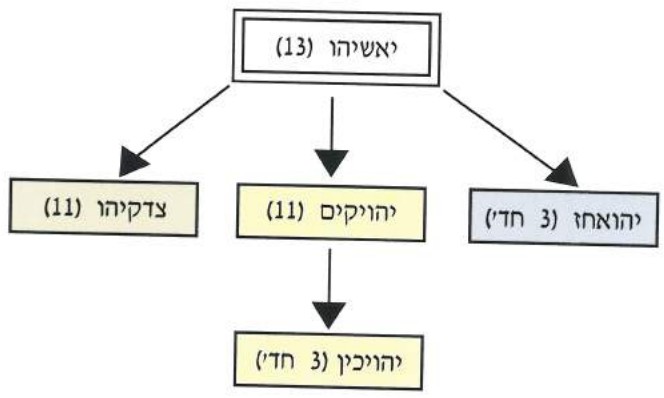
1. לא נאריך כאן בבירור זהותו של הציבור המכונה בכתוב 'עם הארץ', רק נזכיר, שקבוצה זו פעלה גם בעלייתו של יאשיהו לשלטון, לאחר המרד באביו, אמון (כ"א כד): **וַיָּךְ עִם הָאָרֶץ אֶת כָּל הַקְּשָׁרִים עַל הַמֶּלֶךְ אֱמֹן, וַיִּמְלִיכוּ עִם הָאָרֶץ אֶת יָאֲשִׁיָּהוּ בֶּן תַּחְתָּיו.** 'עם הארץ' העדיפו את יאשיהו, בן המלך הקודם, על פני המועמד של הקושרים (שאיננו יודעים את טיבם ואת כוונותיהם).

לפנינו, אפוא, מלך רשע ואכזר, רע לשמים ורע לבריות, שהצדיק במעשיו את הנבואות הקשות שנאמרו לו על ידי ירמיהו. כשנתבונן בפסוקי הסיכום למלכותו, נמצא שהכתוב יוצר זיקה בין מעשיו הרעים של מנשה, שבגללם נגזר החורבן, ובין מעשי יהויקים, שמבחינות רבות היה ממשיכו.

- (ג) אך על פי ה' היתה ביהודה להסיר מעל פניו בחטאת מנשה, ככל אשר עשה.
- (ד) וגם דם הנקי אשר שפך, וימלא את ירושלים דם נקי, ולא אָבָה ה' לסלק.
- (ה) ויתר דברי יהויקים וכל אשר עשה הלא הם כתובים על ספר דברי הימים למלכי יהודה.

33 קיו"ח

בימי מלכותו של צדקיהו היה השעבוד לבבל לעובדה קיימת. ירמיהו קרא למלך להיכנע לבבל ולא למרוד בה, ובכך לשמור על העיר והמקדש מפני חורבן. צדקיהו (בעצת שריו) לא שעה לדברי הנביא, ובוחר למרוד בבבל, כשהוא נשען על דברי נביאי השקר ועל התארגנות הממלכות הקטנות שמסביב ליהודה, שציפו לקבל עזרה ממצרים (ירמיהו כ"ז). באופן אישי ידע צדקיהו שדברי ירמיהו בשם ה' - אמת הם, אלא שבלחץ שריו הוא נאלץ לעיתים לפעול באופן אחר. חולשה זו הביאה אותו לפנות אל ירמיהו בסתר בעת המצור (ירמיהו ל"ז ז), אבל לא לשמוע אל דבריו. דרכו זו חרצה את גורל ירושלים והמקדש לחורבן.

2. ירמיהו מייחס ליהויקים עוון שפיכת דם נקי (כ"ב ז, כ"ו טו).
 3. לא כללנו בדף את יהויכין, שלא ידוע לנו על אירועים מיוחדים שאירעו בזמן הקצר שמלך. לגלות שלו ושל אנשיו לבבל הקדשנו דף מיוחד.

גְּדַלְיָה בֶן אַחִיקָם

שרפת בית המקדש, חורבן ירושלים, והפסקת מלכות בית דוד היו מכה גדולה ושבר עמוק בעם ישראל. המקדש ביטא את הקשר בין ה' לעמו, ושרפתו העמידה בספק את המשך הקשר ואת קיומו. ירושלים ומלכות בית דוד היוו את יסודות הקיום הלאומי, וחורבן העיר והפסקת המלוכה ערערו את היסודות הללו. למרות כל זאת, ימי גדליה בן אחיקם קיפלו בתוכם, כפי שנראה להלן, תקווה להמשך הקיום הלאומי בארץ אחרי החורבן ולצמיחה מחודשת. רצח גדליה חיסל תקווה זו, והיה שלב נוסף ומשמעותי בתהליך החורבן, שעליו אף נקבע צום לדורות.¹

ועוד). גדליה המשיך בקו הזה גם לאחר החורבן, וקרא לשארית יהודה להשלים עם השלטון הבבלי, להישאר בארץ ולהיאחז בה: **אֵל תִּירָאוּ מֵעֲבֹד הַכְּשָׁדִים, שָׁבוּ בָאָרֶץ וְעַבְדוּ אֶת מֶלֶךְ בָּבֶל וְיֵיטֵב לָכֶם ... וְאַתֶּם אֲסַפּוּ יַיִן וְקִיץ וְשֶׁמֶן וְשִׂמְנוֹ בְּכֵלֵיכֶם וּשְׁבוּ בְּעָרֵיכֶם אֲשֶׁר תִּפְשׁוּתֶם** (ירמיהו מ' ט-י). התרשים מציג את התקווה המחודשת, שקיבלה חיזוק ותוקף מכיוונים שונים, שהחלו לסמן התאוששות:

- הצטרפות ירמיהו הנביא ליושבים במצפה, לאחר שנבזזו וראדן התיר לו ללכת לאן שיחפוץ: **וַיָּבֵא יִרְמְיָהוּ אֶל גְּדַלְיָה בֶן אַחִיקָם הַמְצַפְתָּה, וַיֵּשֶׁב אִתּוֹ בְּתוֹךְ הָעֵץ הַנְּשֹׂאִים בְּאֶרֶץ** (ירמיהו מ' ו).
- התקבצות חיילים מצבא יהודה ובראשם יוחנן ויונתן בני קרח ומפקדים נוספים, שנסו והסתתרו בזמן החורבן, ועתה הצטרפו לגדליה, שקיבלם בשמחה, והנחה גם אותם להתיישב בארץ ולהמשיך את החיים בה (ירמיהו מ' ז-י).
- הצטרפות יהודים שבאו מארצות שכנות וגם מארצות מרוחקות יותר, לאחר ששמעו שהחיים בארץ מתארגנים מחדש (ירמיהו מ' יא-יב).
- המשך הפעילות החקלאית: **וַיֵּאֲסֹבוּ יַיִן וְקִיץ הָרְבִּה מְאֹד** (ירמיהו מ' יב).⁴

כל הדברים האלה היה בהם כדי להפיח רוח מחודשת בלב העם לאחר החורבן, ולנסוך בהם תקווה, שלמרות החורבן לא עזב ה' את עמו, והחיים היהודיים בארץ ימשכו לקראת עתיד טוב יותר. לו היו נמשכים החיים של שארית יהודה בארץ בהנהגת גדליה ובהדרכתו, ייתכן ושיבת ציון בימי זרובבל הייתה מתחילה מנקודה מבוססת הרבה יותר.

⁴המצור והחורבן התרחשו בחודשים תמוז אב, עת צביר הענבים ואריית התאנים (=קיץ) ועוד לפני מסיק הויתים. גדליה קרא לאנשים לצאת לשדות ולכרמים ולהציל את שיתן, ואכן נאסף יבול רב.

אִינִי גְּדַלְיָה

לאחר שהכניעו הבבלים את ירושלים, הם נקטו בשתי פעולות: מחד, הגלו הבבלים את רוב האוכלוסייה כדי למנוע מרידות נוספות, שהרי במקום חדש ולא מוכר יתקשו האנשים למרוד, ויהיו מרוכזים בבניית חייהם החדשים. מאידך, נתנו הבבלים את דעתם גם להמשך הפיתוח של הארץ, ולצורך כך הושארה בה שארית ופליטה, שהמשיכה להתגורר בארץ ולקיים את החיים בה. הבבלים דאגו, שאלה שימשיכו לגור בארץ לא יהיו סיכון ביטחוני, אך תהיה להם היכולת להמשיך ולהחזיק בארץ, ילעובה ולשומרה, ומשום כך בחרו בגדליה בן אחיקם לממונה מטעמם על שארית יהודה. גדליה התאים לתפקיד מכמה טעמים:

- הוא היה בן למשפחה רבת השפעה בחצר מלכי יהודה האחרונים. סבו, שפן, היה סופר המלך יאשיהו (כ"ב ג); לאביו, אחיקם, היה תפקיד בחצר המלכות של יאשיהו ויהויקים, וגם דודיו, גמריהו ואלעשה, שימשו בתפקידים שונים בחצר המלוכה (כ"ב י, יב; ירמיהו ל"ו יב).
- הוא לא היה מזרע המלוכה, ולא היה במינויו כדי להפיח תקווה לחידושה.²
- משפחתו תמכה בירמיהו, שקרא לכניעה לבבל, והזהיר מפני התוצאות הקשות של המרידה. עמדה זו הייתה רצויה למלך בבל, ומסתבר שהשפיעה עליו בבואו למנות מנהיג לשארית יהודה.³

אִינִי גְּדַלְיָה - בְּנִיָּה וְצִיָּה

ירמיהו הנביא קרא לצדקיהו להיכנע לבבל ולהמשיך להתקיים בצילה (עד שגם יומה יבוא, עיין: ירמיהו כ"ז ז), כדי למנוע את חורבן ירושלים והמקדש (ראה למשל: כ"ז יז, ל"ח יז).

¹ בספר מלכים מתוארים ימי גדליה בשלושה פסוקים, ושלושה נוספים מתארים את רציחתו (כ"ה כב-כו). בבואנו לסכם את התקופה נזקקים אנו לתיאור המפורט בספר ירמיהו (פרקים מ-מ"ג).
² המצפה נבחרה להיות המרכז החדש מאותו נימוק: מחד, היא לא הייתה רחוקה מירושלים, והייתה לה מסורת שלטונית בעבר (ראה: שמיא י' ו), ומאידך, היא לא הייתה חשובה כירושלים, והיא לא הייתה מזוהה עם מלכות בית דוד.
³ בסיום המשפט שנערך לירמיהו, לאחר שניבא על חורבן הבית, היה זה אביו של גדליה, אחיקם בן שפן, שהצילו (ירמיהו כ"ו כד).

כ"ב ג'צ"ה

ישמעאל בן נתניה, שרצח את גדליה, היה מזרע המלוכה, ולצידו פעלו 'רבי המלך'. לעובדה זו היה, כנראה, חלק מכריע בפעילותם נגד גדליה. ישמעאל לא נרתע מן המצב הקשה בו הייתה נתונה שארית יהודה באותה עת, ובשביל תאוות השלטון היה מוכן לחסל במו ידיו את המשך החיים היהודיים בארץ.

לא לחינם מזכיר הכתוב במסגרת סיפור מעשי ישמעאל את הבור שחפר אסא בעת מלחמתו בבעשא (ירמיהו מ"א ט), ואת ברכת המים אשר בגבעון (שם יב). שני המקומות הללו קשורים במאבקי שלטון, שהתפתחו למלחמות אחים (שמי"ב ב; מל"א ט"ו טז-כב), והחזרה אליהם בעת הזאת מבטאת ביקורת על התנהלותו של ישמעאל ועל מניעיו.

יש לציין, שדווקא במצפה, במקום בו הזהיר שמואל את העם מפני הסכנות בכינון המלוכה (שמי"א י"ז), קם איש 'מזרע המלוכה' ומביא קץ על החיים היהודיים בארץ⁵, ומוכיח בכך את צדקת דבריו של שמואל.

ב'קצ"ו מ"ב

את עמדת המנהיגות לאחר רצח גדליה תפס יוחנן בן קרח. הוא רדף עם אנשיו אחרי ישמעאל, והחזיר למצפה את השבויים שלקח ישמעאל. אבל יוחנן עמד גם בראש האנשים שעזבו את המצפה מפחד הכשדים, ועברו ליגרות כמהם בדרך למצרים. והיה גם בין אלה שעמדו לפני ירמיהו, ביקשו את הדרכתו אבל לא נשמעו לו.

גם לאחר רצח גדליה חזר ירמיהו על עמדתו העקרונית, ואמר בשם ה' דברים דומים לאלה שאמר בעבר: **אם שׁוּב תִּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ הַזֹּאת, וּבְנִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא אֶתּוֹשׁ, כִּי נַחֲמֵתִי אֶל הָרְעָה אֲשֶׁר עֲשִׂיתִי לָכֶם; לַמְרוֹת כֹּל מֵה שְׁקָרָה, אִין לֹאבַד תִּקְוֹה, וְצִרִיךְ לַהֲמַשִּׁיךְ עִם מֵה שְׁנוֹתַי מִתּוֹךְ אֲמוֹנָה בְּהִי וּבְבִרְיֹתוֹ עִם יִשְׂרָאֵל. יִרְמִיָּהוּ אִף הַזֹּהִיר מִפְּנֵי הַמַּחֲשָׁבָה, שִׁירִידָה לְמִצְרַיִם תִּיטִיב עִם הַיּוֹרְדִים, וְנִיבֵא שֶׁהֲרַעָה תִּשְׁיֵג אֶת הַיּוֹרְדִים גַּם שֵׁם: וְהִיְתָה הַחֲרָב אֲשֶׁר אֲתֵם יִרְאִים מִמֶּנָּה, שֵׁם תִּשְׁיֵג אִתְּכֶם בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וְהָרַעַב אֲשֶׁר אֲתֵם דֹּאֲגִים מִמֶּנּוּ, שֵׁם יִדְבַק אַחֲרֵיכֶם מִצְרַיִם, וְשֵׁם תָּמֹתוּ... וְלֹא יִהְיֶה לָהֶם שְׂרִיד וּפְלִיט מִפְּנֵי הָרְעָה, אֲשֶׁר אֲנִי מֵבִיא עֲלֵיהֶם (ירמיהו מ"ב טז-יז).** אולם שארית יהודה, שכבר ניסתה להשתקם מחדש לאחר חורבן ירושלים, לא אזרה עוז בפעם הזאת, ודברי ירמיהו לא נפלו על אוזניים קשובות. יש לציין, שאפילו הפעם, לאחר שלא שמעו לו לפני החורבן, והתעלמו מדבריו - נשאר ירמיהו עם שארית יהודה ואף ירד עימם למצרים.

ירידת שארית יהודה למצרים הייתה סגירת מעגל טראגית: שארית יהודה תאבד במקום בו החל העם את דרכו העצמאית על במת ההיסטוריה, ויתקיימו הדברים שנאמרו בסיום התוכחה: **וְהַשִּׁיבָה ה' מִצְרַיִם בְּאֵינִי... וְהַתְּמַכְרָתָם שֵׁם לְאִיבֶיךָ לְעִבְדִים וְלַשְׁפָּחוֹת.** (דברים כ"ח סח) עם זאת, גם גזרה זו לא סתמה את הגולל על קיום החיים היהודיים בארץ. רווח והצלה עמדו לעם ממקום אחר: מן הגולים לבבל שציפו לשיבה אל הארץ, ולא מן היורדים למצרים שהפנו לה עורף.

⁵ מלבד גדליה נרצחו על ידי ישמעאל ואנשיו אנשים נוספים, ורבים אחרים נלקחו בשבי (ירמיהו מ"א א-ז).

